

รายงานผลการวิจัย

เรื่อง

การสื่อสารและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษาถ้ำค้างคาว
วัดเขาช่องพราน ต.เตาปูน จ.ราชบุรี

Communication and Community People's Participation in Managing Ecotourism Resources , Case Study:

Tam Kang Kao Wat Khao Chong Pran ,Rachaburi Province

โดย

นางศรีลัดดา อุทัยรัตน์

นางสาววิณา แก้วประดับ

มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

รายงานนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากศูนย์วิจัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

2555

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความกรุณาของมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตที่อนุมัติทุนอุดหนุนวิจัยและให้ความสำคัญติดตามงานโดยมีทีมงานให้คำปรึกษาอย่างต่อเนื่อง

ขอขอบคุณอาจารย์การดา ร่มพุ่ม และอาจารย์วิลาวัณย์ วโรภาสที่ให้กำลังใจเสมอมา ตลอดจนกัลยาณมิตรที่รักยิ่งคั้งเช่น อาจารย์พรสุรีย์ ลิ้มรสธรรม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ถัยกษมิ คงลาภ ผู้ช่วยศาสตราจารย์เสาวนีย์ ฉัตรแก้ว และทีมงานสำนักเลขานุการคณะนิเทศศาสตร์ ที่เอื้อเพื่อให้คำแนะนำ ช่วยสืบค้นข้อมูล และช่วยตรวจแก้ข้อบกพร่องต่าง ๆ นานา

ขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งท่านเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส หลวงพี่แป๊ะ ตลอดจนผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และผู้เกี่ยวข้องกับวัดเขาช่องพราน ที่กรุณาให้ข้อมูลสนับสนุนอย่างเต็มที่

ขอบคุณศิษย์เก่าวารสารศาสตร์ที่ช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลและร่วมสำรวจชุมชนด้วยทุกครั้ง ทั้งกล้า ต้ม ศรี อาร์ต บอย ฯลฯ

ท้ายนี้ขอขอบคุณทุกท่านที่มีไ้เอ่ยนามซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องและให้การสนับสนุนจนงานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ศรีลัดดา อุทัยรัตน์
วิณา แก้วประดับ

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
ตารางที่ 1	56
ตารางแสดงวงจรอาชีพของชาวบ้านในชุมชนวัดเขาช่องพราน ต.เตาปูนจ.ราชบุรี	
บทที่ 1 บทนำ	
○ ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
○ วัตถุประสงค์การวิจัย	2
○ นิยามศัพท์	2
○ ขอบเขตการวิจัย	3
○ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
○ แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	4
○ แนวคิดและปรัชญาการศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชน	10
○ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง	18
○ แนวคิดเรื่องการสื่อสารเพื่อชุมชน	19
○ แนวคิดเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม	22
○ แนวคิดเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน	30
○ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	35
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
○ ประชากร	46
○ วิธีการศึกษา	47
○ การวิเคราะห์ข้อมูล	50

บทที่ 4 ผลการวิจัย	53
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	77
บรรณานุกรม	82
ภาคผนวก	89
ภาพทางเข้าทำและภายในถ้ำค้างคาววัดเขาช่องพราน	
ภาพการสนทนากลุ่ม(Focus Group)ชาวบ้านสูงอายุในชุมชน	
แผนที่ชุมชนเตาปูน	

DRPU

ชื่อเรื่อง : การสื่อสารและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ :
กรณีศึกษาถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน ต.เตาปูน จ.ราชบุรี

ผู้วิจัย : นางศรีลัดดา อุทัยรัตน์
นางสาววิณา แก้วประดับ

ปีที่พิมพ์ : 2555

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง“การสื่อสารและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน ต.เตาปูน จ.ราชบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศถ้ำค้างคาวในปัจจุบัน วิเคราะห์ถึงกระบวนการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการชุมชนแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนนำเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชน งานวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสำรวจภาคสนาม (Field Survey) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างซึ่งได้แก่ประชากรในชุมชนเตาปูน 9 หมู่บ้านรวมทั้งสิ้น 45 ราย ช่วงระยะเวลาที่ศึกษาคือเดือนพฤษภาคม - ตุลาคม 2546

จากผลการศึกษาพบว่า การสื่อสารในชุมชนเป็นลักษณะการสื่อสารแบบสองทาง (Two-Way Communication) โดยมีผู้นำในชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำตามธรรมชาติ ได้แก่ เจ้าอาวาส พระ ครู ในโรงเรียน เป็นผู้ให้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ แก่ชาวบ้านในชุมชน อย่างไรก็ตามพบว่า การสื่อสารมีลักษณะแบบแนวตั้ง (Vertical Communication) คือ ผู้นำชุมชนหรือผู้มีอำนาจเป็นผู้ดำเนินการสื่อสาร โดยใช้สื่อบุคคล หอกระจายข่าว และสื่อเฉพาะกิจ คือ จดหมายแผ่นประกาศ และโปสเตอร์ การใช้สื่อบุคคลค่อนข้างมีบทบาทสูง เพราะนอกจากผู้นำชุมชนจะแพร่กระจายข่าวสารจากหน่วยงานรัฐแล้ว วัดเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่จะแจ้งข่าวสารแก่คนในชุมชน

ขณะเดียวกันชาวบ้านหรือผู้รับสารมีการสื่อสารในลักษณะแนวนอนด้วย (Horizontal Communication) เพราะทางผู้นำชุมชนและผู้นำตามธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าอาวาสวัดเขาช่องพรานจะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ โดยมี“วัด” เป็นพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ในฐานะศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่างๆ แทนร้านกาแฟ โดยมีการพบปะของชาวบ้านแบบไม่เป็นทางการทั้งในวันธรรมดาและตามประเพณีมอญ ซึ่งจะมาทำบุญที่วัดทุกวันพระ ชาวบ้านในชุมชนมีการสื่อสารถึงกันเอง อีกทั้งเป็นช่องทางการสื่อสารที่ทางวัดซึ่งเป็น

ผู้บริหารสถานที่ท่องเที่ยวจะกระจายข่าวสารแก่คนในชุมชน และทำให้เกิดเครือข่ายการสื่อสารระหว่างกัน

ส่วนการสื่อสารกับภายนอกชุมชนนั้นแบ่งเป็นหน่วยงานหลักๆ คือภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้ภาครัฐได้แก่เทศบาลเขาวาง ตำรวจ สภต.เตาปูน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและสำนักงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน ส่วนภาคเอกชนได้แก่ไกด์นำเที่ยวจากบริษัททัวร์ที่นำนักท่องเที่ยวมาชมค้างคาวบินออกจากถ้ำในช่วงเย็นกลุ่มผู้ค้า

ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่าวัดเป็นเจ้าของสถานที่ อำนาจสิทธิขาดต่างๆ ในการบริหารจัดการจึงขึ้นกับเจ้าอาวาสเป็นหลักประกอบกับค้างคาวจำนวนมากหาศาลสามารถสร้างรายได้จากมูลค้างคาวถึงปีละหลายสิบล้านบาท จึงทำให้เกิดปัญหาการต่อรองเพื่อช่วงชิงพื้นที่ดังกล่าวมาเป็นของกลุ่มบุคคลหรือหน่วยงานต่างๆ แม้ปัจจุบันจะมีการออกโฉนดให้แก่วัดถือกรรมสิทธิ์แล้วก็ยังเกิดปัญหาขัดแย้งในการประสานงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ทำให้ไม่สามารถพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งวัดซึ่งเป็นเจ้าของสถานที่เองจะต้องการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แต่ยังขาดกำลังคน ขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง จึงดำเนินการการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวถ้ำค้างคาวได้อย่างไม่เต็มที่เท่าที่ควรและขาดทิศทางการพัฒนาในมิติของการอนุรักษ์

ทั้งนี้แนวทางการพัฒนาในพื้นที่ดังกล่าว ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้ 1) หน่วยงานภาครัฐ ควรให้การสนับสนุนเรื่องการให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแก่เจ้าของสถานที่ตลอดจนกรรมการวัดและชุมชน 2) เจ้าของสถานที่ควรจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบโดยอาจจัดทำในรูปของห้องสมุด ห้องนิทรรศการ ฯลฯ เพื่อให้นักท่องเที่ยว นักวิจัย และผู้สนใจเข้าไปชมและค้นคว้าได้ 3) ผู้นำของวัด โรงเรียนและชุมชนควรร่วมมือกันเพื่อปลูกฝังให้เยาวชนมีความรู้และจิตสำนึกในเรื่องแหล่งท่องเที่ยวอันทรงคุณค่าในท้องถิ่นของตน โดยอาจหาเครื่องมือมาช่วยกระตุ้น เช่น การเรียนการสอนในห้องเรียน การจัดกิจกรรมเพื่อความรู้และความเพลิดเพลิน การทำงานประดิษฐ์ตุ๊กตาค้างคาว ฯลฯ

Title : Communication and Community People's Participation in Managing Ecotourism Resources , Case Study: Tam Kang Kao Wat Khao Chong Pran ,Rachaburi Province

Researchers : Mrs. Sriladda Uthayarat

Ms.Weena Kaewpradub

Year of Publication : 2012

ABSTRACT

The research topic was Communication and Community People's Participation in Managing Ecotourism Resources ,Case Study; Tam Kang Kao Wat Khao Chong Pran ,Rachaburi Province. The objectives were to study the eco-tourism management at Tam Kang Kao now, to analyze the process of communication and people participation in managing ecotourism resources and to suggest the development of ecotourism management under community participation.

The research used the qualitative research, field survey, the non-participant observation, in-depth interview and focus group for collecting data from the sample groups which were the people in Tao Poon Community about 9 villages and 45 people. The period of the study was between May to October 2003.

The results were that they preferred two-way communication. That is, the Kamnan, the Headman of village, the assistant of the Headman of village and the natural leaders who were the abbot, the monk, the teacher in schools provided the information for the people in community. The communication, however, was vertical communication which the community leaders or the powerful people communicated. The media were the personal media, Broadcast Tower and Taskforce media which were letters, announcements and posters. The personal media took important roles because the leaders of community disseminated the information to government organizations. The temple was a channel to inform the people in community.

Meanwhile, there was horizontal communication. That is, abbot and community leaders opened the room for the people to freely share their opinions. Temple, as the center of opinion exchange, was public space that people made merit and had informal meeting.

The outsiders were the government and private organizations which were local government Kao Kwang, Tao Poon Police station, the Tourism Organisation of Thailand and the Office of Natural Resource: Area forbidding of hunting Tam Kang Kao and the tour guides.

In management, the decision making on ecotourism resources mainly depended on the Abbot, as powerful person. The temple was in charge to organize the income from the bats' waste matter about more than ten millions baht. It caused the negotiating problems to get the areas from many groups and organizations and was the obstacle to develop the tourism place. The temple lacked of human power, knowledge, understanding about the eco-tourism places for development of Tam Kang Kao and had no direction for conservative development.

For ecotourism resources development, the researchers suggested that 1) the government organizations should provide land lord, temple's committees and people the information of ecotourism. 2) Land lord should set information system such as a library and an exhibition hall for tourists, researchers and people. 3) The abbot and opinion leaders in schools and community should urge children's spirit on the value of ecotourism via learning classes, learning activities and hobby.

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันกระแสการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ตื่นตัวทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยซึ่งมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่จำนวนมาก และได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากหน่วยงานภาครัฐ และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ซึ่งได้ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้อย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้รับการสนับสนุนแนวความคิดเรื่องการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนซึ่งให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่และต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มแรก เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นอย่างแท้จริงซึ่งประโยชน์ที่กล่าวนี้หมายความรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนหรือกลับมาบำรุงรักษาและจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วย

แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคกลางที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศไปเยือนจำนวนมากแห่งหนึ่งก็คือถ้ำค้างคาว ซึ่งอยู่ที่ ต.เตาปูน อ.โพธาราม จ.ราชบุรี ทีมวิจัยเห็นว่าน่าสนใจอย่างยิ่งเนื่องจากมีค้างคาวอาศัยอยู่มากถึง 300 - 400 ล้านตัวมีค้างคาวรวม 17 พันธุ์ ทุกเย็นค้างคาวจะบินไปหาอาหารบริเวณจังหวัดสมุทรสงคราม และบินกลับมาถ้ำในช่วงใกล้รุ่ง เป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจอย่างยิ่ง จนทำให้มีประชาชน และนักท่องเที่ยวทั้งจากจังหวัดใกล้เคียง จากจังหวัดอื่น ๆ รวมถึงนักท่องเที่ยวต่างชาติ ต่างมุ่งมาที่ จ.ราชบุรี เพื่อเฝ้าดูฝูงค้างคาวที่บินไปหาอาหารที่ทอดยาวสุดสายตาในช่วงเวลา 18.00 น.ของทุกวัน จากจำนวนค้างคาวที่มีจำนวนมาก ยังมีผลสืบเนื่องตามมาอีกด้วย เช่นการสร้างผลิตภัณฑ์ "มูลหรือจี้ค้างคาว" ภายในถ้ำค้างคาว ซึ่งมีคุณสมบัติในการทำปุ๋ยเพื่อใช้กับต้นไม้ผลทั้งหลาย และมีชื่อเสียงรู้จักกันอย่างยาวนานหลายสิบปี โดยหากจะนับถึงมูลค่าของมูลค้างคาวดังกล่าวนี้มีมูลค่ามหาศาลถึงกว่าปีละ 20 ล้านบาท ที่หล่อเลี้ยงชุมชนเตาปูน และละแวกใกล้เคียง ทุก ๆ วันเสาร์ ชาวบ้านจะได้รับการว่าจ้างจากวัดเขาช่องพราน ซึ่งเป็นเสมือนเจ้าของพื้นที่ ให้เข้ามาเก็บมูลค้างคาวเพื่อขายให้กับชาวไร่ ชาวนา หรือแม้แต่พ่อค้า ที่สนใจเข้ามาซื้อมูลค้างคาว โดยแต่ละสัปดาห์จะมีมูลค้างคาวไม่ต่ำกว่า 100 กระสอบ

ประเด็นที่น่าสนใจคือถ้ำที่ค้างคาวอาศัยนั้นอยู่ในบริเวณวัดเตาปูน หมู่ที่ 2 ซึ่งเป็นพื้นที่ของวัด แต่สัมปทานการครอบครองมูลค้างคาวอย่างไม่เป็นทางการนั้นเป็นของทายาท 30 ครอบครัวในชุมชนเตาปูน นอกจากเม็ดเงินที่หลั่งไหลเข้าสู่ชุมชนจากมูลค้างคาวแล้วยังมีการ

จำหน่ายของที่ระลึก เช่น ตุ๊กตาผ้าค้ำควา ฯลฯ อาหาร และอื่น ๆ จากคนในชุมชน (ดูแผนที่ประกอบจากผนวก ก.)

นอกจากนั้นยังมีการร้องขอไปยังหน่วยงานอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ให้ส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาดูแลบริเวณทางเข้าออกของถ้ำค้ำควา เพื่อป้องกันคนที่ประสงค์ร้ายต่อค้ำควา และต้องการขโมยมูลค้ำควาไปขาย เหล่านี้จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศถ้ำค้ำควา ต.เตาปูน จ.ราชบุรี ในการดูแลรักษาพื้นที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ให้คงสภาพที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวมาอย่างยาวนาน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาถึงลักษณะการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ถ้ำค้ำควา ต.เตาปูน จ.ราชบุรี ในปัจจุบัน
2. เพื่อวิเคราะห์ถึงกระบวนการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ถ้ำค้ำควา วัดเขาช่องพราน ต.เตาปูน จ.ราชบุรี
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายใต้กรอบการมีส่วนร่วมของชุมชน

นิยามศัพท์

ชุมชน หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลเตาปูน จ.ราชบุรี

การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การที่ประชาชนในท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการระดมความคิด การวางแผน การปฏิบัติตามแผน ติดตาม ตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่นและการกระจายรายได้ไปสู่ประชาชนในชุมชน การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย

การมีส่วนร่วม หมายถึง การสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น โดยร่วมทำงานกับท้องถิ่นได้แก่ วัดเป็นผู้ดูแลสถานที่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดสรรงบประมาณเพื่อสร้างศูนย์บริการข้อมูลท่องเที่ยว องค์การบริหารส่วนตำบลรับผิดชอบการให้ข้อมูลในศูนย์ฯ ร่วมกับโรงเรียนวัดเขาช่องพราน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม

และการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษากระบวนการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศถ้ำค้างคาว ต.เตาปูน จ.ราชบุรีตั้งแต่เดือนพฤษภาคม - ตุลาคม 2546 รวมระยะเวลา 6 เดือน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อทราบถึงการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน ต.เตาปูน จ.ราชบุรี ในปัจจุบัน
2. เพื่อทราบถึงกระบวนการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน ต.เตาปูน จ.ราชบุรี
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายใต้กรอบการมีส่วนร่วมของชุมชน

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง การสื่อสารและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน ต.เตาปูน จ.ราชบุรี มีทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. แนวคิดและปรัชญาการศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชน
3. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง
4. แนวคิดเรื่องการสื่อสารเพื่อชุมชน
5. แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
6. แนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ท่ามกลางความเจริญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และความปรารถนาที่จะเข้าไปชื่นชมและสัมผัสกับธรรมชาติ ส่งผลให้ประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น ทะเลหลายแห่งทางภาคใต้ของไทย ได้รับความนิยมนอย่างมากจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เดินทางไปท่องเที่ยวเพื่อดำน้ำดูความงดงามของปะการังใต้ท้องทะเล นำรายได้มหาศาลเข้าประเทศ แต่สิ่งที่ตามมาจากการชื่นชมของนักท่องเที่ยว คือ ปะการังถูกทำลายจนสูญเสียความงดงาม และเริ่มสูญพันธุ์ ส่งผลให้ทิศทางของการท่องเที่ยวต้องเปลี่ยนรูปแบบไป เพื่อให้การเข้าไปสัมผัสกับธรรมชาติของนักท่องเที่ยวเป็นไปเพื่อการอนุรักษ์ให้มากที่สุด รูปแบบของการท่องเที่ยวเช่นนี้ รู้จักกันในนาม “Ecotourism หรือ Green Tourism” หรือที่เรียกเป็นภาษาไทยว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์” หรือ “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จากการศึกษาพบว่ามีแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่ให้ข้อมูลน่าสนใจต่าง ๆ กัน ดังนี้

นิยามและความหมาย

การท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ หรือ “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” ได้มีการนิยามในหลายความหมายด้วยกัน ดังนี้

Hector Ceballos-Lascurain (1998 : อ้างในยูวดี นิรัตน์ตระกูล) แห่งสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources-IUCN) ซึ่งเป็นบุคคลแรก ๆ ที่ได้กำหนดความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่าเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติเหล่านั้น

Elizabeth Boo (1990 : อ้างใน ยูวดี นิรัตน์ตระกูล) ซึ่งเป็นผู้คลุกคลีกับงานวิจัยการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในลาตินอเมริกาและหมู่เกาะแคริบเบียน และได้เขียนรายงานเรื่อง “Ecotourism : The Potential and Pitfalls” ได้ให้คำนิยามของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า

การท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ อันเนื่องมาจากการมีรายได้สำหรับการดูแลรักษาพื้นที่ การสร้างงานให้ชุมชนหรือท้องถิ่นและการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม

The Ecotourism Society ซึ่งเป็นองค์กรภาคเอกชนที่มีบทบาทโดยตรงเกี่ยวกับการศึกษา วางแผนและเผยแพร่ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้กำหนดความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในช่วงแรกว่า

การเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ถึงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ธรรมชาติ ด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าของระบบนิเวศ ขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเกิดประโยชน์ต่อประชาชนในท้องถิ่น

ต่อมาคำนิยามของ The Ecotourism Society ได้รับการปรับปรุงโดย Western (1993: อ้างใน ยูวดี นิรัตน์ตระกูล.) ให้มีความหมายที่สมบูรณ์มากขึ้นว่า

“เป็นการเดินทางท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติซึ่งมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนท้องถิ่นดีขึ้น”

สำหรับประเทศไทย ศูนย์สารสนเทศสิ่งแวดล้อม กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้กล่าวถึงคำนิยาม “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” หรือ Ecotourism (<http://www.environnet.in.th>: ค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2555) ไว้ดังนี้

“*Ecotourism* เป็นคำที่เกิดใหม่ในวงการ อุตสาหกรรมท่องเที่ยว โดยนำคำ ๒ คำมารวมกัน ได้แก่ *eco* และ *tourism* คำว่า *eco* แปลตามรูปศัพท์ว่า บ้านหรือที่อยู่อาศัย ส่วน *tourism* แปลว่า การท่องเที่ยว *ecotourism* จึงแปลว่า การท่องเที่ยวเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย หมายความว่า การท่องเที่ยวที่เน้นในด้านสิ่งแวดล้อมอันเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ทั้งพืช สัตว์ และมนุษย์

คำว่า *นิเวศ* ซึ่งเป็นคำภาษาสันสกฤตที่นำมาใช้ในภาษาไทย ก็แปลว่า บ้านหรือที่อยู่อาศัยเช่นกัน (ดูพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน) ฉะนั้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นศัพท์บัญญัติที่มีความหมายตรงกับคำในภาษาอังกฤษอย่างเหมาะสม”

ทั้งนี้ หลักการสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมี 2 ประการ คือ ประการแรก ต้องเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และประการที่ 2 ต้องเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (*sustainable tourism*) มีหลักการที่สอดคล้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (*sustainable development*) คือ จะต้องมีการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างพอดี เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ในระยะเวลายาวนาน และมีการกระจายผลประโยชน์ให้แก่คนส่วนใหญ่ รวมทั้งมีการร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสีย เมื่อนำหลักการนี้มาปรับใช้กับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จึงมีจุดเน้นที่สำคัญดังนี้

1. จะต้องดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยว ให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ในระยะเวลายาวนานจนถึงชั่วลูกชั่วหลาน มิใช่เพียงเพื่อคนรุ่นปัจจุบันเท่านั้น
2. ลดการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง และลดปริมาณของเสียที่จะเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม
3. มีการกระจายรายได้และผลประโยชน์ให้แก่คนในท้องถิ่นที่มีแหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่ เปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่นได้เข้าร่วมในการจัดการ และการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว
4. มีการประชุมปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เช่น หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการกิจการท่องเที่ยว และชุมชนในท้องถิ่น เพื่อการวางแผนงาน การจัดสรรงบประมาณ และการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม
5. มีการสร้างเครือข่ายเพื่อเผยแพร่แนวคิด การศึกษาวิจัย และความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ออกไปในหมู่ประชาชน ทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศอย่างกว้างขวาง

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (conservation tourism) มีหลักการที่สำคัญคือ

1. จะต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หรือทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ให้คงสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุด ไม่ถูกทำลายไป
2. กระตุ้นจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นให้พยายามดูแลรักษาและปกป้องทรัพยากรการท่องเที่ยวเหล่านั้น โดยไม่กระทำการใดๆ ที่เป็นผลเสียต่อทรัพยากรการท่องเที่ยว เพียงเพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตน
3. ให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว เพื่อตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวที่ตนเดินทางเข้าไปเยือน และให้ความร่วมมือแก่ชุมชนในท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อันเป็นมรดกตกทอด ของคนในท้องถิ่นนั้นๆ ให้คงสภาพที่ดีต่อไป นานๆ

จากนิยามต่างๆ ข้างต้น จะเห็นได้ว่าสาระสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. แหล่งท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมและพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ควรเป็นพื้นที่ธรรมชาติที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม และอาจรวมไปถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย
2. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติและระบบนิเวศ โดยเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายหรือทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
3. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส หรือมีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยตรง และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้ว ยังจะเป็นการเสริมสร้างจรรยาบรรณด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบวกด้วย
4. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติ และการอนุรักษ์ธรรมชาติ ขณะเดียวกันจะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม
5. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะมุ่งเน้นที่คุณค่าธรรมชาติหรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวไม่ใช่เน้นที่การเสริมแต่งหรือการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ

แนวคิดพื้นฐานที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) เสนอแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. การใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
2. การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
3. การสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว
4. การให้ชุมชนมีส่วนร่วม

สาระสำคัญขององค์ประกอบทั้ง 4 มีดังนี้

1. การใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีจุดมุ่งหมายให้มีการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ ต้องไม่สร้างผลกระทบด้านลบให้แก่สิ่งแวดล้อมในทรัพยากรการท่องเที่ยว นั่น เนื่องจากธรรมชาติสิ่งแวดล้อมดั้งเดิมเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แสวงหาในการเดินทางมาท่องเที่ยว จึงต้องอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวให้ยั่งยืนเพื่อเป็นสิ่งดึงดูดใจ

2. การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เดินทางเข้ามาท่องเที่ยว จึงต้องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของทรัพยากรการท่องเที่ยวไม่ให้ได้รับผลกระทบทางลบจากการใช้ประโยชน์ในการท่องเที่ยว จนเกิดสภาพเสื่อมโทรมหรือถูกกระทบให้ด้อยค่าลง ดังนั้นการให้ความรู้ความเข้าใจและการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้แก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน ตลอดจนบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ชุมชนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยว มัคคุเทศก์ เป็นต้น

ยุวดี นีรัตน์ตระกูล เสนอวิธีการสร้างจิตสำนึกสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า จะเน้นวิธีการจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติ (Interpretation Programs) เช่น การจัดให้มีศูนย์สื่อความหมายธรรมชาติ (Interpretative Center) ในแหล่งท่องเที่ยว จัดให้มีเอกสารสิ่งพิมพ์ที่จำเป็นต่อการศึกษาเรียนรู้ จัดให้มีนิทรรศการ แผ่นป้ายบรรยายตามบริเวณหรือจุดท่องเที่ยวต่าง ๆ จัดให้มีเส้นทางเดินเท้าหรือทางเดินป่า ให้ประสบการณ์ในการเรียนรู้ธรรมชาติหลากหลายแก่ผู้มาเยี่ยมชม รวมไปถึงการฝึกอบรมมััคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวให้สามารถชี้แนะและอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและนิเวศวิทยาของสิ่งต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวพบเห็น

3. การสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว องค์ประกอบนี้มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบแรกโดยตรง คือนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) มักเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความปรารถนาหรือสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติในลักษณะต่าง ๆ และสภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติ ตลอดจนแหล่งธรรมชาติที่ยากลำบากต่อการเดินทางและทำทนาย และมักจะไม่มี

สนใจความสะดวกสบาย ดังนั้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงต้องพิจารณาถึงการจัดการให้มีการสื่อความหมายธรรมชาติเพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติในแง่มุมต่างๆ ทั้งในระดับกว้างและระดับลึกซึ่ง ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ให้แก่นักท่องเที่ยว และได้รับความพึงพอใจกลับไป

4. การให้ชุมชนมีส่วนร่วม ชุมชนท้องถิ่นที่ตั้งอยู่รอบ ๆ แหล่งท่องเที่ยวควรได้รับการพิจารณาเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม อันจะก่อให้เกิดการกระจายรายได้ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่น อีกทั้งจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว เช่น การลงทุนในธุรกิจการท่องเที่ยวขนาดเล็ก การเป็นมัคคุเทศก์ การนำสินค้าที่เป็นศิลปะ หัตถกรรมพื้นบ้านมาขายแก่นักท่องเที่ยว และการจ้างงานในส่วนบริการอื่น ๆ

วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ยูวดี นิรัตน์ตระกูล นำเสนอไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีความแตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบเดิม (Conventional-Tourism) กล่าวคือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะมีขอบข่ายในการพิจารณาที่ลึกซึ้งและให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์เป็นด้านหลัก ดังนั้นจึงสามารถระบุวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้ 4 ประการ คือ

1. เพื่อพัฒนาจิตสำนึก (Awareness) และความเข้าใจ (Understanding) ของนักท่องเที่ยวในการทำคุณประโยชน์แก่สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ
2. เพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์ที่มีคุณค่าสูงให้แก่นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือนแหล่งท่องเที่ยว
3. เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชนที่แหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่
4. เพื่อดูแลรักษาและคงไว้ซึ่งคุณภาพสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว

ลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ศรีพร สมบุญธรรม ได้เสนอรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือ Ecotourism ไว้ดังนี้

1. เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่มีจุดสนใจหลักอยู่ที่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและ/หรือวัฒนธรรมที่ยังคงความดั้งเดิมและบริสุทธิ์ ห่างไกลจากความเจริญแบบสังคมเมือง

2. เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม สิ่งแวดล้อมและสัตว์ป่า
3. เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่มีการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวให้มีความสอดคล้องกับความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่
4. เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่มุ่งให้คนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ และได้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจให้มากที่สุด

ข้อดีและข้อดี้อยในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ศรียุทธ สมบุญธรรม ได้เสนอแนะไว้ดังนี้

ข้อดี

1. เป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการประสานผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์ธรรมชาติ
2. เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ช่วยสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
3. เป็นการเพิ่มรายได้ และสร้างงานให้กับคนในท้องถิ่น
4. เป็นการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ให้เดินทางเข้าประเทศมากขึ้น
5. เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ช่วยสร้างภาพพจน์ที่ดีให้กับประเทศในการเป็นจุดหมายปลายทางที่มีความงดงาม และอุดมสมบูรณ์ทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

ข้อค้อย

หากขาดการวางแผนที่รอบคอบ และระบบการควบคุมตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพจะก่อให้เกิดผลเสียต่อสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศวิทยาได้

แนวคิด และปรัชญาการศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชน

การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์อย่างยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้ มีแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของชุมชนไว้ดังนี้

การศึกษาชุมชน

การศึกษาชุมชนแนววัฒนธรรมชุมชนมีแนวคิดและปรัชญาเบื้องต้น คือ วัฒนธรรมเป็นอัตลักษณ์ของบุคคลและชุมชน หากคนเราไม่รู้จักตนเอง ไม่เคารพตนเองก็ไม่อาจพัฒนาได้

และวัฒนธรรมเป็นพลังสำหรับการพัฒนาตนเองและสังคม ซึ่งมีแนวความคิดที่ได้รับการก่อตัวขึ้นในหมู่ของนักพัฒนาเอกชนบางกลุ่มในสังคมไทย โดยมองว่าชุมชนมีวัฒนธรรมที่ดี มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาหรือต้านกระแสทุนนิยมได้ แนวคิดนี้มองเห็นปรากฏการณ์ที่เป็นผลของระบบทุนนิยม ที่เน้นวัตถุนิยมทำให้คนเห็นแก่ตัว

กาญจนา แก้วเทพ (2538 :164) กล่าวถึงปรัชญาของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนไว้ใน “การพัฒนาแนววัฒนธรรม : โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง” ว่า ถือเอาความสุขของมนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุดของเกณฑ์ความสำเร็จในการพัฒนา คือสถานะที่มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข อย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

บัณฑิต อ่อนคำ (2533 : 61) กล่าวถึงสมมติฐานสำคัญของแนววัฒนธรรมชุมชนว่า ชุมชนนั้นมีศักยภาพในการพัฒนา สิ่งเลวร้ายทุกอย่างในชุมชนเป็นอิทธิพลมาจากภายนอก ดังนั้นต้องต่อสู้กับอิทธิพลดังกล่าวทางด้านวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมดั้งเดิมสูงกว่าวัฒนธรรมภายนอก ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์ คือการบรรเทาทุกข์ตนเอง และอิสรภาพแห่งหมู่บ้าน ชุมชน โดยผ่านการฟื้นฟูประเพณี วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบัน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ (2541 : 241-250) กล่าวถึงวิวัฒนาการของแนวคิดของสำนักวัฒนธรรมชุมชนใน “ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา” ว่าผู้ที่ให้ความสำคัญแก่ชาวบ้านและชุมชนในระยะแรกคือ อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ และสด กุระมะโรหิต ซึ่งใช้หลักการของลัทธิโซลิดารีสม์ ที่ถือว่ามนุษย์ย่อมมีฐานะเป็นเจ้าของและลูกหนี้ต่อกัน และต้องร่วมกันในการประกอบเศรษฐกิจเป็นสหกรณ์ และสหกรณ์ที่จัดตั้งเป็นชุมชนขนาดย่อม มีรากฐานอยู่บนความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และยึดหลักการ “สามัคคีธรรม”

ระยะต่อมามีการนำเสนอแนวคิดที่ว่า “คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน” ในงานพัฒนาชนบท ซึ่งแนวคิดนี้เป็นกระแสหลักในการศึกษาชุมชน และเศรษฐกิจชาวนา ต้องการให้ชุมชนเป็นอิสระ และมีส่วนให้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการยกร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่รัฐบาลมาสู่การพัฒนา “คน” และต่อมาจึงพัฒนาเป็นระบบเครือข่ายชุมชน ที่พยายามเชื่อมโยงปัญหาของแต่ละชุมชนมาเป็นกระบวนการผลักดันในเชิงนโยบาย

สาระสำคัญของสำนักวัฒนธรรมชุมชน อาจสรุปได้จากแนวคิดของบาทหลวง นิพนธ์ เทียนวิหาร ที่ว่า “ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเอง มีระบบคุณค่าที่ได้จากประวัติศาสตร์ มาเป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชน และเป็นวิถีชีวิตและทิศทางในการพัฒนาชุมชน แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชนคือ การให้ความสำคัญแก่ความเป็นคน และความผสมผสานกลมกลืนกันในชุมชน”

หลังจากนั้นได้มีผู้สนับสนุนแนวคิดดังกล่าว เช่น ดร.เสรี พงศ์พิศ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ดร.กาญจนา แก้วเทพ และบำรุง บุญปัญญา ที่ได้เสนอความคิดเพิ่มเติมว่า “วัฒนธรรมชุมชน มีความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมของคนชั้นกลางและของคนชั้นสูง” วิธีชีวิตมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและชุมชนเครือญาติ มีน้ำใจต่อกัน มีความสัมพันธ์อย่างมีคุณค่าทางศีลธรรม มนุษยธรรม และอหิงสาธรรมและเสนอการวิเคราะห์ที่มองผ่านองค์กรร่วมทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยถือชุมชนเป็นจุดตั้งของการศึกษา สามารถให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ภายใต้เงื่อนไขที่ทำได้

วิธีการศึกษา เน้นการศึกษาถึงวัฒนธรรมชุมชนและตัวบุคคล

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ (2541 : 251) ได้เสนอวิธีการศึกษา โดยเน้นถึงวัฒนธรรมที่เป็นพลังการผลักดันชุมชนที่สำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นมาจาก นักพัฒนาต้องการทำความเข้าใจและปฏิบัติให้สอดคล้องกับชาวบ้าน ก็ต้องเข้าใจวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นการบ่งบอกวิธีการศึกษาวัฒนธรรมชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2538 : 167-175) ได้กล่าวถึงการศึกษาชุมชนแนววัฒนธรรมชุมชนในลักษณะที่เน้นการพัฒนามนุษย์หรือตัวบุคคลว่า

1. มนุษย์มีลักษณะเป็นองค์รวม มิใช่มนุษย์เศรษฐกิจ การพัฒนามนุษย์ควรมีลักษณะเป็นองค์รวมด้วย เช่น การจัดตั้งธนาคารข้าว มีมุมมองมิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคม และมิติทางความเชื่อ อันเป็นความหมายของ “ข้าว” ตามทัศนะแบบองค์รวมของชาวบ้าน
2. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนถือเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง ดังนั้น มนุษย์เป็นหัวใจชีวิต และมีศักยภาพที่จะพัฒนาได้ ดังนั้นควรสร้างกระบวนการและเงื่อนไขที่เหมาะสม เพื่อให้ศักยภาพของมนุษย์แต่ละคน รวมถึงศักยภาพของชุมชนได้บรรลุจุดสูงสุด
3. การแยกแยะวัฒนธรรมออกเป็นระดับต่าง ๆ เพื่อการเข้าใจในวัฒนธรรม และการพัฒนาที่เหมาะสมและปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมตามความเหมาะสม

การกำหนดยุทธศาสตร์จึงต้องรู้ถึงความมั่นใจและภูมิใจในตนเอง เปลี่ยนแปลงสมมติฐานต่อวัฒนธรรม ว่ามิใช่เป็นอุปสรรคในการพัฒนา และต้องปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์เพื่อความสมดุลในการแก้ปัญหา

กาญจนา แก้วเทพ (2538 : 179) นำเสนอการใช้โครงการพัฒนามาเป็นเครื่องมือในการฟื้นความมั่นใจของชุมชน เช่นการวิจัยเพื่อสร้างจิตสำนึก การสัมมนาและชูปทบาทของปัญญาชนในหมู่บ้านขึ้นมา และการทัศนศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจ และเสนอวิธีการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชนตามหลักการสำคัญ ๆ คือ

1. การใช้ยุทธวิธีที่เปลี่ยนจาก “บนลงล่าง” เป็น “ล่างขึ้นบน” ของแนวคิดในการพัฒนา

2. การเปลี่ยนยุทธวิธีจากการใช้ Negative Approach คือการมองชาวบ้านว่าขาดแคลนทุกสิ่งมาเป็น Positive Approach โดยการเติมเต็มให้ชุมชนมาคิดร่วมกันในการสานต่อวัฒนธรรมเดิมและปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม

3. การใช้ยุทธวิธีการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชาวบ้านในการพัฒนา

ดังนั้น การศึกษาชุมชนแนววัฒนธรรมชุมชน จึงเริ่มต้นที่การมีจิตสำนึกว่าชุมชน มีวิถีชีวิต และวงจรการผลิตซ้ำของตัวเอง การศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนช่วยให้เข้าใจโครงสร้าง ความเป็นอยู่ และสถานะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อจะได้ปรับเปลี่ยนแนวความคิดในการศึกษาและลงมือปฏิบัติงานในชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความมั่นใจและพลังของชุมชน

ประเด็นการศึกษาชุมชน

ประเด็นการศึกษาชุมชน เพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ซึ่งอาจจะมีหลากหลายประเด็น แต่มีองค์ประกอบหลัก 3 ส่วน เป็นการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างหน้าที่ นักคิด เช่น Radcliffe-Brown (1958, อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์ 2536 : 8) มองว่าสังคมและชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญในการวิเคราะห์ คือ

1. โครงสร้าง หรือส่วนประกอบต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบนั้น ๆ อาจจะเป็นระบบเครือญาติหรือโครงสร้างสังคมรูปแบบอื่น
2. สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ ซึ่งสังคมจะต้องปรับให้เข้ากันได้ มีการใช้ทรัพยากรจากระบบนิเวศเพื่อยังชีพ
3. กลไกหรือวัฒนธรรม ซึ่งทำให้มนุษย์ในสังคมนั้นสามารถอยู่ด้วยกันได้

อาจกล่าวได้ว่า ประเด็นในการศึกษาชุมชนนี้ จะช่วยทำให้ผู้วิจัยเข้าใจโครงสร้างทางสังคมของชุมชน และความสัมพันธ์ของชุมชนในลักษณะต่าง ๆ ตลอดจนกลไกหรือวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันในสังคมได้ดีขึ้น ทั้งนี้หากพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่เป็นกลไกรองรับการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกพร้อมด้วย ก็จะทำให้ประเด็นการศึกษาเรื่องการสื่อสารและกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่วางเอาไว้ได้

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชน-ประชาสังคม

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้เสนอแนวคิดของชุมชน-ประชาสังคมว่า สังคมไทยภาคส่วนหลักของสังคมที่มีความเข้มแข็งและมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างมาก คือ ภาครัฐกับภาคเอกชน ซึ่งปรากฏการณ์นี้ทำให้สังคมขาดดุลยภาพและเกิดความล่าช้าในการ

พัฒนาของฝ่ายประชาชนหรือภาคสังคม ดังนั้นจึงเสนอพลัง “สังคมสมานภาพ” คือพลังทางสังคม หรือชุมชน ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกัน ร่วมกันคิดร่วมกันทำและระดมสมองเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน เป็นพลังอำนาจที่รวมตัวกันอยู่ในพื้นที่จริงทางภูมิศาสตร์ในลักษณะของการประสานร่วมมือกัน

ชูชัย ศุภวงศ์ ให้ความหมายประชาสังคมที่กลมกลืนกับบริบทสังคมไทยว่า “การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร ไม่ว่าจะ เป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย” (อ้างถึงใน อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิจารณ์ วิสารทสกุล, 2541)

ความเป็นชุมชนและประชาคม อนุชาติ พวงสำลี และ วีรบูรณ์ วิจารณ์ วิสารทสกุล (2541 : 9) ได้สรุปว่า “ชุมชน” ในประชาสังคมนี้ หมายถึงชุมชนแห่งสำนึก (Conscious Community) ที่สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ดังนั้นคำว่า ประชาคมหรือชุมชน จึงอาจมีขนาดและลักษณะที่แตกต่างกันไป ความเป็นชุมชนจึงมีลักษณะเป็นพลวัตที่บุคคลและกลุ่มคนต่างมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน มีความสัมพันธ์และตัดสินใจร่วมกัน โดยมีพันธะเชื่อมโยงระบบใหญ่บนพื้นฐานแห่งความเป็นอยู่ที่ดีร่วมกัน

“ความเป็นชุมชน” จึงเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคม เพราะเป็นกลุ่มคนที่มีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกัน เป็นแหล่งพื้นฐานที่ดีที่สุดในการถักทอความรัก ความเอื้ออาทรของคนในสังคม

นัยของคำจำกัดความและการตีความของคำว่า “ประชาสังคม” อันเป็นแนวทางในการศึกษาถึงความเป็นชุมชนมีลักษณะ ดังนี้

1. มีความหลากหลาย เช่น มีความหลากหลายของการรวมตัว พื้นที่ รูปแบบของกิจกรรม ประเด็นความสนใจ ปัญหา และกลุ่มคนที่มารวมตัวกัน
2. ความเป็นชุมชน ที่อาจมีอาณาบริเวณหรือบริบทขนาดใหญ่ที่เชื่อมโยงติดต่อกัน ในทางใดทางหนึ่ง หรือความเป็นชุมชนขนาดเล็กที่รวมตัวด้วยความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความสนใจ และหรือผลประโยชน์ร่วมกัน
3. บนสำนึกสาธารณะ ด้วยจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง (Public Consciousness) ของสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society)

4. มีกิจกรรมและความต่อเนื่องบนพื้นฐานของกระบวนการกลุ่มและด้วยพื้นฐานแห่งการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน (Interactive Learning Through Action) ที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน

5. มีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สื่อสารและเครือข่ายเพื่อกลุ่มประชาสังคมจะมีความยั่งยืน (Communication and Network)

David Mathews. (1996) ได้รวบรวมประสบการณ์การพิจารณาเงื่อนไขในการวิเคราะห์ความเข้มแข็งให้กับชุมชน ประกอบด้วย

1. โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อความเป็นประชาคม
  - การรวมตัวเป็นกลุ่ม องค์การ มีมากน้อยเพียงใด
  - ขนาดของกลุ่มที่พบปะ
  - จำนวนสถานที่และโอกาสในการพบปะสังสรรค์ เพื่ออภิปรายของชุมชนมีมากน้อยเพียงใด
  - ประเด็นพูดคุย หรืออภิปรายของชุมชน
  - ระดับความสัมพันธ์ใกล้ชิดของคนในชุมชน
  - เครื่องมือสื่อสาร
2. กระบวนการเฉพาะบางอย่าง
  - กระบวนการตัดสินใจเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาโดยรวมของชุมชนเป็นอย่างไร
  - การมีส่วนร่วมของคนมากน้อยเพียงไร บทบาทผู้นำในการตัดสินใจเป็นอย่างไร
  - กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่แตกต่างกัน หรือการหาข้อสรุปร่วมกันในการแก้ปัญหา
3. ผู้นำ
  - จำนวนของผู้นำ การกระจายตัวในพื้นที่
  - บทบาทของผู้นำสัมพันธ์กับสมาชิกในชุมชน เช่น การเปิดโอกาสให้คนแสดงความคิดเห็นริเริ่ม การสร้าง Active Participation การสร้างเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน
  - คุณสมบัตินั้น เช่น การติดตามสถานการณ์ปัญหา การเปิดกว้างในการเรียนรู้

- ไม่แบ่งฝ่าย มองไกล มองกว้าง
- 4. กระบวนการที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม
  - เป็นการประเมินว่าในชุมชนมีระบบความคิดด้านต่าง ๆ เหล่านี้
มากน้อยเพียงใด
  - การให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมพอ ๆ กับผลงาน
  - การดึงคนให้มาร่วมกระบวนการคิดและตัดสินใจให้มากที่สุด
  - การเน้นศักยภาพของสมาชิกที่มาร่วมว่าเป็นต้นทุนของชุมชน (มากกว่า
มองว่าคนเป็นปัญหาของชุมชน)
  - ความคิดเกี่ยวกับ “อำนาจ” หรือ “พลัง” ในการเปลี่ยนแปลง (เน้นพลัง
ของกลุ่มในการแก้ปัญหาของตนเองมากกว่าฝากความหวังไว้ที่ผู้มี
“อำนาจ”)
  - ความคิดเกี่ยวกับการรับผิดชอบแก้ปัญหาของชุมชนตนเอง
- 5. ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสถาบันต่างๆ ในชุมชน
  - การพึ่งพาหน่วยงานของรัฐมีมากน้อยเพียงใด กับหน่วยงานไหน
  - ความร่วมมือ สนับสนุนความใกล้ชิดกันของโรงเรียนและวัดในชุมชน
- 6. ความรู้สึกร่วมเป็นกลุ่มชุมชนเดียวกัน เป็นการประเมินว่าในชุมชนมี
ความรู้สึกผูกพันเป็นชุมชนหรือไม่เพียงไร โดยอาจดูจาก
  - ประวัติศาสตร์ หรือคำบอกเล่าของชาวบ้าน เกี่ยวกับการช่วยเหลือกัน
และกันในการแก้ปัญหาชุมชน
  - การทำกิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือหลายฝ่ายร่วมกัน
  - ความพยายามในการดึงเอาคนที่ยังไม่เข้าร่วมงานพัฒนาชุมชนให้เข้า
มาร่วมด้วย

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งในการรวมกลุ่ม เพื่อสร้างความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง คือการสื่อสาร (Communication) อเนก เหล่าธรรมชาติ (อ้างในปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล, 2542 : 6) ได้ให้ความสำคัญของการสื่อสารว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล หรือการสื่อสารระหว่างบุคคล หรือการสื่อสารในกลุ่มบุคคลมีส่วนเอื้อต่อการเป็นประชาสังคม โดยมองว่าการเป็น “อารยะ” นั้นบุคคลจำเป็นต้องพัฒนาทักษะการสื่อสารขั้นพื้นฐาน คือ “การรู้จักรับฟังกัน” แทนการแข่งกร้าว ไม่รับฟังกัน ซึ่งนับว่าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญประการหนึ่งในการเกิดประชาสังคม

อนุชาติ พวงสำลี และวิริบูรณ์ วิสารทสกุล (2541 : 12) ได้กล่าวถึงลักษณะประชาสังคมบางประการว่า กลุ่มประชาสังคมจะมีความยั่งยืนและมีความหมายย่อมต้องมีระบบการจัดการ

ที่ดี มีระบบการสื่อสารแลกเปลี่ยน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน ประสบการณ์ของการเรียนรู้บนพื้นที่ที่หลากหลายบนกิจกรรมที่หลากหลาย คือพลังสร้างสรรค์ที่จะนำพาสังคมไปข้างหน้าร่วมกันอย่างสันติ และพลังนี้จะมีความเข้มแข็งได้ย่อมเกิดจากการเชื่อมโยงความสามารถและพลังย่อยๆ ในแต่ละส่วนของสังคมเข้ามาเชื่อมต่อประสานกันเป็นสังคมที่มีความเข้มแข็ง

Robert Putnam ได้ทำการศึกษาในเมืองทูเปโล ซึ่งรวบรวมโดย เดวิส แมททิวส์

(จิรวุฒิ เสนาคำ แปล, 2540 : 5) พบว่าองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดประชาสังคมที่เข้มแข็ง คือโครงสร้างพื้นที่สาธารณะ และช่องทางการสื่อสาร โดยได้ค้นพบว่า ชุมชนที่เข้มแข็งจะต้องมีสถานที่ที่ผู้คนสามารถพูดคุยถึงปัญหาาร่วมกัน ทั้งเป็นการพูดคุยแบบเป็นทางการ เช่น เวทีหรือการประชุมของพลเมืองและการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ เช่น การสนทนาของคนสองคนหรือการสนทนาของคนกลุ่มเล็กซึ่งสถานที่ดังกล่าวมีความสำคัญต่อการเกิดความตั้งใจในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันและช่วยสร้างความเป็น “พลเมือง” ให้ประชาชน

โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะที่คนในชุมชนจะได้มีโอกาสมาพบปะกันแยกได้หลายระดับ คือ

- ระดับพื้นฐานที่สุด คือการพบปะของผู้คนเป็นครั้งคราว การพบปะนี้อาจจะเป็นการพบปะกันในสภากาชาดพัฒนาท้องถิ่น หรือการพบปะของเพื่อนบ้าน ซึ่งเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีความสัมพันธกัน

- ระดับถัดมา คือการรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่เน้นงานด้านใดด้านหนึ่ง หรือเป็นองค์กรกระตุ้น เช่น มูลนิธิชุมชน

- ระดับสูงสุด คือการเป็นองค์กรเครือข่าย ทำหน้าที่ติดต่อประสานงาน หรือช่วยเหลือแก่องค์กรสมาชิก (องค์กรร่วม) ซึ่งเป็นการเชื่อมองค์กรสมาชิกและสมาชิกเข้าหากัน

ดังนั้น การพบปะขององค์กรทุกประเภทข้างต้นเป็นช่องทางการสื่อสาร ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะกับโครงสร้างพื้นฐานการสื่อสารเป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะจะอิงอยู่กับระบบสังคมที่ไม่เป็นทางการ เช่น งานเทศกาลต่าง ๆ เป็นการดึงดูดผู้คนให้เข้ามาพบปะพูดคุยกัน ซึ่งการพูดคุยดังกล่าวอาจเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันจนไปถึงประเด็นลึก ๆ เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วยก็ได้

จะเห็นได้ว่าแนวคิดในเรื่องของประชาสังคมจะเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการออกความเห็น วิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน และร่วมกันแก้ไขโดยคนในชุมชนนั่นเอง และกระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการแลกเปลี่ยนความ

คิดเห็นกันของคนในชุมชน เพราะการมีส่วนร่วมหรือการพบปะกันของคนในชุมชนจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยช่องทางสื่อสารนั่นเอง

ผลของการเข้ามามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมกันแก้ปัญหาของคนในชุมชนนั้น จะก่อให้เกิดกระบวนการแก้ไขปัญหา หรือวิธีการในการพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชนของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับกรอบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบใหม่ คือ “กระบวนการทัศน์ทางเลือกของการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม (The Alternative Paradigm of Communication for Social Change) (ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล, 2542 : 3) โดยมุ่งเน้นประชาชนเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลง และแสวงหาหนทางที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชน สังคม ประเทศ หรือระดับโลกต่อไป โดยมองว่าการเปลี่ยนแปลงสังคม อาจมีความหลากหลายและแตกต่างกันไป (Pluralistic/multiplicity in world) ตามความเหมาะสมของท้องถิ่น และตามความต้องการของสมาชิกในสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง

การสื่อสารเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ทั้งนี้ มีแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนไว้ดังนี้

แนวคิดในงานพัฒนาชุมชน

แนวคิดเรื่องงานพัฒนาชุมชนนั้น ไม่ใช่เรื่องใหม่เพราะมีการกระทำลักษณะเช่นนี้มาตั้งแต่สมัยที่มนุษย์เริ่มทำงานร่วมกันเพื่อผลประโยชน์หรือเป้าหมายอย่างเดียวกัน จนกระทั่งพัฒนามาเป็นศาสตร์หนึ่งในลักษณะทฤษฎีของการปฏิบัติ (Theory of Practice) ภาพรวมของการพัฒนาชุมชน เป็นการเปลี่ยนแปลงลักษณะ และคุณค่าของชุมชน

โดยมีการวางแผน (Planned Community Change) การพัฒนาชุมชนจึงเป็นทั้งวิธีการ กระบวนการ โครงการหรือแผนงานที่กำหนดเพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนในด้านต่าง ๆ ให้ดีขึ้น โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้ได้มาซึ่งการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐาน (basic needs) ของประชาชนในชุมชนนั่นเอง ดังที่สุกิจ จุลละนันท์ ให้ความเห็นว่าการพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จไม่ได้ขึ้นอยู่กับผลความสำเร็จทางวัตถุแต่ขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของทักษะ ความรู้ และความสามารถของประชาชนเป็นสำคัญ

การพัฒนาชุมชนนั้น ได้เล็งเห็นความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพของคนให้รู้จักใช้ความสามารถของตนเองช่วยตนเอง ให้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ให้เกิดการพัฒนาแก่ชุมชน และให้สามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

ดร.ป๊วย อึ้งภากรณ์ (ประเวศ วะสี, 2541 : 38-39) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนว่าความเป็นชุมชนแก้ไขปัญหาได้ทุกชนิด ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง และสุขภาพ จากตัวอย่างต่อไปนี้

ที่อำเภอเสีเกา จังหวัดตรัง ชาวประมงมุสลิมยากจนไม่มีอะไรจะกิน เพราะผู้มีอิทธิพลมาตัดป่าชายเลนไปเผาถ่าน และเอาเรือใหญ่มาลากอวนรุนซิดชายฝั่ง (ซึ่งผิดกฎหมาย) ครูดเอาหญ้าทะเลไปด้วย เมื่อสิ่งแวดล้อมคือป่าชายเลน และหน้าทะเลถูกทำลาย กุ้ง หอย ปู ปลา ก็ไม่มีที่อาศัย มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจของชาวประมงคือมีไม่พอกิน ทำให้พวกเขาเดือดร้อนยิ่งนัก ในชนบทสิ่งแวดล้อมกับเศรษฐกิจของชาวบ้านเป็นของคู่กัน การแย่งชิงสิ่งแวดล้อมโดยผู้มีอิทธิพลรุนแรงมากชาวบ้านแต่ละคนไม่มีกำลังพอที่จะต่อสู้กับความไม่ถูกต้อง และทางราชการก็มีข้อจำกัดมากในการประยุกต์ใช้กฎหมาย ความยากจนและการแย่งชิงทรัพยากรในชนบทก่อให้เกิดความบีบคั้นต่อชาวบ้านอย่างหนัก รวันระเบิดความรุนแรง แต่ที่เสีเกาเมื่อชาวบ้านรวมตัวกันก็สามารถดูแลรักษาหญ้าทะเลไว้ได้ กุ้ง หอย ปู ปลา ก็กลับมาสมบูรณ์เหมือนเดิม ชาวบ้านหลุดพ้นจากความอดอยากและมีความสุข ขณะนี้ชุมชนเสีเกาสามารถดูแลรักษาทรัพยากรที่ชายฝั่งทะเลอันดามันเอาไว้ได้ รวมทั้งขยายตัวขึ้นไปทั้งทางเหนือ และลงไปข้างใต้มากขึ้นทุกที

ที่ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ชุมชนรวมตัวกันรักษาป่าไว้ 20,000 ไร่ ผืนป่านี้เป็นป่าไม้เบญจพรรณที่หนาแน่นสวยงามมาก ชาวบ้าน และคนไม่มีทางรักษาป่าไว้ได้ แต่เมื่อรวมตัวกันเป็นชุมชนก็สามารถดูแลรักษาป่าได้ถึง 20,000 ไร่ ทำให้ต้นน้ำลำธารกลับคืนมา

จากเรื่องอ้างอิงที่ยกมาเหล่านี้เห็นได้ว่า การที่ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาภายในชุมชนได้อย่างดีนั้น คนในชุมชนจะต้องมีความสามัคคีกัน มีการรวมกลุ่มเพื่อประชุมปรึกษาในการหาหนทางแก้ไขปัญหา ดังเช่น ชาวประมง อำเภอเสีเกา จังหวัดตรัง ที่สามารถหลุดพ้นกับภาวะความอดอยาก และสามารถรักษาทรัพยากรชายฝั่งทะเลอันดามันที่เหลืออยู่ไว้ได้หรือชาวบ้านที่ อำเภอปัว จังหวัดน่าน ที่ช่วยกันรักษาพื้นที่ป่าไว้ไม่ให้ถูกนำไปใช้เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และจะสร้างความเสียหายให้แก่ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

แนวคิดเรื่อง การสื่อสารเพื่อชุมชน (Community Communication)

การสื่อสารเพื่อชุมชนเป็นการสื่อสารที่คนในชุมชนใช้กันในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งลักษณะการสื่อสารเพื่อชุมชน (กาญจนา แก้วเทพ, 2543) นั้นสามารถเสนอตามคุณลักษณะตามทัศนะของนักคิดต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) ที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถมีปฏิกริยาโต้ตอบ (interactivity) กันอยู่ตลอดเวลา ทั้งลักษณะที่เป็นทางการ และไม่เป็น

ทางการก็ได้ ลักษณะการสื่อสารแบบสองทาง ทำให้สถานะของผู้ส่ง และผู้รับไม่ตายตัว แต่จะมีการผลัดเปลี่ยนบทบาทอยู่ตลอดเวลา

2. ทิศทางการไหลของข่าวสาร (Flow of Information) การไหลของข่าวสารเพื่อชุมชนนั้นจะมีทิศทางที่หลากหลายมาจากทุกทิศทุกทาง ทั้งจากบนลงล่าง (top-down) จากล่างขึ้นบน (bottom-up) และแบบแนวนอน (horizontal) ดังนั้นข่าวสารจึงอาจจะไหลจากนักวางแผนพัฒนาไปสู่ชาวบ้าน จากสื่อมวลชนไปสู่ผู้รับข่าวสารในชุมชน ในเวลาเดียวกัน ชาวบ้านอาจจะส่งข่าวสารไปยังเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกลุ่มชาวบ้านด้วยกันถือเป็นการสร้างเครือข่ายชุมชนรูปแบบหนึ่งในเรื่องทิศทางการไหลของข่าวสารนั้น ยังมีนักวิชาการบางท่าน ได้แก่ พาเวลคา (Pavelka) ใช้เกณฑ์เรื่องขอบเขตของชุมชนเป็นตัวแบ่ง คือ ขอบเขตภายในชุมชน และขอบเขตภายนอกชุมชน จากเกณฑ์นี้ทำให้สามารถมองเห็นทิศทางการไหลของข่าวสารได้ 3 ทางคือการไหลจากสื่อภายนอกเข้ามาสู่ชุมชน การใช้สื่อส่งสารหรือข้อความจากภายในชุมชนไปสู่ภายนอกชุมชน และการใช้การสื่อสารจากภายนอกกระตุ้นให้เกิดการสื่อสารภายในชุมชน เพื่อช่วยยกระดับความตระหนักเกี่ยวกับความต้องการ และการแสดงออกซึ่งความเป็นตัวของตัวของชุมชน

3. เป้าหมายการสื่อสารชุมชนในการกำหนดเป้าหมายการสื่อสารในชุมชนนั้นสามารถแบ่งเกณฑ์ออกเป็น 2 เป้าหมายคือ

ก. การกำหนดเป้าหมายโดยการใช้ระดับผู้เกี่ยวข้องเป็นเกณฑ์ การสื่อสารเพื่อชุมชนจะมีเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้เกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ ดังนี้

- ระดับชุมชน เป็นการสื่อสารที่มีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน

- ระดับหน่วยงานนอกชุมชน เป็นการสื่อสารที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับด้านการพัฒนา และการสื่อสาร

- ระดับสังคมส่วนรวม เป็นการสื่อสารที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในระดับกว้าง

ข. การกำหนดเป้าหมายโดยกำหนดกับทิศทางการไหลของข่าวสาร

- เพื่อถ่ายทอดข่าวสารข้อมูล และการโน้มน้าวชักจูงใจ ได้แก่ ทิศทางการไหลของข่าวสารจากบนลงล่าง

- เพื่อเป็นช่องทางแสดงออกซึ่งตัวตนของชุมชน (community self-expression) เป็นการแสดงออกซึ่งความต้องการของชุมชน ไปจนกระทั่งถึงการแสดงออกเพื่อสิทธิ ศักดิ์ศรี และภูมิปัญญาของชุมชนด้วย

- เพื่อพัฒนาความเป็นตัวเองของบุคคล (development of the individuals self) ในหน่วยที่เล็กลงมากกว่าชุมชน การสื่อสารชุมชนทำหน้าที่คล้ายเป็นเวที แห่งการศึกษาเรียนรู้ที่ ช่วยให้ศักยภาพของปัจเจกบุคคลได้พัฒนาสร้างสรรค์อย่างเต็มที่

4. เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้น และดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะประการสำคัญของกระบวนการพัฒนาแนวใหม่แทนการพัฒนาที่แต่เดิมเคยตอบสนองความต้องการของรัฐเป็นหลัก

5. หน้าที่ของการสื่อสาร วินดahl (Windahl et. Al ,1992) ระบุว่าหน้าที่ของการสื่อสารชุมชนน่าจะประกอบด้วย

- หน้าที่ของการแสดงออก (expressive function) คือทั้งบุคคล และกลุ่มสามารถแสดงความเป็นตัวของตัวเองออกมาเพื่อที่จะสร้างเอกลักษณ์ของตนเองได้

- หน้าที่ทางสังคม (social function) คือการเข้าไปมีส่วนร่วมในการสื่อสารเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นชุมชนเดียวกัน

- หน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร (information function) อันเป็นหน้าที่พื้นฐานของการสื่อสารโดยทั่วไป ซึ่งในการสื่อสารชุมชนนั้น ทิศทางการไหลของข่าวสารต้องเป็นไปอย่างรอบด้าน ดังนั้นผู้เข้าร่วมกระบวนการสื่อสารทุกคนจึงได้แลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้เพื่อยกระดับความเข้าใจ และ ความรู้ในเรื่องการสื่อสาร และทักษะการถ่ายทอดไปยังบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชน

- หน้าที่ในการควบคุมการปฏิบัติการ (control activation function) การสื่อสารจะเป็นช่องทางนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อปรับปรุงหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของบุคคลและชุมชนได้ เนื่องจากการสื่อสารชุมชนมีลักษณะเป็น การสื่อสารแบบสองทางที่มีขั้นตอนของปฏิกิริยาป้อนกลับ (feedback)

6. สื่อของชุมชนเน้นการปรับปรุงสื่อให้เหมาะสมสำหรับประโยชน์การใช้งานของชุมชน ไม่ว่าชุมชนจะตั้งวัตถุประสงค์การใช้เอาไว้เช่นใดก็ตาม

7. สื่อชุมชนต้องเป็นสื่อที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึง (access) ได้ตลอดเวลาเพื่อนำไปใช้หาข่าวสาร เพื่อความรู้หรือเพื่อความบันเทิง

8. สื่อชุมชนต้องเป็นสื่อที่ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วม (participates) ในหลาย ๆ บทบาท ไม่ว่าจะเป็นผู้วางแผนการใช้สื่อ ผู้ผลิต ผู้แสดง ฯลฯ

9. สื่อชุมชนต้องเป็นสื่อที่แสดงออกของชุมชน มิใช่เป็นสื่อเพื่อชุมชน ซึ่งหมายความว่า ตัวตนของชุมชนที่จะแสดงออกไปนั้นต้องมาจากการกำหนดของชุมชนเอง มิใช่ผู้อื่นมา กำหนดให้ชุมชน

10 สื่อชุมชนจะปรับเปลี่ยนลักษณะของการเป็นเครื่องมือถ่ายทอดข่าวสารจากที่หนึ่ง ไปยังอีกที่หนึ่ง มาเป็นเวทีสำหรับแลกเปลี่ยนข่าวสาร และทัศนะของคนทุกคน

การสื่อสารระหว่างบุคคล และสื่อบุคคลของชุมชน

การสื่อสารเพื่อชุมชนเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในการแลกเปลี่ยน ข้อมูลข่าวสารกับบุคคลอื่น ฉะนั้นลักษณะการสื่อสารเพื่อชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กับการสื่อสาร ระหว่างบุคคลด้วย

บทบาทในการสื่อสารระหว่างบุคคลอาจจะแบ่งพิจารณาโดยใช้เรื่องเขตของชุมชนเป็น เกณฑ์ซึ่งแบ่งแยกได้เป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 : สื่อบุคคลจากภายนอก ได้แก่เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ

เจ้าหน้าที่จากองค์กรพัฒนา บริษัทเอกชน ตลอดจนไปจนถึงบรรดานักการตลาด นักธุรกิจ ฯลฯ

ส่วนที่ 2 : สื่อบุคคลที่เป็นคนในชุมชนเอง ได้แก่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ผู้เฒ่าผู้แก่ ครู เจ้าหน้าที่ รัฐ ฯลฯ

แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication)

นอกเหนือจากการสื่อสารจะมีอิทธิพลต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนแล้ว การ สื่อสารยังเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยผลักดันให้เกิดความร่วมมือจากคนในชุมชน ทั้งนี้ มีแนวคิดเกี่ยวกับการ สื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

ความหมายของการมีส่วนร่วม

จากรายงานการประชุมของ The Ad Hoc Group of Experts เรื่อง “Popular Participation as a Strategy for Promoting Community Level Action and National Development” (อ้างใน รูปนีย์ สุวรรณฉัตรชัย, 2542) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ไม่สามารถให้คำ จำกัดความที่ตายตัวได้ และมีการให้ความหมายต่าง ๆ กันในแต่ละประเทศ หรือแม้แต่ในประเทศ เดียวกัน ในการจะเข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นจะต้องดูบริบท (context) ของแต่ละประเทศ สภาพเศรษฐกิจและสังคมการเมืองของประเทศนั้น ๆ และต่อมาได้เสนอ ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนเอาไว้กว้าง ๆ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน จะ

นำมาซึ่งโอกาสที่จะทำให้สมาชิกของชุมชนและสังคมสามารถเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเท่าเทียมกันในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- การสนับสนุนกระบวนการพัฒนา
- การแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม
- การตัดสินใจในรูปของการกำหนดเป้าหมาย การวางนโยบาย การวางแผนและการปฏิบัติตามแผนทั้งในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

รอมพี ยา แดฟ (Rom P. Yasav อ่างในเฟื่องฟ้า คณานุกรม, 2530) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า เป็นการร่วมมือของประชาชนโดยความตั้งใจหรือสมัครใจ โดยไม่ถูกบังคับซึ่งกระบวนการความร่วมมือของประชาชนนั้นต้องมีความรู้สึกดังต่อไปนี้

1. การเข้าร่วมในการตัดสินใจตกลงใจ
2. การเข้าร่วมในการดำเนินงานของแผนและพัฒนาโครงการ
3. การเข้าร่วมในการติดตามและประเมินผล โครงการและแผนงานการพัฒนา
4. การเข้าร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527) ได้สรุปแนวปฏิบัติที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการที่จะพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ คือ

1. ต้องให้ชาวบ้านเป็นตัวหลักในการแก้ปัญหาของเขาเอง องค์กรภายนอกเป็นเพียงตัวกระตุ้นและเสริมหรือสนับสนุนเท่านั้น
2. กิจกรรมการพัฒนาต้องเริ่มพื้นฐานของชุมชนต่อปัญหาบางลักษณะ ระดับการรับรู้ของชุมชนอาจมีข้อจำกัด ทำให้ปัญหาไม่ชัดเจนและแก้ไขปัญหามิได้ การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงน่าจะครอบคลุมถึงการกระจายและการสื่อสารข้อมูล เพื่อพัฒนาความรู้และขีดความสามารถในการแก้ปัญหา

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (อ่างใน ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527) สรุปว่าแนวคิดการมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิดสำคัญ 3 ประการ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่สถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผนและลงมือกระทำการร่วมกัน

3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะให้เกิดความริเริ่มกระทำการที่ตอบสนองความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

4. การมีส่วนร่วมยังเกิดจากแนวความคิดอื่นๆ อีก เช่น ความศรัทธา ความเกรงใจและการใช้อำนาจบีบบังคับ

จากแนวคิดดังกล่าวจะเห็นว่า การมีส่วนร่วมแบ่งประเด็นได้ 5 ประเด็นใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ร่วมคิด
2. ร่วมกันตัดสินใจ
3. ร่วมปฏิบัติการ
4. ร่วมรับประโยชน์
5. ร่วมประเมินผล

จากความหมายและแนวคิดข้างต้น ทำให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้น เป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งสามารถสรุปเป็นพื้นฐานที่สำคัญ 3 ประการคือ

1. กลไกการพัฒนาต้องเกิดจากประชาชน โดยประชาชนมีบทบาทหลักในการพัฒนา
2. เป้าหมายการพัฒนา คือ การพัฒนาขีดความสามารถเพื่อพึ่งตนเอง และพัฒนาตนเองมิใช่การพึ่งพารัฐหรือองค์กรพัฒนาภายนอก
3. กระบวนการพัฒนายึดหลักความต้องการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นภายในชุมชน จากตัวประชาชนเอง มากกว่าความต้องการให้มีความเปลี่ยนแปลงจากภายนอก

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (อ้างใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527) ได้กล่าวถึงความสำเร็จของการมีส่วนร่วมว่าขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ ดังนี้

1. ประชาชนจะต้องมีเวลาที่จะมีส่วนร่วมก่อนเริ่มกิจกรรม
2. ประชาชนต้องไม่เสียเงินทอง ค่าใช้จ่ายในการมีส่วนร่วมมากเกินไปค่าตอบแทน
3. ประชาชนต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น
4. ประชาชนต้องสามารถสื่อสารรู้เรื่องกันทั้งสองฝ่าย
5. ประชาชนต้องไม่รู้สึกระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคมหากมีส่วนร่วม

ลี เจ แครี่ (Lee J. Carry อ้างในเฟื่องฟ้า คณาภรณ์, 2530) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขสำคัญสำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างน้อย 3 ประการดังนี้

1. ประชาชนจะต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม (freedom to participation)
2. ประชาชนจะต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม (ability to participation)
3. ประชาชนจะต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม (willingness to participation)

World Health Organization (อ้างใน เฟื่องฟ้า คณาภรณ์, 2530) ได้เสนอปัจจัยพื้นฐานในการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเสนอไว้ 3 ประการ ได้แก่

1. ปัจจัยของสิ่งจูงใจ ในความเป็นจริงชาวบ้านที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่งนั้นมิเหตุผลอยู่ 2 ประการ คือ

1.1 การมองเห็นว่าตนจะได้รับประโยชน์ตอบแทน

1.2 การได้รับการบอกกล่าวชักชวนจากเพื่อนให้เข้าร่วม โดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ

2. ปัจจัยโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วม แม้จะเห็นประโยชน์ของการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาแต่ก็ไม่อาจเข้าร่วมกิจกรรมได้ เนื่องจากไม่เห็นช่องทางของการเข้าร่วมหรือเข้าร่วมแล้วไม่ได้รับผลดังที่คาดไว้ ดังนั้นปัจจัยพื้นฐานทางด้านโครงสร้างของช่องทางในการเข้าร่วมจึงควรมีลักษณะ

2.1 เปิดโอกาสให้ทุก ๆ คนและทุก ๆ กลุ่มในชุมชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยในการเข้าร่วมอาจเป็นในรูปแบบของการมีตัวแทนหรือเข้าร่วมโดยตรงก็ได้

2.2 ควรมีกำหนดเวลาที่แน่ชัด เพื่อผู้เข้าร่วมจะสามารถกำหนดเงื่อนไขของตนเองได้ตามสภาพความเป็นจริงของตน

2.3 กำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอน

3. ปัจจัยอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วมโดยปกติที่ผ่านมากิจกรรมหนึ่ง ๆ แม้ว่าประชาชนจะเห็นด้วย ได้มีโอกาสเข้าร่วม แต่ก็ไม่อาจกำหนดเป้าหมาย วิธีการหรือผลประโยชน์ของกิจกรรม แต่จะขึ้นอยู่กับกำหนัดและการจัดสรรเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งไม่อาจจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบหนึ่งที่สำคัญของการสื่อสารชุมชนโดยกาญจนา แก้วเทพ (2542) เห็นว่าการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนี้จะทำให้คนในชุมชน

- เห็นคุณค่าของตัวเอง
- สร้างความเชื่อมั่นในการแสดงความคิดเห็น

- พิสูจน์ความเชื่อเก่าของชุมชนในการใช้เทคโนโลยี
- เสริมสร้างทักษะในการสื่อสาร
- ช่วยให้ชุมชนแสดงความรู้สึกร่วม
- สร้างความมีสติและความรับผิดชอบเพิ่มมากขึ้น

การมีส่วนร่วมในองค์ประกอบของการสื่อสาร

ปัจจัยที่มีส่วนร่วมในการกำหนดระดับความมากน้อยของการมีส่วนร่วมนั้น มีองค์ประกอบดังนี้

1. เป้าหมายของการสื่อสาร ได้กำหนดให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับใด เช่น การปฏิบัติการป้อนปฏิริยาย้อนกลับหรือการวางนโยบาย
2. ลักษณะการปฏิสัมพันธ์ของการสื่อสาร ยิ่งการสื่อสารเอื้อต่อลักษณะที่มีการโต้ตอบมากเท่าใด โอกาสที่ชุมชนจะมีส่วนร่วมก็เพิ่มมากขึ้น
3. ใครคือผู้ส่งสาร ในชุมชนเองโอกาสที่คนส่วนใหญ่จะได้เข้ามาเป็นผู้ส่งสารมีมากน้อยหรือทั่วถึงหรือไม่
4. ประเภทเนื้อหาสาร เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนหรือไม่
5. ประเภทของช่องทาง/สื่อ ว่ามีความสะดวกสำหรับคนในชุมชนหรือไม่
6. ผู้รับสารและการมีปฏิริยาป้อนกลับ

ระดับการมีส่วนร่วม

กาญจนา แก้วเทพ (2542) ได้จัดแบ่งระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนเอาไว้ 3 ระดับ โดยเรียงลำดับจากน้อยที่สุดไปจนถึงมากที่สุดดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ผู้ใช้สาร
2. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่ง/ผู้ผลิต/ผู้ร่วมผลิต/ผู้ร่วมแสดง
3. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบายการสื่อสารในการเปลี่ยนแปลงสังคม/ชุมชน

การสื่อสารเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพราะการสื่อสารก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยสามารถแบ่งประเภทการสื่อสารของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยพิจารณาแหล่งที่มาของการเปลี่ยนแปลงได้ 2 ประเภท คือ

1. การเปลี่ยนแปลงจากภายในระบบสังคม เกิดขึ้นเมื่อสมาชิกภายในชุมชน ประดิษฐ์ และเผยแพร่นวัตกรรมเอง มีการสร้างแนวคิดขึ้นมาเอง โดยไม่ได้รับอิทธิพลจากแหล่งภายนอกหรือ ได้รับแต่เพียงเล็กน้อย

2. การเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกของระบบสังคม เกิดขึ้นเมื่อคนภายนอกมาทำการสื่อสารกับคนภายในชุมชน คนภายนอกมาเป็นผู้แนะนำหรือเผยแพร่ นวัตกรรมต่าง ๆ อาจเกิดจากความตั้งใจหรือไม่ก็ได้

- การเปลี่ยนแปลงที่มาจากแหล่งภายนอกโดยไม่ตั้งใจ เกิดขึ้นเมื่อสมาชิก ภายในชุมชนหรือสังคมเกิดไปเห็นนวัตกรรมจากภายนอกแล้วตัดสินใจนำมาใช้ในชุมชนของตน

- การเปลี่ยนแปลงที่มาจากแหล่งภายนอกโดยตั้งใจ เกิดจากการที่บุคคลภายนอก ตั้งใจเข้ามาเผยแพร่สิ่งใหม่ ๆ ให้แก่สมาชิกภายในระบบ สังคม เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของบุคคล หรือหน่วยงานส่งเสริม การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนล่วงหน้าโดยการ ใช้กระบวนการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความคิดหรือข่าวสารจากแหล่งสาร ไปยังผู้รับสาร

แนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ให้เกิดความยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้ มีแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้ ดังนี้

ความหมายของการมีส่วนร่วม

คำว่า “การมีส่วนร่วม” ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลาย และมีความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคลซึ่งอาจจะมองทั้งในแง่ของแนวคิด หลักการ กระบวนการ และวิธีการปฏิบัติ นเรศ สงเคราะห์สุข (2541, น.10) และบุญวัฒน์ วุฒิเมธี (2526, น.253) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา ตั้งแต่ต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การวิจัย (ศึกษาชุมชน) การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผล ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

ในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเอง ในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร โดย WHO/UNICEF (1978, p. 11) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของตน การจัดอันดับ

ความสำคัญของการเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยเน้นการให้อำนาจการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท

Wertheim (1981, pp. 3-5) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือการที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ทางการจัดการบริหารและทางการเมืองเพื่อกำหนดความต้องการในชุมชนของตน

ส่วน Cerner (อ้างถึงใน Patricia Lundy, 1999, p. 125) กล่าวว่า การให้อิทธิพลประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเอง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้ประชาชนระดมจิตความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจและควบคุมกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับจากการพัฒนาเพียงฝ่ายเดียว

สำหรับการมีส่วนร่วมในความหมายที่เป็นนัยทางการเมือง สายทิพย์ (2534, น.29) กล่าวว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกในการพัฒนาจากการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงหมายถึง การกึ่งอำนาจ (empowerment) ในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน อย่างน้อยที่สุดประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผน และดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ การพัฒนา และการกำหนดอนาคตของเขา

ทวีทอง หงส์วิวัฒนา (บรรณาธิการ, 2527, น.2) กล่าวว่า การที่ประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ และกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตน โดยภาครัฐจะต้องกึ่งอำนาจในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มสตรี คนจน หรือคนด้อยโอกาสในสังคม ได้มีโอกาสในการแสดงความต้องการ แสวงหาทางเลือกหรือเสนอข้อเรียกร้องเพื่อปกป้องผลประโยชน์ร่วมของกลุ่ม และเป็นผู้มีบทบาทหลักในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนคือ เป็นผู้กำหนดความจำเป็นพื้นฐานของชุมชนและผู้ระดมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อสนองตอบความจำเป็นพื้นฐาน และบรรลุวัตถุประสงค์บางประการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมอาจเริ่มต้นจากการพัฒนามาจากข้างล่างแทนวิธีการพัฒนาจากนโยบายเบื้องบน จุดเริ่มต้น คือ การกระจายอำนาจของการวางแผนจากส่วนกลางไปเป็นการวางแผนส่วนภูมิภาค (อภิรักษ์ พันธเสน 2536, น.151-162)

เมื่อพิจารณาในส่วนของเนื้อหาของการมีส่วนร่วม HO (1983, p.32) ให้ความเห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาควรมีเนื้อหา ดังนี้ คือ

1. การเน้นคุณค่าของการวางแผนระดับท้องถิ่น
2. การใช้เทคโนโลยี และทรัพยากรที่จะหาได้ในท้องถิ่น
3. การฝึกอบรม ที่เน้นให้ประชาชนสามารถดำเนินการพัฒนาด้วยตนเองได้
4. การแก้ไขปัญหาความต้องการพื้นฐานโดยสมาชิกของชุมชน
5. การช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแบบประเพณีดั้งเดิม
6. การใช้วัฒนธรรมและการสื่อสารที่สอดคล้องกับการพัฒนา

โดยจะต้องมีการใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนในการแก้ปัญหา ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และมีการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานด้วย William (อ้างถึงใน ไชยชนะ สุทธิวรชัย, 2536, น.12)

จากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมมีความหมายใน 2 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

2. การมีส่วนร่วมในนัยทางการเมือง ซึ่งแบ่งออกเป็นอีก 2 ประเภท คือ

- 2.1 การส่งเสริมสิทธิ และพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการให้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

- 2.2 การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อการจัดการทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง ทั้งนี้ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาที่เท่าเทียมกันของชายและหญิงในการดำเนินงานพัฒนาด้วย

กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน โดยมีนักพัฒนาหรือนักวิชาการจากภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี ฯลฯ จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมพบว่า โดยส่วนใหญ่กระบวนการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาการปฏิบัติงาน การร่วมรับผลประโยชน์และการติดตามประเมินผล (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, 2526, น.10) ผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับที่ อคิน รพีพัฒน์ (2531, น.49) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนา ซึ่งมี 5 ระดับ คือ

1. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
2. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา
3. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหา และพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา
4. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา
5. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนา

ในกระบวนการมีส่วนร่วมในการของประชาชนในการพัฒนา จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะกำหนดปัญหาและความต้องการด้วยตนเอง โดยเฉพาะในขั้นตอนของการวางแผนแก้ไขปัญหาดังที่ Cohen and Uphoff (1980, pp.213-218) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (decision making) ประกอบด้วย การริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมปฏิบัติ (implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนทรัพยากร การบริหาร การประสานความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (benefits) ประกอบด้วยผลประโยชน์ด้านวัสดุ ด้านสังคม และส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation)

ส่วนขัณฑ์ อ่อนคำ (อ้างถึงใน ทศพล กฤตยพิสิฐ, 2537, น.13) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนา ซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการ

ตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชนและมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการ และแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากกาพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย (formative evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (summative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวมยอด

นอกจากนี้ WHO/UNICEF (1978, pp.41-49) ได้เสนอรูปแบบของกระบวนการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาจัดลำดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีติดตามประเมินผล และประการสำคัญ คือต้องตัดสินใจด้วยตนเอง
2. การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการและบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรรควบคุมทางการเงิน
3. การใช้ประโยชน์โดยประชาชนต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรม มาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้
4. การได้รับประโยชน์ โดยประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่าเทียมกัน

ส่วน เดวิด แมทิวส์ (เขียน) ฐิรุฒิ เสนาคำ (แปล), (2541, น.15-18) ได้เสนอหลักการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังต่อไปนี้

1. การกำหนดประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนขบคิดปัญหา ไม่เพียงแต่จากแง่มุมผลประโยชน์ของตนเท่านั้น แต่รวมถึงผลประโยชน์ของคนอื่นด้วย ซึ่งเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกในชะตากรรมร่วม และเป็นขั้นแรกของการกระตุ้นสำนึกของประชาชน และร่วมแก้ไขปัญหที่กำลังเกิดขึ้นกับชุมชนของตน

2. การสร้างทางเลือกให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ เป็นกระบวนการตัดสินใจที่เชื่อมโยงใกล้ชิดกับการปฏิบัติ แม้การสนทนาจะยังไม่ตกลงเห็นพ้องต้องกัน แต่เป็นการสร้างแนวกว้าง ๆ และเผยให้เห็นเป้าหมายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของผู้เข้าร่วม นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างสำนึกความเป็นไปได้ของการดำเนินกิจกรรม ซึ่งเป็นตัวช่วยเสริมสร้างพลังรวมหมู่ในการดำเนินกิจกรรมตามที่ตัดสินใจ

3. การดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เป็นกิจกรรมระดมพลังรวมหมู่ของประชาชน มีความหลากหลาย และเกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมากเกิดจากกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ นำมาซึ่งการกำหนดแนวทางทั่วไปของการดำเนินกิจกรรมเผยให้เห็นผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกันของผู้เข้าร่วม และเป้าหมายที่อาจร่วมกันได้ กิจกรรมสาธารณะเกิดจากเป้าหมายร่วมกันของผู้คน จึงก่อให้เกิดการรวมพลังเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แกกันและกัน

4. การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะ คือ การเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน โดยให้ชาวบ้านตัดสินใจว่าความพยายาม และกิจกรรมที่ดำเนินการใดมีประโยชน์และมีคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชนพวกเขา เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนประเมิน และปรับเปลี่ยนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาตามที่กล่าวมาข้างต้น ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนเพราะมีข้อจำกัดหลายประการ ดังนั้น การตัดสินใจจึงเป็นส่วนสำคัญที่นักพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เพราะประชาชนเป็นฝ่ายกำหนดความต้องการในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมจะพบว่าโดยทั่วไป กระบวนการมีส่วนร่วม มีดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชนจะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนโดยจะมีการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทาง การดำเนินงาน และทรัพยากรที่จะต้องใช้

3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคล และสังคม

5. การมีส่วนร่วมในการติดตาม และประเมินผลการพัฒนา เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที

ลักษณะของการมีส่วนร่วม

Cohen and Uphoff (1977, p.6) กล่าวถึงลักษณะของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา โดยทั่วไปนั้น ประชาชนอาจเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่าจะทำอะไร เข้าร่วมในการนำโครงการไปปฏิบัติโดยเสียสละทรัพยากรต่าง ๆ เช่น แรงงาน วัสดุ เงิน หรือร่วมมือในองค์การหรือกิจกรรมเฉพาะด้าน เข้าร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาและร่วมในการประเมินผลโครงการ

ปธาน สุวรรณมงคล (2527, น.82) กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการ
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในผลประโยชน์

นอกจากลักษณะของการมีส่วนร่วม ดังรายละเอียดข้างต้นแล้ว ยังมีผลการศึกษาก่อนหน้านี้ที่กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วม โดยแบ่งตามบทบาท และหน้าที่ของผู้เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา (Lee.J.Cary, 1970, p.147) ดังนี้

1. เป็นสมาชิก (Member)
2. เป็นผู้เข้าประชุม (attendance at meeting)
3. เป็นผู้บริจาคเงิน (financial contribution)
4. เป็นกรรมการ (membership on committees)
5. เป็นประธาน (leader)

ทั้งนี้มีความสอดคล้องกับความคิดเห็นของ ชงยุทธ์ บุราสิทธิ์ (2533, น.41-71) ที่ได้กล่าวว่าคุณลักษณะของการมีส่วนร่วมมีหลายระดับ คือ

1. เป็นสมาชิก
2. เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมประชุม
3. เป็นสมาชิกที่ช่วยบริจาคเงิน
4. เป็นกรรมการ
5. เป็นประธานกรรมการ

ในส่วนการศึกษาของ กรรณิกา ชมดี (2524, น.11-13) ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนเพิ่มเติมจากที่กล่าวมาข้างต้นดังต่อไปนี้ คือ

1. การมีส่วนร่วมประชุม
2. การมีส่วนร่วมออกเงิน
3. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
5. การมีส่วนร่วมสัมภพณ์
6. การมีส่วนร่วมชักชวน
7. การมีส่วนร่วมบริโภค
8. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
9. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน หรือเป็นลูกจ้าง
10. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

จากลักษณะของการมีส่วนร่วมข้างต้น บางส่วนจะครอบคลุมถึงกระบวนการของการมีส่วนร่วม และยังมีอีกส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วม โดยแบ่งตามอำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วม ดังนี้ คือ การเป็นประธาน เป็นกรรมการ เป็นสมาชิก เป็นผู้เข้าร่วมประชุม

โดยสรุป ลักษณะของการมีส่วนร่วม อาจแบ่งโดย

1. การสนับสนุนทรัพยากร คือ การสนับสนุนเงิน วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน หรือการช่วยทำกิจกรรม คือการเข้าร่วมในการวางแผน การประชุมแสดงความคิดเห็น การดำเนินการ การติดตามและประเมินผล

2. อำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วม คือ เป็นผู้นำ เป็นกรรมการ เป็นสมาชิก ซึ่งลักษณะการมีส่วนร่วมนี้ แสดงถึงระดับอำนาจของผู้เข้าร่วม จึงมีการโต้แย้งว่าการมีส่วนร่วมโดยวิธีการพัฒนาความสามารถของประชาชนเป็นเพียงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมเพียงบางส่วน เพราะใน

หลายกรณีประชาชนไม่มีโอกาสเข้าร่วมในการตัดสินใจ ทางออกที่ควรเป็น คือ การเสริมสร้างพลังอำนาจแก่ประชาชน

การส่งเสริมการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่ว่าจะเป็ทางตรงหรือทางอ้อมเป็นกระบวนการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน การที่สมาชิกทุกคนในชุมชนมีความสามารถ มีโอกาสสื่อความหมาย และเข้าใจข้อมูล เหตุผลได้ดี ก็จะทำให้ชุมชนนั้น ๆ สามารถแยกแยะความต้องการ และพัฒนาความสนใจร่วมกัน อันจะนำไปสู่การร่วมดำเนินการ หรือกิจกรรมใด ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ดังนั้น การส่งเสริมการมีส่วนร่วม จึงเป็นการพัฒนาวิธีการสื่อสารระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือการถูกระตุ้นจากภายนอก การพัฒนาที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นได้ เมื่อมีการเปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้าร่วมในกระบวนการคิด และตัดสินใจอนาคต (อรพินท์ สพโชคชัย, 2538, น.2-3)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นาคม ชีรสวรรณจักร (2541)ศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของประชาชนท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา : อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นของประชาชนท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ คือกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับปานกลาง สำหรับผลการวิเคราะห์การผันแปรทางเดียว พบว่า อายุ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการให้คุณค่าต่อทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

ปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีดังนี้ คือ ประชาชนไม่เห็นความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว ไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ขาดงบประมาณและบุคลากรในการจัดการดูแลสภาพแวดล้อมบริเวณแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนขาดการให้ความร่วมมือและประสานงานกันระหว่างประชาชน รวมทั้งเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง อีกประการหนึ่ง คือ ประชาชนไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการวางแผน การจัดการดูแลรักษาสถานที่ท่องเที่ยวรวมถึงไม่มีหน่วยงานที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง สำหรับข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้คือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

โดยใช้สื่อที่เข้าใจและพบเห็นได้ง่าย โดยเฉพาะโทรทัศน์ ทำการพัฒนาศักยภาพและความสามารถในการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลและพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยว ตลอดจนให้ประชาชนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเข้าไปมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากยิ่งขึ้น

รัชฎา คชแสงสันต์ (2543) ศึกษาเรื่อง การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวประเภทเกาะ ภูมิศึกษา เกาะลิบะ จังหวัดสตูล ผลการศึกษา พบว่า เกาะลิบะในภาพรวมมีศักยภาพอยู่ในระดับปานกลางในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยแยกลักษณะปัจจัยดังต่อไปนี้ 1) ลักษณะทางกายภาพศักยภาพอยู่ในระดับสูง 2) ลักษณะระบบนิเวศมีศักยภาพอยู่ในระดับปานกลาง 3) ปัจจัยอำนวยความสะดวกพื้นฐานในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีศักยภาพอยู่ในระดับปานกลาง 4) ความพร้อมของชุมชนท้องถิ่นในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีศักยภาพอยู่ในระดับปานกลาง 5) การจัดการสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวมีศักยภาพอยู่ในระดับปานกลาง กลุ่มประชากรตัวอย่างมีความคิดเห็นด้วยในระดับมากต่อข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของเกาะลิบะให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของเกาะลิบะทางด้าน 1) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 2) ด้านการให้บริการปัจจัยอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยว และ 4) ด้านการจัดการสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว

วิทย์ภรณ์ จรัสด้วง (2544) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบทบาทและความสำคัญของระบบนิเวศในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย 2) ข้อจำกัดและสมรรถนะในการรองรับการท่องเที่ยวตลอดจนศักยภาพในการพัฒนาของพื้นที่ 3) ตรวจสอบและวิเคราะห์กระบวนการวางแผนและการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย 4) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนตลอดจนปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมในการพัฒนา 5) เสนอแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับศักยภาพ และสมรรถนะในการรองรับการท่องเที่ยวของพื้นที่ในอนาคตได้อย่างเหมาะสม วิธีการศึกษาใช้ข้อมูลปฐมภูมิจากการสังเกตและการสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง และการสอบถามใน 6 ด้าน คือ 1) ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น 2) ด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม 3) ด้านการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก 4) ด้านการจัดการโครงสร้างพื้นฐานและบริการท่องเที่ยว 5) ด้านการส่งเสริมการตลาดและนำเที่ยว 6) ด้านการส่งเสริมการลงทุน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้เป็นการสุ่มแบบง่าย ซึ่งได้แก่ประชาชนในชุมชนจำนวน 140 คน และนักท่องเที่ยวจำนวน 100 คน

ผลการศึกษาพบว่าระบบนิเวศในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยมีความอุดมสมบูรณ์ในระดับมากเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญมีเอกลักษณ์ความสวยงามทางธรรมชาติดึงดูดใจ มีสมรรถนะในการรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในด้านของพื้นที่และสภาพแวดล้อมทางกายภาพเป็นหลักใหญ่ รวมทั้งมีศักยภาพการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับสูงเพราะมีความหลากหลายทางชีวภาพของสิ่งมีชีวิตในพื้นที่ ส่วนกระบวนการวางแผนและส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่เป็นการจัดทำแผนประจำปี โดยเริ่มจัดทำแผนอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2540 สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนพบว่าประชาชนในชุมชนและผู้นำชุมชนมีความต้องการที่จะเข้าร่วมวางแผนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเห็นด้วยกับกรอบแนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้ง 6 ด้านในระดับมาก แต่ในทางปฏิบัติยังไม่มีโอกาสได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากนัก

แนวทางในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสรุปได้ว่าเกิดขึ้นได้จากปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งประกอบด้วย 1) ศักยภาพความพร้อมของชุมชน 2) สิ่งจูงใจ 3) ด้านการจัดการ 4) นโยบายของรัฐ 5) อุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมและแนวทางการสร้างความร่วมมือ ซึ่งแนวทางการมีส่วนร่วมอาจใช้รูปใดรูปหนึ่งคือการสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและองค์กรชุมชน โดยกลุ่มที่เป็นตัวกลางได้แก่องค์กรหรือเอกชนหรือนักวิชาการ ซึ่งในกรณีนี้ควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการระดมความคิดและร่วมกันตัดสินใจ

โครงการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม ตำบลกรุงชิง งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยที่ดำเนินการ โดยชาวบ้านในชุมชนกรุงชิงทั้งหมด บทบาทและหน้าที่หลักเป็นของชาวบ้านเพื่อมุ่งสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการวางแผน นำแผนมาสู่การปฏิบัติ มีการนำผลการปฏิบัติมาทบทวน ปรับปรุง เพื่อให้ผลที่ได้มีคุณภาพเป็นที่พอใจของชุมชน มีการร่วมกันค้นหารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน ภายใต้แนวคิดของการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันแสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ในการร่วมกันกำหนดทิศทาง ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งสู่ความยั่งยืนต่อไป

บทสรุปจากงานวิจัยในครั้งนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ภายใต้แนวคิดสู่การจัดการที่ยั่งยืน เป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้มีโอกาสใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ช่วยกันดูแลรักษาในรูปของการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลาย เพื่อสุดท้ายชุมชนกรุงชิงสามารถที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลและพึ่งพาต่อไป

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจของประชาชนและด้านทรัพยากรธรรมชาติ 2) ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจและและด้าน

ทรัพยากรธรรมชาติ กับความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและ

3) ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะของประชาชนเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนท้องถิ่นมีความต้องการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้ง 4 ขั้นตอน ได้แก่ การระบุปัญหาและสาเหตุของปัญหา การวางแผนการดำเนินงาน การลงทุนและปฏิบัติงาน และการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานในระดับสูง และจากการทดสอบสมมติฐานพบว่า ระดับการศึกษา สถานภาพทางสังคม และความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความต้องการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99 โดยผู้วิจัยได้เสนอแนะให้ความสำคัญต่อตัวแปรดังกล่าวในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าแห่งนี้

จรินทร์ กันดี (2548) ศึกษาเรื่อง ความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอ่างแม่ทะของราษฎรบ้านผาลาด ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความต้องการของราษฎรในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอ่างเก็บน้ำแม่ทะ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมที่มีผลต่อความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 30-39 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพหลัก สมรสแล้ว ส่วนใหญ่มีรายได้น้อยกว่า 3,000 บาทต่อเดือน ภูมิลำเนาเดิมส่วนใหญ่อาศัยในพื้นที่ ไม่ต้องการย้ายออกจากพื้นที่ และส่วนใหญ่ไม่มีตำแหน่งทางสังคม มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่ในระดับดีมาก มีความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่ในระดับสูง การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประกอบด้วย กิจกรรม 4 ด้าน ได้แก่ การวางแผนและการตัดสินใจ การลงทุน การปฏิบัติ และการติดตามและการประเมินผล

ธัญพร วณิชฤทธา (2550) ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้ในชุมชน กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชนมีส่วนร่วม จังหวัดสมุทรสงคราม การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ พัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม ปัญหาการวิจัยคือ 1) รูปแบบการจัดการความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน มีองค์ประกอบและขั้นตอนอย่างไร 2) กระบวนการจัดการความรู้ในชุมชนมีความสอดคล้องกับแบบจำลองปลาหูหรือไม่ 3) เพื่อศึกษาว่าชุมชนมีกระบวนการจัดการความรู้ด้านการท่องเที่ยวอย่างไร ประชากรที่วิจัยคือ ชาวบ้านที่จัดการท่องเที่ยวและให้บริการที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว ในจังหวัดสมุทรสงครามทั้ง 3 อำเภอ คือ อำเภอเมืองสมุทรสงคราม อำเภออัมพวา และอำเภอบางคนที

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการความรู้ในชุมชน มีส่วนประกอบที่สำคัญคือ ความรู้ คน และกระบวนการ ความรู้คือความรู้ที่เกี่ยวกับการจัดการ โดยมี คน เป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้เกิดกระบวนการหรือกิจกรรมต่างๆ และกระบวนการจึงเป็นวิธีเชื่อมประสาน คน ความรู้ และกระบวนการเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งรูปแบบการจัดการความรู้มีความสอดคล้องกับแบบจำลองปลาทู (TUNA Model) อย่างยิ่ง และกระบวนการจัดการความรู้ในชุมชนที่ได้สามารถตั้งแคะระห์เป็นแบบจำลองที่มีลักษณะเป็นเกลียวของความรู้ที่เชื่อมต่อกัน เมื่อการนำไปใช้และพัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่จะมีการเพิ่มพูนความรู้ยิ่งขึ้น ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นภายในการกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ผ่านการพูดคุยแต่สิ่งดีๆ ให้แก่กัน

รวิชัย รัตนซ้อน (2542) ศึกษาเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูง การวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนบนพื้นที่สูง ศึกษาแนวคิดและระบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนที่สัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและศึกษาการจัดการองค์กรและการจัดสรรผลประโยชน์ของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พื้นที่ทำการวิจัยคือ บ้านห้วยฮี ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นชุมชนชาวเขากลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง

ผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนด้านระบบคุณค่า ระบบการผลิต และระบบความสัมพันธ์ พบว่า โครงสร้างหลักทางวัฒนธรรมของชุมชนปกาเกอะญอ มิได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก เพียงแต่ได้มีการปรับตัวที่สำคัญหลายประการเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมรอบด้าน ซึ่งแม้ชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลงการนับถือศาสนาไปแล้ว แต่ระบบคุณค่าของการเคารพต่อธรรมชาติซึ่งมีสิ่งเหนือธรรมชาติควบคุมอยู่นั้น ได้ทำให้ระบบการผลิตของชุมชนยังคงเป็นระบบการผลิตแบบเลี้ยงตนเองที่ไม่กอบโกยและไม่ทำลาย อีกทั้งระบบความสัมพันธ์ของชุมชนก็ยังคงเป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่มีความเอื้อเพื่อแบ่งปัน มีความสามัคคีช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี ในด้านแนวคิดของชุมชนต่อการจัดการการท่องเที่ยวนั้น ชุมชนได้ใช้กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อเป็นเครื่องมือในการรักษาระบบนิเวศและรักษาทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งเพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนมากกว่าการดำเนินการท่องเที่ยวเพื่อแสวงหารายได้เพียงอย่างเดียว ชุมชนมีการจัดการองค์กร โดยใช้ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติและความเป็นพี่น้องผสมผสานกับระบบการจัดการธุรกิจที่มีการกำหนดโครงสร้างหน้าที่และการแบ่งงานกันทำ ซึ่งก่อให้เกิดความรับผิดชอบต่อองค์กรร่วมกัน ชุมชนมีระบบการจัดสรรผลประโยชน์ครอบคลุมทั้งระบบครัวเรือน ระดับกลุ่มและระดับชุมชน โดยมีการจัดสรรรายได้ให้ครัวเรือนสมาชิกร้อยละ 80 ระดับกลุ่มร้อยละ

ละ 15 และระดับชุมชนร้อยละ 5 ชุมชนบนพื้นที่สูงมีศักยภาพทางธรรมชาติ ทางวัฒนธรรม ตลอดจนถึงบุคลากรของชุมชนที่สามารถจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เป็นกิจกรรมทางเลือกสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจในลักษณะธุรกิจชุมชนพร้อมๆ กับการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคมเพื่อการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

นิพล เชื้อเมืองพาน (2542) ศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา : วนอุทยานภูชี้ฟ้า จังหวัดเชียงราย การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาแนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยศึกษาทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ

ผลการศึกษาดำเนินการตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศข้อที่ 1 ที่ว่าอยู่บนพื้นฐานธรรมชาติ วัฒนธรรมและชุมชน พบว่าภูชี้ฟ้าเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่โดดเด่นด้านรูปร่างทางธรณีวิทยาและพืชพรรณ โดยเฉพาะต้นเสี้ยวป่า (*Bauhinia variegata* Linn.) และมีชาวเขาเผ่าม้งอาศัยอยู่ในพื้นที่ ในหลักการข้อที่ 2 เกี่ยวกับการบริหารจัดการที่ยั่งยืนนั้น ยังขาดกระบวนการบริหารและจัดการ เพราะเพิ่งได้รับการจัดตั้งเป็นวนอุทยาน สำหรับหลักการข้อที่ 3 การให้ความรู้และสื่อความหมายแก่นักท่องเที่ยวและคนในท้องถิ่น ยังไม่มีการจัดอบรมความรู้แก่คนในท้องถิ่นและมัคคุเทศก์ ไม่มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวที่มีความพร้อมอย่างเหมาะสม ป้ายและสัญลักษณ์บอกทางยังขาดและไม่ชัดเจน ไม่มีการจัดแสดงสาริต วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น หลักการข้อที่ 4 การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น พบว่ายังไม่มีการมีส่วนร่วมในระดับการตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติการ และการร่วมประเมินผล คงมีแต่ส่วนร่วมในผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเท่านั้น ส่วนหลักการข้อที่ 5 นักท่องเที่ยวพึงพอใจ พบว่าสิ่งที่นักท่องเที่ยวพึงพอใจมากคือ สภาพธรรมชาติและภูมิทัศน์ในพื้นที่ สำหรับแนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวภูชี้ฟ้า คือ ในระดับนโยบายควรมีรูปแบบการบริหาร โดยกระจายอำนาจไปในระดับท้องถิ่นและเน้นให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ภายใต้หลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แนวทางสำหรับแต่ละกลุ่มประชากร ผลการวิจัยบ่งว่าสามารถแบ่งแนวทางตามกลุ่มประชากร คือ นักท่องเที่ยว ควรเน้นความเข้าใจในสภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ด้านคนในท้องถิ่นควรเน้นทั้งการให้บริการและการทำความเข้าใจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และควรมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ รวมทั้งการได้รับผลประโยชน์อย่างเหมาะสม ในขณะที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือชี้แนะแก่ทุกกลุ่ม ส่วนกลุ่มผู้ประกอบการเน้นการให้บริการในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างถูกต้อง รวมทั้งมัคคุเทศก์ควรตระหนักและสามารถให้ความรู้รวมทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักท่องเที่ยวในด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งในทางปฏิบัติทุกกลุ่มสามารถนำแนวทางทั้งหมดมาร่วมกันปฏิบัติโดยให้เกิดความสอดคล้องกันอันจะนำไปสู่ผลสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

สมสกุล แอลเฟรด (2540) ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติของประชาชนในท้องถิ่น กรณีศึกษา เกาะล้าน เมืองพัทยา ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ 1) ประชาชนในท้องถิ่น เกาะล้าน เมืองพัทยา มีพฤติกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติอยู่ในระดับปานกลาง 2) เพศ อายุ การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติจากวิทยุ ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และเจตคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติของประชาชนในท้องถิ่น เกาะล้าน เมืองพัทยาที่แตกต่างกัน มีพฤติกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติแตกต่างกัน

อุทัย ทักษิณธรรม (2542) ศึกษาเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยประชาชนในท้องถิ่น กรณีศึกษา หมู่บ้านคีรีวง ตำบลก่าโตน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นการศึกษาถึงการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนในท้องถิ่น กรณีศึกษา : หมู่บ้านคีรีวง ตำบลก่าโตน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวแหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรม ในการที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ ตามแนวทางของการพัฒนาแบบยั่งยืน ที่กำลังได้รับความนิยมอยู่ในปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะทราบถึงแนวความคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และผลที่ได้จากการนำเอาแนวความคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไปปฏิบัติ ในการศึกษาถึงการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการศึกษาถึงสภาพพื้นที่จริง โดยการสำรวจ และสัมภาษณ์ ประกอบกับการศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิ เช่น เอกสารแผนที่ เป็นต้น นำมาวิเคราะห์ถึงผลที่ได้รับจากการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยประชาชนในหมู่บ้านคีรีวง

จากการศึกษาพบว่า เมื่อได้มีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหมู่บ้านคีรีวง และพื้นที่บางส่วนของอุทยานแห่งชาติเขาหลวง ตามแนวทางของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศสามารถลดปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยวในรูปแบบประเพณีนิยมได้ในบางเรื่อง เช่น ปัญหาอาชญากรรม ความประณีตทางศิลปะที่เสื่อมลง เป็นต้น แต่มีบางปัญหาที่ยังคงอยู่ เช่น ความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว การบุกรุกที่สาธารณประโยชน์ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและประเพณี เป็นต้น นอกจากนี้ ยังไม่สามารถหาข้อสรุปที่ชัดเจนได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะสามารถรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ และสัตว์ป่า ได้จริงตามหลักการ ซึ่งยังเป็นที่ถกเถียงอยู่จนทุกวันนี้ และยังพบว่า การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น ในทางปฏิบัติแล้ว ยากที่จะทำให้เป็นไปตามความคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ได้กล่าวไว้ จึงได้นำผลจากการศึกษาถึงปัญหา และสาเหตุของปัญหา มาหาแนวทางในการแก้ปัญหา และนำเสนอรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อที่จะให้ผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด ทั้งประชาชนในท้องถิ่นเองและ

นักท่องเที่ยว ได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมาให้ความสนใจดูแลรักษาสภาพแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการพัฒนาการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต่อไป

วันชัย เจือบุญ (2545) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคม การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติด้วยน้ำดัง เพื่อทราบถึงปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย 41 ปี ร้อยละ 64.41 จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาตอนต้น ประกอบด้วยชายไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงมูเซอ ผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 55.09 นับถือศาสนาคริสต์ และเป็นชาวไทยพื้นราบ ร้อยละ 44.91 นับถือศาสนาพุทธ อาชีพหลักส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร ส่วนอาชีพรองคือรับจ้างทั่วไป สำหรับปัญหาและอุปสรรค ผลการวิจัยพบว่า มีส่วนเกี่ยวข้องกับประชาชนในพื้นที่โดยตรง ที่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจ และความเชื่อมั่นในการให้บริการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวมองเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตน ขาดความรับผิดชอบต่อนักท่องเที่ยวและอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ยังไม่มีมาตรการที่ชัดเจนในการจัดระบบการท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติที่เกี่ยวข้องกับชุมชนพื้นที่ จึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนพื้นที่อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดเห็นควรจะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ควรมีการจัดทำโครงการหรือกำหนดแนวทางในการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนให้มีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบล อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ตลอดจนผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว ควรดำเนินการจัดประชุมหรือวางแผนการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนให้เป็นระบบ จัดทำโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนให้เป็นระบบ จัดทำโครงการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยครอบคลุมทั้งในด้านการบริหารจัดการ การให้บริการและการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชน

สุชิน ศิลธรรม (2545) ศึกษาเรื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านเกาะปากจั่น ต.ปากจั่น อ.นครหลวง จ.พระนครศรีอยุธยา วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเกาะปากจั่นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และเพื่อหาแนวทางในการพัฒนามาตรฐานด้านคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ผลของการวิจัยพบว่า 1) กระบวนการในการให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในบ้านเกาะปากจั่น ควรใช้วิธีการประชาคม

ชาวบ้านในโอกาสต่างๆ ให้การศึกษาคุณงามและจรรยาบรรณให้ความรู้ในส่วนที่ชาวบ้านต้องการ เพื่อสร้างมาตรฐานด้านคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ 2) ได้ค้นพบองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นและควรได้รับการฟื้นฟู อนุรักษ์ เพื่อนำมาเป็น ปัจจัยในการวางแผนจัดการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี 3) การทำโครงการฝึกอบรมให้ความรู้แก่ ชาวบ้านในเรื่องที่ชาวบ้านมีความสนใจและมีความจำเป็นต่อวิถีชีวิต จะช่วยให้เกิดการตื่นตัวในการ รับรู้สิ่งใหม่ๆ และนำไปใช้สร้างมาตรฐานด้านคุณภาพชีวิตได้ 4) การร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น จะช่วยทำให้การดำเนินงานต่างๆ เป็นไปอย่างรวดเร็ว 5) ได้พบจุดแข็งของชุมชน คือ การยึดมั่นในความเชื่อทางศาสนา มีความสามัคคี เกรงครัติน วัฒนธรรมประเพณี มีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การเคารพศรัทธาต่อผู้ปฏิบัติตนเป็นคนดีของพระ หรือผู้อาวุโสในชุมชน จุดอ่อน คือ มีการเรียนรู้โดยขาดกระบวนการวิเคราะห์ ชาวบ้านต้องตกเป็น เหยื่อของบุคคลภายนอกในการปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจ ขาดการประสานสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำ ท้องถิ่น

พรเพ็ญ จรรย์นฤมล (2542) ศึกษาเรื่อง บทบาทผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยว เชิงนิเวศ ศึกษาเฉพาะกรณีอุทยานแห่งชาติศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย การศึกษาครั้งนี้มี วัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 2) ศึกษาบทบาท ของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และ 3) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการแสดง บทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาเชิงนิเวศโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก รวมถึงการส่ง แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์

ผลการศึกษาพบว่า ผู้นำท้องถิ่นส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อาชีพรับราชการ โยกย้าย ตำแหน่งตามคำสั่งจากส่วนราชการผู้นำท้องถิ่นที่มาจากการเลือกตั้งจะได้รับความเชื่อถือจากชุมชน มากที่สุดเนื่องจากความใกล้ชิด และส่วนชุมชนในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเพศชายมีอาชีพเกษตรกรรม มี การศึกษาระดับประถมศึกษา ผู้นำท้องถิ่นได้มีกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการ ใช้การศึกษาแก่ชุมชน ชักชวนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยตนเอง รวมถึงการประสานงาน กับหน่วยงานต่างๆ และชุมชน ทำการโฆษณาประชาสัมพันธ์ และติดตามประเมินผลเป็นขั้นตอน สุดท้าย ในการแสดงบทบาทผู้นำท้องถิ่น ได้แสดงบทบาทเป็นผู้บริหาร ผู้ให้การศึกษา ผู้ ประสานงาน และผู้ติดตามและประเมินผล ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการแสดงบทบาทผู้นำ ท้องถิ่น จะมีปัญหาในด้านการแสดงบทบาทผู้บริหาร ปัญหาการแสดงบทบาทผู้ให้การศึกษา ปัญหาแสดงบทบาทผู้ประสานงาน และปัญหาการแสดงบทบาทผู้ติดตามประเมินผล ส่วนผลใน การพิสูจน์ข้อสมมติฐานในการศึกษาพบว่า บทบาทผู้นำท้องถิ่นมีผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว เชิงนิเวศเป็นจริง

เบญจา จันทรและคณะ(2547) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำกลอง จังหวัดราชบุรี การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดราชบุรี และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดราชบุรี

ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในกลุ่มผู้นำชุมชน มีส่วนร่วมในการวางแผนนโยบาย และร่วมปฏิบัติตามนโยบาย ส่วนกลุ่มที่เป็นผู้ให้บริการ ผู้ประกอบการ และประชาชนจะร่วมเสียดุลแรงงานในกิจกรรมพัฒนาการท่องเที่ยว โดยผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และอายุ มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการ ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

กรชวัล น้ำใจดี (2548) ศึกษาเรื่อง การสื่อสารในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดงจังหวัดสมุทรปราการ การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1. เพื่อศึกษาวิธีการสื่อสารของสมาชิกในชุมชนบางน้ำผึ้ง อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ ที่ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยว 2. เพื่อศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนที่มีต่อการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนบางน้ำผึ้ง อ.พระประแดงจ.สมุทรปราการ

ผลการวิจัยพบว่า 1. วิธีการสื่อสารของสมาชิกในชุมชนบางน้ำผึ้งที่ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวมี 3 ระยะสำคัญคือ

1.1 ระยะก่อตัว ได้แก่ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้งริเริ่มความคิดในการแก้ไขปัญหา โดยวิธีการสื่อสารในขั้นนี้จะเป็นการสื่อสารภายในตนเอง จากนั้นจึงนำความคิดที่ได้ไปปรึกษากับกลุ่มผู้นำชุมชน โดยวิธีการสื่อสารในขั้นนี้จะเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลอย่างไม่เป็นทางการ อาศัยความสัมพันธ์สนมคุ้นเคย โดยประเด็นที่พูดคุยจะเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาชุมชนของนายกองค้การบริหารส่วน ตำบลบางน้ำผึ้ง ต่อมาจึงนำประเด็นนี้ไปสู่การประชุมประชาคมตำบลบางน้ำผึ้ง ซึ่งวิธีการสื่อสารในขั้นนี้จะเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลอย่างเป็นทางการ ได้แก่ การประชุมประชาคมตำบล การติดป้ายประกาศ การสื่อสารระหว่างบุคคลอย่างไม่เป็นทางการ ได้แก่ การพูดคุยแบบปากต่อปาก ประเด็นในการพูดคุยคือกำหนดการนัดหมายประชุมประชาคมตำบลความเป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหาผลผลิตล้นตลาด การท่องเที่ยวภายในชุมชน

1.2 ระยะดำเนินการ ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบลและชาวบ้านบางน้ำผึ้งริเริ่มดำเนินการเปิดตัว โดยวิธีการสื่อสารในขั้นนี้จะเป็นการประชุมพูดคุยอย่างเป็นทางการได้แก่ การ

ประชุมกับหน่วยราชการภายนอก และการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ ได้แก่ การพูดคุยกับประชาชนในชุมชน ช่องทางการสื่อสารที่ใช้ คือ การออกจดหมายจากส่วนราชการถึงส่วนราชการ การพูดคุยกับผู้นำครอบครัว โดยประเด็นในการพูดคุย คือ โน้มน้าวใจและชี้ให้เห็นประโยชน์ของการท่องเที่ยวภายในชุมชน

1.3 ระยะเวลาประสานงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว ได้แก่ การประสานงานกับกลุ่มองค์กรและกลุ่มอาชีพในชุมชน โดยวิธีการสื่อสารในขั้นนี้จะเป็นการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้นำกลุ่ม โดยชี้ให้เห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการท่องเที่ยว การประสานงานกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ โดยวิธีการสื่อสารที่ใช้จะเป็นการพูดคุยอย่างเป็นทางการ เพื่อขอความร่วมมือและการสนับสนุนการประสานงานไปยังสื่อมวลชนเพื่อทำการ ประชาสัมพันธ์ ในขั้นนี้วิธีการสื่อสารจะเป็นการให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้บอกข่าวไปยังสื่อมวลชน มีการทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์ จัดทำบอร์ดประชาสัมพันธ์ และการสื่อสารระหว่างสมาชิกในชุมชน จะเป็นการพูดคุยแบบปากต่อปากอย่างเป็นกันเอง ช่องทางการสื่อสารที่สำคัญ ได้แก่ การพูดคุยในร้านชำป้ายประกาศ และหอกระจายข่าว โดยประเด็นเนื้อหาที่สื่อสารคือ การท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายและการท่องเที่ยวที่คงไว้ซึ่งประเพณีและวิถีชีวิต

2. บทบาทของผู้นำชุมชนที่มีต่อการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนบางน้ำผึ้งมี 3 ระยะเวลาสำคัญคือ

2.1 ระยะเวลาก่อตัว ผู้ที่ริเริ่มแนวความคิดการท่องเที่ยวภายในชุมชนบางน้ำผึ้งคือนายสำเนา รัศมิทัต นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้ง โดยเริ่มจากความต้องการแก้ไขปัญหาของชุมชน

2.2 ระยะดำเนินการ ผู้ที่มีบทบาทในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนบางน้ำผึ้งในขั้นนี้คือ กลุ่มผู้นำและผู้อาวุโสในชุมชนบางน้ำผึ้งซึ่งนำโดยนายกองจัดการบริหารส่วน ตำบลบางน้ำผึ้ง โดยมีส่วนในการกำหนดแผนการจัดการและกฎระเบียบ

2.3 ระยะเวลาประสานงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว กลุ่มผู้นำมีบทบาทสำคัญในด้านต่างๆ คือ บทบาทในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร บทบาทในการดูแลและบริการนักท่องเที่ยว และบทบาทในการแก้ไขปัญหา

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่องการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษาถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน จ.ราชบุรี ทีมวิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสำรวจภาคสนาม(Field Survey) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก(In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สถานที่ที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ทีมวิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Study) และแนวทางการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนแบบ RRA (Rapid Rural Appraisal)บางส่วน โดย กำหนดพื้นที่ในการศึกษาคือ ชุมชนรอบ ๆ ถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน ตำบลเตาปูน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี (แผนที่เส้นทางการท่องเที่ยวถ้ำค้างคาววัดเขาช่องพราน จ.ราชบุรี : ภาคผนวก ก)ซึ่งมีทั้งหมด 9 หมู่บ้าน ในเขตตำบลเตาปูน โดยให้ความสำคัญกับหมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 4 มากที่สุดเนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่ติดกับบริเวณถ้ำและมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศถ้ำค้างคาว มากที่สุด

ประชากร

หมายถึงประชาชนในชุมชนวัดเขาช่องพราน ต.เตาปูน อ.โพธาราม จ.ราชบุรีซึ่งครอบคลุมทั้งผู้นำชุมชน ชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วัดเขาช่องพราน

กลุ่มตัวอย่าง

ได้แก่กลุ่มอบต. กำนัน ต.เตาปูน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1-9 กลุ่มชาวบ้านผู้เก็บมูลค้างคาว กลุ่มชาวบ้านต.เตาปูน กลุ่มชาวบ้านต.นางแก้ว กลุ่มชาวบ้านที่ขายของหน้าวัดเขาช่องพราน ชาวบ้านที่ผลิตสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ผู้ซื้อมูลค้างคาว นายกเทศมนตรีต.เขาขวาง หัวหน้าป่าไม้และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าอาวาสและพระลูกวัด กรรมการวัดเขาช่องพราน กรรมการวัด อาวุโสเชื้อสายไทยและไทย-มอญ กลุ่มครูโรงเรียนวัดเขาช่องพราน

วิธีการศึกษา

ทั้งนี้การศึกษาด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. **การสำรวจภาคสนาม (Field Survey)** เป็นการสำรวจทั่วไปเกี่ยวกับสภาพพื้นที่ที่ทำการศึกษา เพื่อทำความรู้จักกับพื้นที่และสำรวจสภาพทางภูมิศาสตร์ ทำเล และเส้นทางคมนาคมของพื้นที่ที่ทำการศึกษา

2. **การสำรวจเอกสาร (Documentary Survey)** ทำการสำรวจและเก็บข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และข้อมูลแวดล้อมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับถ้ำค้างคาว ได้แก่ โบราณวัตถุ แผ่นพับ ข้อมูลเอกสารจากทางราชการ อาทิ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำค้างคาววัดเขาช่องพรานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เอกสารการประชุมกรรมการวัดเขาช่องพราน เอกสารการประชุมคณะกรรมการอำนวยการท่องเที่ยววัดเขาช่องพราน หนังสือ ตำราวิชาการ เอกสารเผยแพร่ด้านการท่องเที่ยว ฯลฯ

3. **การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participation observation)** ทีมวิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์บริเวณสถานที่ท่องเที่ยวถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพรานและชุมชนใกล้เคียง เพื่อสังเกตถึงการสื่อสารในชุมชน และนอกชุมชน ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวรวมทั้งกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน ทั้งนี้การสังเกตการณ์เป็นไปในลักษณะคนนอกชุมชน ไม่ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนแต่อย่างใด ประเด็นที่สำคัญคือ

1. สังเกตการณ์งานประเพณีหล่อเทียนพรรษาวัดเขาช่องพราน
2. สังเกตการณ์งานบุญที่วัด
3. สังเกตการณ์การปลูกหญ้าแฝกของชุมชน
4. สังเกตการณ์การชนไก่ของหมู่ 9

4. **การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)** ทีมวิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องและทราบข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ผู้รับผลประโยชน์และผลกระทบ รวมทั้งสิ้น 45 คนคือ

- 1) เจ้าของสถานที่ท่องเที่ยว ได้แก่ เจ้าอาวาสและพระลูกวัดรวม 3 ราย
  - 1.1 พระครูวิสุทธาธิคุณ เจ้าอาวาสวัดเขาช่องพราน
  - 1.2 พระวิเชียรสีลสวโร (หลวงพี่อ้วน) รองเจ้าอาวาสวัดเขาช่องพราน
  - 1.3 พระสมชัยนิสสโก (หลวงพี่แป๊ะ)

2) กรรมการวัด ได้แก่ชาวบ้านจากหมู่บ้านทั้ง 9 แห่งในตำบลเตาปูน ซึ่งมีทั้งกลุ่มที่เป็นผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ

2.1 กลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

1. กรรมการวัด

กลุ่มกรรมการซื้อขายมูลค่างควา

นายจรูญ วันชะเอม	ประธานกรรมการ
นายสมชาติ ชานู	กรรมการ (ผู้นำชุมชน)
นายสุนทร สมจิต	กรรมการ (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4)
นายบุญทิ่ง โมเล็ก	กรรมการ
นายไชย จีนไฟ	กรรมการ

กลุ่มกรรมการร้านค้า

นายสุนทร สมจิต	ประธานกรรมการ
นายบุญทิ่ง โมเล็ก	กรรมการ
นายเสี้ยว ทองพูล	กรรมการ

กลุ่มอบต.

นายประยงค์ ปุฒิยะ	ประธานสภา อ.บ.ต.
นายสกุล นุเงิน	รองประธานสภา อ.บ.ต.
นายก้องหล้า มีสวัสดิ์	รองประธานสภา อ.บ.ต.
นายนิยม นิมพาลี	อ.บ.ต. หมู่ 7
นายบุญชู สุขเจริญ	อ.บ.ต. หมู่ 9
นายกิจชนศักดิ์ ขำเจริญ	อ.บ.ต. หมู่ 5

กลุ่มครูโรงเรียนวัดเขาช่องพราน

ครูใหญ่
ผู้ช่วยครูใหญ่

กลุ่มชาวบ้านผู้รับประโยชน์ (โดยจี้ค่างควา) และชาวบ้านในชุมชนชาวบ้าน

ทั่วไป

ชาวบ้านที่ได้รับสิทธิเก็บจี้ค่างควา

นายกลอง แหยมแจ่ม	ชาวบ้านหมู่ 4 ผู้เก็บมูลค่างควา
นายเตี้ย โตชรา	ชาวบ้านหมู่ 4 ผู้เก็บจี้ค่างควา
นางสมพิศ อินนุ	ชาวบ้านหมู่ 4 ผู้เก็บจี้ค่างควา

ชาวบ้านที่ขายของหน้าวัด

นายสุนทร สมจิต	ประธานกรรมการ
----------------	---------------

นายบุญทิ้ง โมเล็ก กรรมการ
 นายเลี้ยว ทองพูล กรรมการ
ชาวบ้านผลิตสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน
 นางสาววิภานต์ พันท้าวชาวบ้านหมู่ 5 เย็บตุ๊กตาค้างคาวขาย
 ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน(หญิง) หมู่ 4
กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีส่วนร่วมและเกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่ง

ท่องเที่ยว

เจ้าหน้าที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า

นายวิจิต ปัญญาภรณ์ หัวหน้าเขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาช่องพราน
 เจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
 เจ้าหน้าที่ตำรวจ
 นายจรูญ เอี้ยวเจริญ นายกเทศมนตรี
 นักการเมืองท้องถิ่น (นายกเทศมนตรีเขาขวางและผู้ที่มาเป็นมัคคุเทศก์

ที่วัด)

นายจำลอง ทองรุ่ง

กลุ่มคณะกรรมการศูนย์อำนวยการการท่องเที่ยวถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน รวม 5 คนประกอบด้วยเจ้าอาวาสวัดเขาช่องพราน นายกเทศมนตรีตำบลเขาขวาง กำนันตำบลเตาปูน หัวหน้าเขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาช่องพราน อาจารย์ใหญ่วัดเขาช่องพราน

ผู้ซื้อสินค้าค้างคาว

นายประเสริฐ ยังยืนยง ผู้ซื้อสินค้าค้างคาวจากกรุงเทพมหานคร
 นางสาวชะอม ชูระเหตุ ผู้ซื้อสินค้าค้างคาวจากหมู่ 3 ต.เตาปูน
 นางสุกัลยา ชมศิริ ผู้ซื้อสินค้าค้างคาวจากดำเนินสะดวก

5. การสัมภาษณ์แบบสนทนากลุ่ม(Focus Group Interviews) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยทำการสัมภาษณ์กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการสื่อสารของชุมชนที่เกี่ยวข้อง และมีส่วนร่วมกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยแบ่งการสัมภาษณ์เป็นกลุ่มรวม 4 กลุ่ม

5.1 กลุ่มชาวบ้านหมู่ 2 เชื้อชาติไทย-มอญ รวม 5 คน เพื่อทราบประวัติความเป็นมาของชุมชน ลักษณะของชุมชน ประวัติวัดและประเพณีมอญที่สืบทอดกันมายังวัดเขาช่องพรานจนกลายเป็นเอกลักษณ์

5.2 กลุ่มกรรมการซื้อขายมูลค้างคาว 5 คนและพระ 2 รูป เพื่อทราบถึงกระบวนการสื่อสารของวัด กรรมการวัด กับชุมชนเรื่องการซื้อขายมูลค้างคาว และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและนอกชุมชน

พระวิเชียรสีลสวโร	รองเจ้าอาวาสวัดเขาช่องพราน
พระสมชัยนิสสโก	ผู้ช่วยรองเจ้าอาวาสวัดเขาช่องพราน
นายจรูญ วันชะเอม	ประธานกรรมการ
นายสมชาติ ชานู	กรรมการ (ผู้นำชุมชน)
นายสุนทร สมจิต	กรรมการ (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4)
นายบุญทิ่ง โมเล็ก	กรรมการ
นายไชย จีนไฟ	กรรมการ

5.3 กลุ่มกรรมการวัดอาวุโสเชื้อสายไทยและไทย-มอญ 3 คน เพื่อทราบถึงประวัติความเป็นมาของชุมชน ประวัติวัดและประเพณีที่สืบทอด รวมทั้งการมีส่วนร่วมและการจัดการเรื่องแหล่งท่องเที่ยวค้างคาว การซื้อขายมูลค้างคาว

นายเที่ยง น่วมนารี	อายุ 80 ปี
นายบุญช่วย บัชรพันชนะ	อายุ 70 ปี
นายเต๊ะ โยธา	อายุ 79 ปี

5.4 กลุ่มอบต. 5 คน เพื่อทราบถึงลักษณะของชุมชน และประชากรทั้งด้านเศรษฐกิจการเมืองและสังคม

นายสกุล นุเงิน	รองประธานสภา อ.บ.ต.
นายก้องหล้า มีสวัสดิ์	รองประธานสภา อ.บ.ต.
นายนิยม นิมพาลี	อ.บ.ต. หมู่ 7
นายบุญชู สุขเจริญ	อ.บ.ต. หมู่ 9
นายกิจธนศักดิ์ จำเจริญ	อ.บ.ต. หมู่ 5

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมได้ดังกล่าวข้างต้น ทีมวิจัยได้นำมาทำการวิเคราะห์ด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ ได้แก่การจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) การตีความหมายข้อมูล (Interpretation) และการอธิบายเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล (Causal Relationship Explanation) ทั้งนี้เมื่อได้ผลและข้อสรุปแล้วจึงนำเสนอผลการศึกษาดังกล่าวด้วยวิธีการพรรณนาข้อมูล (Descriptive) ดังนี้

ส่วนที่ 1 ลักษณะการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ถ้ำค้างคาววัดเขาช่องพราน

- 1.1 ลักษณะพื้นที่ทางภูมิศาสตร์
- 1.2 ลักษณะของชุมชนเตาปูน (9 หมู่บ้าน)
  - 1.2.1 การตั้งบ้านเรือนและเศรษฐกิจชุมชน
  - 1.2.2 ด้านสังคมและวัฒนธรรม
  - 1.2.3 การปกครอง
- 1.3 กลุ่มอำนาจที่เข้ามาเกี่ยวข้องในเรื่องการจัดการแหล่งท่องเที่ยว
  - 1.3.1 เจ้าอาวาสและพระวัดเขาช่องพราน
  - 1.3.2 ผู้นำชุมชน (กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน/อบต.)
  - 1.3.3 ครูใหญ่และผู้ช่วยครูใหญ่โรงเรียนวัดเขาช่องพราน
  - 1.3.4 นายกเทศมนตรีตำบลเขาขวาง
  - 1.3.5 สภต.เตาปูน(ตำรวจท่องเที่ยว)
  - 1.3.6 หัวหน้าเขตและเจ้าหน้าที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาช่องพราน
  - 1.3.7 กรรมการวัด

ส่วนที่ 2 : กระบวนการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน

- 2.1 กระบวนการสื่อสารภายในชุมชน
- 2.2 กระบวนการสื่อสารภายนอกชุมชน
- 2.3 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว

ส่วนที่ 3 : แนวทางการพัฒนาการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายใต้กรอบการมีส่วนร่วมของชุมชน

บทที่ 4

ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง การสื่อสารและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ธรณีศึกษา ถ้ำค้างคาววัดเขาช่องพราน ต.เตาปูน จ.ราชบุรี ซึ่งทีมวิจัยได้นำมาทำการวิเคราะห์ด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ ได้แก่การจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) การตีความหมายข้อมูล (Interpretation) และการอธิบายเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล (Causal Relationship Explanation) ทั้งนี้เมื่อได้ผลและข้อสรุปแล้วจึงนำเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีการพรรณนาข้อมูล (Descriptive)แบ่งเป็น 3 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 ลักษณะการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ถ้ำค้างคาววัดเขาช่องพราน

1.1 ลักษณะพื้นที่ทางภูมิศาสตร์

1.2 ลักษณะของชุมชนเตาปูน (9 หมู่บ้าน)

1.2.1 การตั้งบ้านเรือนและเศรษฐกิจชุมชน

1.2.2 ด้านสังคมและวัฒนธรรม

1.2.3 การปกครอง

1.3 กลุ่มอำนาจที่เข้ามาเกี่ยวข้องในเรื่องการจัดการแหล่งท่องเที่ยว

1.3.1 เจ้าอาวาสและพระวัดเขาช่องพราน

1.3.2 ผู้นำชุมชน (กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน/อบต.)

1.3.3 ครูใหญ่และผู้ช่วยครูใหญ่โรงเรียนวัดเขาช่องพราน

1.3.4 นายกเทศมนตรีตำบลเขาขวาง

1.3.5 สภต.เตาปูน(ตำรวจท่องเที่ยว)

1.3.6 หัวหน้าเขตและเจ้าหน้าที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาช่องพราน

1.3.7 กรรมการวัด

ส่วนที่ 2 กระบวนการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน

- 2.1 กระบวนการสื่อสารภายในชุมชน
- 2.2 กระบวนการสื่อสารภายนอกชุมชน
- 2.3 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว

ส่วนที่ 3 : แนวทางการพัฒนาการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายใต้กรอบการมีส่วนร่วมของชุมชน

ผลการวิเคราะห์

ส่วนที่ 1 : ลักษณะการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ถ้ำค้างคาววัดเขาช่องพราน จ.ราชบุรี

ประวัติความเป็นมาของวัดเขาช่องพราน

ข้อมูลจากหนังสืออนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพหลวงจำรัสเลขการ(จำรัส ปันยารชุน,2529) ระบุว่าวัดเขาช่องพรานเป็นวัดเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์สร้างขึ้นบริเวณเชิงเขาสองลูกที่เชื่อมกัน ในสมัยโบราณช่องเขานี้เป็นที่ให้นายพรานมาดักยิงสัตว์กันเป็นประจำจึงเรียกกันว่า "เขาช่องพราน" ต่อมาหลังจากนั้นกว่า100 ปีพระยาเทพประขุน(ต้นตระกูลปันยารชุน)ซึ่งบ้านเดิมอยู่ที่วัดคงคา อำเภอโพธารามได้ไปสร้างวัดเขาช่องพรานในตำบลเตาปูน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรีห่างจากตัวอำเภอไปทางทิศตะวันตก10กิโลเมตรซึ่งแต่ก่อนเส้นทางคมนาคมไม่มี การเดินทางต้องเดินไปตามคันทนา จากอำเภอเดินไป 2 ชั่วโมงเศษไม่มีเส้นทางคมนาคมและเต็มไปด้วยป่าและสัตว์ป่าที่วัดเขาช่องพรานนี้มีถ้ำพระนอนใหญ่ และพระพุทธรูปสมัยต่างๆ อยู่ภายในถ้ำจำนวนมาก

1.1 ลักษณะพื้นที่ทางภูมิศาสตร์

แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพรานหรือที่นักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศรู้จักกันอย่างดีในชื่อ "ถ้ำค้างคาวร้อยล้าน" ถือว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญและมีชื่อเสียงมาก ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ ต.เขาขวาง อ.เตาปูน จ.ราชบุรี โดยถ้ำตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัดเขาช่องพรานซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 77 ไร่ นับเป็นเขตห้ามล่าที่มีค้างคาวมากที่สุดในประเทศ(ข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารราชการเขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำค้างคาว และเขาช่องพราน จ.ราชบุรี)

ลักษณะพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำค้างคาวเป็นถ้ำที่เกิดจากหินปูนของเขาค้างคาว คล้ายห้องโถงใหญ่มีหินงอกหินย้อยเหมือนถ้ำทั่วไปอยู่ทางทิศใต้ของเขาค้างคาว กว้างประมาณ 50 เมตรยาวประมาณ 100 เมตรลึกประมาณ 40 เมตรส่วนเขาค้างคาวมีสภาพเป็นเขาเล็ก ๆ ยอดสูงประมาณไม่เกิน 180 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง บริเวณรอบๆเขามีต้นไม้ขึ้นหนาแน่นแต่อยู่ในสภาพแคระแกรนเนื่องจากเป็นภูเขาหินปูน มีเนินเขาเล็กๆอยู่ในบริเวณวัด สูงประมาณ 10 เมตร

มีถ้ำซึ่งมีค้างคาวอาศัยอยู่จำนวนมากนับล้านๆตัว บริเวณรอบๆเป็นเขา ทุ่งนา ไร่ อ้อย และบางส่วนเป็น ทุ่งหญ้า อากาศค่อนข้างร้อน แห้งแล้ง มีช่วงฤดูหนาวและฤดูฝนสั้น อุณหภูมิภายในถ้ำประมาณ 25-30 องศาเซลเซียส (หนังสือเขตห้ามล่าสัตว์ป่า, 2542: 102) ลักษณะการบินของค้างคาวจะออกจากถ้ำพร้อมกันเป็นฝูงนับหลายล้านตัวเป็นสายสีดำทอดยาวไปในท้องฟ้ากลายเป็นสิ่งดึงดูด นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมถ้ำค้างคาวมากขึ้น

จุดเด่นที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวคือจำนวนค้างคาวที่กล่าวกันว่ามีค้างคาวอาศัยอยู่ถึง 17 ชนิด และมีจำนวนมากกว่าร้อยล้านตัว (สูจิตรงานมหัศจรรย์ค้างคาวร้อยล้าน, 2541: 10) ซึ่งจะบินออกหากินเป็นฝูงแลดูสวยงาม ในช่วงเวลา 17.00-18.30 น. เป็นประจำทุกวันทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้ง ประชาชนในบริเวณใกล้เคียงและจากต่างถิ่นนิยมมาเฝ้าดูฝูงค้างคาวจำนวนมากอีกทั้งยังมี นักวิจัย นักวิชาการที่สนใจมาทำการศึกษาค้นคว้าทั้งจากในประเทศและต่างประเทศ

ในบริเวณวัดนอกจากจะมีถ้ำค้างคาวร้อยล้านแล้ว บริเวณใกล้เคียงยังมีถ้ำพระนอนซึ่งเป็น ถ้ำขนาดเล็กกว่ามีพื้นที่เชื่อมต่อกับถ้ำใหญ่ มีค้างคาวอาศัยอยู่แต่ไม่มากเท่าถ้ำใหญ่ บริเวณใกล้เคียง ยังมีซากปรักหักพังของสถูปเจดีย์โบราณซึ่งเล่าขานกันว่าเป็นที่พักพิงของพม่าครั้งบุกเข้ามาตีกรุง ศรีอยุธยา

บริเวณวัดด้านทางเข้าจะเป็นที่ตั้งของศูนย์อำนวยการการท่องเที่ยววัดเขาช่องพรานซึ่ง ได้รับงบประมาณการก่อสร้างจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยผ่านเทศบาลตำบลเขาขวางซึ่งจะ เป็นผู้เข้ามาดูแลศูนย์ฯ ด้วยการจัดหาบุคลากรมาคอยให้คำปรึกษาเรื่องการท่องเที่ยว โดยทางวัดซึ่งเป็นเจ้าของสถานที่จะเป็นผู้ถือฤกษ์งาม มีกรมอนุรักษ์สัตว์ป่าซึ่งมีสถานที่ทำงานเป็นทางการอยู่ฝั่ง ตรงข้ามถนนรับผิดชอบดูแลพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำค้างคาววัดเขาช่องพราน ทั้งนี้การบริหาร จัดการทางวัดเขาช่องพรานได้ตั้งคณะกรรมการอำนวยการท่องเที่ยวขึ้นมาดูแล โดยได้รับความ ร่วมมือจากโรงเรียนวัดเขาช่องพราน ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณวัดด้านในเช่นกัน

1.2 ลักษณะของชุมชนในพื้นที่เตาปูน

1.2.1) การตั้งบ้านเรือนและเศรษฐกิจชุมชน

เขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำค้างคาว เป็นพื้นที่ของวัดเขาช่องพราน มีโรงเรียนวัดเขาช่องพราน สถานีนอนามย์อยู่ในพื้นที่ และร้านค้าซึ่งได้เช่าพื้นที่ของวัด โดยชุมชนรอบวัดเขาช่องพรานได้แก่ หมู่ 2 และหมู่ 4 ส่วนชุมชนรอบนอกพื้นที่เขาช่องพรานได้แก่ หมู่ 1, 3, 5, 6, 7, 8, และ 9 โดยทั้ง 9 หมู่บ้าน ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา เพาะเห็ด ทำสวน เลี้ยงไก่ เลี้ยงโคนม และมีอาชีพเสริมคือรับจ้างทั่วไปได้แก่ เย็บตุ๊กตา จับไก่ไล่แข่ง โกยมูลค้างคาว ฯลฯ

ทั้งนี้ วงจรชีวิตของชาวบ้านในชุมชนมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเกือบตลอดปี โดยมีอาชีพหลักคือ ทำนา 9 เดือน ตั้งแต่เดือนเมษายน ถึงธันวาคม ทำสวน ทำไร่และเลี้ยงสัตว์ตลอดปี นอกจากนี้ยังมีอาชีพเสริมได้แก่ เย็บผ้า ทำน้ำพริก ค้าขาย รับจ้างทั่วไปและโกยจี๋ค่างคาว

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นไปในทิศทางเดียวกับชุมชนชนบทไทยทั่วไปคือส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียวยกพื้น ปลูกอยู่ติดกันเป็นหย่อมๆ สลับทุ่งนา และสวนมะพร้าว สวนมะม่วง

ตารางที่ 1 : แสดงวงจรชีวิต อาชีพของชาวบ้านในชุมชนวัดเขาช่องพราน ต.เตาปูน
(Labors Seasoning)

กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ทำนา	-	-	-	*	*	*	*	*	*	*	*	*
ทำสวน	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ทำไร่	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
เลี้ยงสัตว์-วัวนม	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
เย็บผ้า	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ทำน้ำพริก	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ค้าขาย	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
รับจ้างทั่วไป	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
โกยจี๋ค่างคาว	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

หมายเหตุ สํารวจข้อมูลโดยทีมวิจัยเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2546

เครื่องหมาย + หมายถึงมีการดำเนินกิจกรรมในช่วงนั้นๆ

เครื่องหมาย - หมายถึงไม่มีกิจกรรมนั้นๆ

1.2.2) ด้านสังคมและวัฒนธรรม

จากการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมของทีมวิจัย ซึ่งได้สังเกตพฤติกรรมของคนในชุมชนในวันพระซึ่งเป็นวันที่ชาวบ้านจะมาร่วมชุมนุมที่วัดเพื่อทำบุญและฟังเทศน์โดยช่วงกลางคืนจะมีอุบาสิกามาถือศีลและพักค้างคืนที่วัด พบว่าชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวานและดอกไม้ธูปเทียนมาจากบ้าน ส่วนใหญ่เดินทางมาโดยรถจักรยานยนต์ เมื่อมาถึงจะพูดคุยกับพระรูปที่ตนคุ้นเคยเดินคุยกันเองกับคนที่รู้จัก จากนั้นจะแยกย้ายนั่งตามมุมต่างๆของศาลาวัด บริเวณที่จะประกอบพิธี

บุญ โดยแยกกันนั่งเป็นหมู่บ้านอย่างชัดเจน ซึ่งน่าจะมาจากความคุ้นเคยกันเองมากกว่าคนในหมู่บ้านอื่น

นอกจากนี้ยังพบว่า เป็นชุมชนชนบทที่เอื้อเพื่อ ยึดมั่นและศรัทธามีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางเพราะจากคำบอกเล่าของพระในวัดบอกว่า “ชาวบ้านจะมาชุมนุมกันทุกวันพระมีทั้งเด็กและผู้ใหญ่ แต่ที่บ้านจะนำอาหารมาเอง”

เอกลักษณ์ที่เด่นชัดของวัดเขาช่องพรานคือเป็นวัดมอญซึ่งได้ชื่อว่าเคร่งครัดในกิจวัตรปฏิบัติกว่าวัดไทยทั่วไป ในวันปกติจะไม่มีอุบาสิกามาช่วยงานครัวหรืองานวัด ยกเว้นวันพระเท่านั้นที่ชาวบ้านเชื้อสายมอญจะเข้ามาร่วมทำกิจให้วัด เช่น จัดอาหารคาวหวาน ล้างจาน และอยู่ถือศีลโดยพักแรมที่ศาลาวัด 1 คืน

ที่น่าสังเกตคือชาวบ้านจะรับศีลรับพรจากพระด้วยการฟังพระสวดก่อน โดยนั่งพับเพียบอยู่ในบริเวณศาลาวัด เมื่อพระสวดจบจะทยอยกันลงมาเข้าคิวตักบาตรที่ด้านข้างศาลาวัด แล้วจึงนำเศษข้าวและอาหารที่เหลือไปโปรยเป็นทานให้นักและไก่ ซึ่งแตกต่างจากประเพณีไทยดั้งเดิมที่จะตักบาตรก่อนแล้วจึงรับศีลรับพรจากพระ

เอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชาวมอญที่สะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรม ณ วัดเขาช่องพรานคือมีเสาธงสำหรับติดธงตะขาบซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของวัดมอญ ประเพณี“หล่อเทียนเข้าพรรษา”ก็เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่ชาวบ้านบริเวณ ต.เตาปูนให้ความสำคัญ โดยทางวัดจะนำเทียนเก่าเหลือใช้มาตัดเทียนเป็นก้อนเล็กๆ ตั้งกระทะใบใหญ่จุนร้อนให้ชาวบ้านมาช่วยกันหล่อเทียนด้วยการเอาเทียนก้อนไปกวนในกระทะจนเหลวเป็นเนื้อเดียวกัน จากนั้นตัดใส่แท่งหล่อเทียนที่ทางวัดเตรียมไว้ มีความกว้างของศูนย์กลางประมาณ 4 นิ้ว สูงประมาณ 1.20 เมตร ชาวบ้านก็จะเวียนกันมาช่วยหล่อเทียน บางคนนำข้าวของมาถวายสังฆทาน อาทิ ผ้าสบง เทียนพรรษา หลอดไฟ และปัจจัย เป็นต้น

ประเพณีออกพรรษาคักบาตรเทโว

ส่วนประเพณีที่สืบทอดกันมาอีกประเพณีหนึ่ง หลวงพี่แป๊ะพระในวัดและอดีตชาวบ้านผู้จงรักต่อวัดเขาช่องพราน กล่าวว่า “ทำเล่วัดดีมากนอกจากติดถนนใหญ่ยังมีภูเขาสูงซึ่งชาวบ้านจะมาร่วมตัวกันทำบุญที่เรียกว่าตักบาตรเทโวในช่วงออกพรรษา พระก็จะเดินลงมาจากเขาตามขั้นบันไดมีชาวบ้านคอยยื่นตักบาตรดูสวยงามคนจะเยอะมาก...”

แหล่งที่เป็นศูนย์รวมของคนในชุมชนในลักษณะพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) นอกเหนือจากวัดแล้วก็ได้แก่ ร้านขายของในหมู่บ้าน และบ้านของผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่ ทั้งนี้หมู่บ้านใดใกล้วัดไหนก็จะทำบุญที่วัดนั้น

วัฒนธรรมและประเพณีอันสำคัญได้รับอิทธิพลจากชุมชน 2 ฝ่าย คือ ไทย-มอญและไทย-ไทย โดยประเพณีต่างๆที่วัดเขาช่องพรานจะสะท้อนวัฒนธรรมของมอญชัดเจนเนื่องจากเป็นวัดมอญ โดยมีกิจของสงฆ์ดำเนินไปตามปกติเช่นวัดในพระพุทธศาสนาทั่วไป มีการตักบาตร หล่อเทียนเข้าพรรษา สงกรานต์ ลอยกระทง เป็นต้น แต่หลังจากการทำพิธีทางศาสนาแล้วจะมีการสวดมอญเพิ่มเข้าไปด้วย

ส่วนบริเวณวัด จะมีการติดรูปหงส์และธงตะขาบซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของวัดมอญ

วัฒนธรรมหนึ่งที่สำคัญและชาวบ้านเชื้อสายมอญปฏิบัติกันเป็นวัตรประจำ ก็คือการทำบุญ ตักบาตรที่วัดทุกวันพระ และหากมีเทศกาลสำคัญ เช่น เข้าพรรษา จะมีอุบาสิกามาถือศีล และพักค้างคืนที่วัดเขาช่องพราน

1.2.3) การปกครอง

ชุมชนทั้ง 9 หมู่บ้านอยู่ภายใต้การปกครองของเทศบาลตำบลเขาขวาง ผู้วิจัยได้ศึกษาชุมชนใน ต.เตาปูน ซึ่งมีทั้งหมด 9 หมู่บ้าน ดังนั้นแต่ละหมู่บ้านจึงมีการปกครองโดยผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในแต่ละหมู่ โดยแต่ละหมู่จะมีการรวมกลุ่มกันขึ้นตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่จัดตั้งขึ้น ทั้งนี้จะมีกลุ่มที่ตั้งขึ้นมากน้อยเพียงใด ก็ขึ้นกับความกระตือรือร้นของผู้นำและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนด้วย อนึ่งทั้ง 9 หมู่บ้านอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของกำนันสำเนียง สิทธิกุล ซึ่งมีบ้านพักอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 2

หมู่ที่ 1 ผู้ใหญ่ประยูร ยศบรรดาศักดิ์

หมู่ที่ 2 ผู้ใหญ่เลอ อมร

หมู่ที่ 3 ผู้ใหญ่ฉ่ำ เกียรติสำอาง

หมู่ที่ 4 ผู้ใหญ่บ้านแล หุ่น โคน

หมู่ที่ 5 ผู้ใหญ่สำเนียง จำเจริญ

หมู่ที่ 6 ผู้ใหญ่สุวิทย์ รักทอง

หมู่ที่ 7 ผู้ใหญ่ไฝ แดงกลัด

หมู่ที่ 9 ผู้ใหญ่อุทัย เป็นกลัด

กลุ่มอำนาจที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว

- 1) เจ้าอาวาสและพระวัดเขาช่องพราน
- 2) ผู้นำชุมชน (กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน/อบต.)
- 3) ครูใหญ่และผู้ช่วยครูใหญ่โรงเรียนวัดเขาช่องพราน

- 4) นายกเทศมนตรีตำบลเขาขวาง
- 5) สกต.เตาปูน(ตำรวจท่องเที่ยว)
- 6) หัวหน้าเขตและเจ้าหน้าที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาช่องพราน
- 7) กรรมการวัด

สำหรับกลุ่มที่มีชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าร่วมด้วยมักเป็นกลุ่มที่มีหน่วยงานรัฐเป็นผู้กระตุ้น และมีผลประโยชน์กับชาวบ้านโดยตรงเช่น กองทุนหมู่บ้าน ฯลฯ

กลุ่มที่ค่อนข้างเข้มแข็งจะเป็นกลุ่มที่ผู้นำกระตือรือร้น จัดตั้งกลุ่มย่อยๆเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน เช่น กลุ่มหมู่ที่ 9 ผู้ใหญ่อุทัย เป็นกัลลกันเป็นหมู่ที่มีการรวมกลุ่ม หลายกลุ่ม และค่อนข้างเข้มแข็ง มีชาวบ้านเข้าร่วมจำนวนมาก ทำให้มีกิจกรรมออกมาต่อเนื่อง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหมู่ที่ 9 เดิมเคยเป็นหมู่บ้านที่มีปัญหาเรื่องยาเสพติดค่อนข้างรุนแรงติดอันดับต้นๆของจังหวัดราชบุรี ดังนั้นการฟื้นฟูชุมชนจึงต้องกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมและความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจ

ทั้งนี้การรวมกลุ่มของชาวบ้านภายใต้การนำของผู้เฒ่าทางความคิดอย่างเป็นทางการคือ ผู้ใหญ่บ้าน จึงจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจถึงพฤติกรรมของคนในชุมชนอย่างชัดเจน เช่น ชุมรมไถ่ชน สะท้อนถึงความชอบด้านการพนันขั้นต่อซึ่งเป็นพฤติกรรมที่พบได้ทั่วไปในสังคมชนบทของไทย

จากการตั้งชมรมต่างๆของหมู่ 9 ดังที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชนเนื่องจากเห็นถึงผลประโยชน์ที่ตนพึงได้รับ ทั้งการสร้างงานและรายได้ ตลอดจนนำมาซึ่งสถานภาพทางสังคมที่มั่นคง อีกทั้งยังมีความสอดคล้องกับพฤติกรรมของคนส่วนใหญ่ในหมู่ที่ 9 คือชอบอบายมุข แต่ในทางกลับกันผู้นำของชุมชน

อนึ่งกลุ่มที่เข้มแข็งยังเป็นกลุ่มที่ผู้นำมีความรู้ค่อนข้างดีคือเฉลี่ยมีการศึกษาสูงกว่าชาวบ้านทั่วไปในชุมชนของตน เช่น หมู่ที่ 4 ผู้ใหญ่บ้านคือผู้ใหญ่แล หุ่น โคน จบการศึกษา ปวช. ในขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จบ ป.4 และ ป.6

ในกรณีแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน จ.ราชบุรีจากหลักฐานของทางราชการพบว่าถ้ำค้างคาวตั้งอยู่ในบริเวณวัด พื้นที่ดังกล่าวจึงถือเป็นธรณีสงฆ์อันเป็นทรัพย์สินสมบัติของแผ่นดินซึ่งอยู่ภายใต้สิทธิครอบครอง และการควบคุมดูแลจัดการของเจ้าอาวาสวัดเขาช่องพรานในฐานะผู้แทนโดยชอบธรรม ดังนั้นในกรณีนี้เจ้าอาวาสจึงกลายเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในการควบคุมดูแลการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากถ้ำค้างคาว โดยเฉพาะการเก็บขี้ค้างคาว

ส่วนการดูแลพื้นที่วัดเขาช่องพรานเป็นความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่จากสำนักงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน ซึ่งบริเวณสำนักงานตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามวัดเขาช่องพราน ภายในบริเวณวัดยังมีโรงเรียนประถมซึ่งได้รับงบประมาณ

สนับสนุนจากวัดเขาช่องพรานอย่างต่อเนื่อง โดยล่าสุดได้รับงบประมาณในการสร้างโรงเรียน
ประมาณ 7 ล้านบาท

ลักษณะพื้นที่ทางกายภาพของชุมชนใกล้เคียงประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน
และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแล

ส่วนที่ 2 : กระบวนการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิง นิเวศ ถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน

2.1 กระบวนการสื่อสารภายในชุมชน

ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า ศูนย์รวมของชุมชนได้แก่วัด และบ้านของผู้นำหมู่บ้าน
สะท้อนให้เห็นความสำคัญของการสื่อสารระหว่างบุคคลที่แนบแน่นและมีประสิทธิผล
นอกจากนี้มีการใช้สื่อคือ เสียงตามสายในแต่ละหมู่ ป้ายประกาศที่หน้าบ้านผู้ใหญ่ บริเวณวัด
เป็นหลัก

2.2 กระบวนการสื่อสารภายนอกชุมชน

มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ กรมอนุรักษ์ ททท. สกต.เตาปูน อบต. เทศบาลตำบลเขาขวาง
โรงเรียนวัดเขาช่องพราน

2.3 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศถ้ำค้างคาว วัดเขาช่อง พราน

การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประกอบด้วยกระบวนการดังนี้ คือมีส่วนร่วมในการคิด
วางแผน ปฏิบัติตามแผน ได้รับประโยชน์ ติดตาม ตรวจสอบ และ บำรุงรักษาทรัพยากร
ซึ่งจากการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศทำให้เกิดผล 3 ประการคือ

การกระจายรายได้สู่ชุมชน ยกกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและ การกลับมา
บำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยว

จากแนวคิดข้างต้นจึงจำเป็นต้องกล่าวถึง ผลประโยชน์จากถ้ำค้างคาวซึ่งนำมาซึ่งเรื่องราว
หลากหลาย น่าติดตามเริ่มจากการจัดการ"ถ้ำค้างคาว"ของวัดซึ่งแบ่งเป็น 3 ยุคตามคำบอกเล่าของ
ชาวบ้านในชุมชนเตาปูนคือ ยุคชาวบ้านเบ็ดเสร็จ ยุคเจ้าอาวาสเบ็ดเสร็จและยุคปัจจุบัน ทั้งนี้
ผู้วิจัยขอเล่าย้อนไปถึงเรื่องถ้ำค้างคาวเพื่อนำเข้าสู่ยุคของการจัดการ

ค้ำคาวนานาชนิดได้เข้ามาอาศัยอยู่ในถ้ำค้ำคาวเป็นเวลานานแล้ว ซึ่งไม่ปรากฏแน่ชัดว่า ค้ำคาวเริ่มอพยพเข้ามาอยู่ตั้งแต่เมื่อใด ทั้งนี้นับตั้งแต่มีการสร้างวัดเขาช่วงพรานขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2457 ก็พบว่ามียักษ์ค้ำคาวอาศัยอยู่ในถ้ำค้ำคาวเป็นจำนวนมากแล้ว แต่เดิมเมื่อครั้งที่ถ้ำค้ำคาวยังไม่เป็นที่รู้จักและไม่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อของจังหวัด ชาวบ้านส่วนหนึ่งมักจะเข้าไปที่ถ้ำค้ำคาวเพื่อยิง ค้ำคาวแล้วนำไปขายตามร้านอาหารสำหรับนำไปประกอบอาหารขาย ต่อมาก็มีชาวบ้านบางคน ลองนำจี้ค้ำคาวไปใช้ป็นปุ๋ยใส่พืชปรากฏว่าได้ผลผลิตดี จึงได้มีการโกยจี้ค้ำคาวมาใช้ในการเกษตรกรรมแล้วก็มีคนนำไปขาย ซึ่งในสมัยก่อนนั้นจี้ค้ำคาวขายกันในราคาถังละ 1-2 สตางค์ เท่านั้น แล้วค่อย ๆ ขึ้นราคาเป็น 3 สตางค์ เป็นห้าสิบสตางค์ จนกระทั่งกลายเป็นถังละ 1 บาท (พระครูวิสุทธิธาธิคุณ, สัมภาษณ์ 13 สิงหาคม 2546)

การเก็บจี้ค้ำคาวไปขายให้แก่ชาวไร่ชาวนาเริ่มต้นอย่างเป็นทางการเป็นลักษณะในสมัยหลวงปู่โต๊ะเป็นเจ้าอาวาสวัดเขาช่วงพราน โดยเริ่มจากนายโหมที่เป็นผู้ใหญ่บ้านในสมัยนั้น และเป็นกรรมการวัดคนหนึ่งด้วย ได้ติดต่อเพื่อนจากอำเภออัมพวามาซื้อจี้ค้ำคาวนำไปขายต่อให้แก่ ชาวนาชาวไร่ ซึ่งในช่วงนั้นมีการขนจี้ค้ำคาวกันทางเรือ ทั้งนี้พระครูวิสุทธิธาธิคุณเจ้าอาวาสวัดเขา ช่วงพรานในปัจจุบันได้ให้สัมภาษณ์ว่า

“....โหมอุปถัมภ์โหมมีเพื่อนอยู่อัมพวาจึงไปติดต่อเพื่อนำจี้ค้ำคาวไปฝากขาย เมื่อเพื่อนตกลงช่วยขายทางวัดจึงช่วยกันขนจี้ค้ำคาวขึ้นเรือไปขายที่อัมพวา แต่คนแถวนั้นไม่ซื้อบอกว่าจี้ค้ำคาววัดเขาช่วงพรานไม่ดี ไม่ใช่จี้ค้ำคาว อุปถัมภ์โหมเลยทำให้เอาจี้ค้ำคาวที่นำมาไปเทียบคู่กับจี้ค้ำคาวในถ้ำทางโน้นตกลงและนำมาเทียบที่วัดจึงเชื่อว่าเหมือนกัน.... หลังจากนั้นก็ซื้อเหมาทั้ง ถ้ำเรือตอนนั้นถังละ 6 บาท ต่อจากนั้นเขาก็ซื้อเพียงผู้เดียว ห้ามขายให้คนอื่นทางวัดก็ตกลง พอ น้ำหลากก็จะนำเรือใหญ่มาขนเป็นประจำทำอยู่หลายปี....”

แต่เดิมก่อนยุคหลวงปู่โต๊ะเป็นเจ้าอาวาส ชาวบ้านผู้ใดต้องการเก็บจี้ค้ำคาวก็เข้าไปเก็บได้ โดยไม่มีการหวงห้าม ไม่มีเกณฑ์ ซึ่งทำให้เกิดปัญหาและวัดก็ไม่ได้ประโยชน์ใด ๆ ดังนั้น หลวงปู่โต๊ะจึงได้ทำการปิดปากถ้ำ และเปิดเฉพาะวันที่มีการเก็บจี้ค้ำคาว โดยทางวัดจะจ้างชาวบ้านในชุมชนเข้าไปโกยและเก็บจี้ค้ำคาวแล้วนำมากองไว้จนถึงเวลาปิดถ้ำ จากนั้นจะมีกรรมการวัดชุดหนึ่งมาทำการนับว่าแต่ละคนโกยจี้ค้ำคาวได้มากน้อยเพียงใด แล้วทางวัดก็จะจ่ายเงินค่าจ้างให้ ส่วนจี้ค้ำคาวจะถูกนำไปเก็บในยุ้งฉางรอผู้มาซื้อ ซึ่งในสมัยก่อนจะล่องเรือมาซื้อ

ต่อมาในยุคปัจจุบันซึ่งเป็นยุคของพระครูวิสุทธิธาธิคุณเป็นเจ้าอาวาสได้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการและเงื่อนไขในการเก็บและขายจี้ค้ำคาวใหม่ ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการจัดการผลประโยชน์เกี่ยวกับจี้ค้ำคาวจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

ทั้งนี้ในการเก็บจี๋ค้ำคาวขายในปัจจุบัน วัดยังคงให้สิทธิชาวบ้านในชุมชนมาลงซื้อแล้วทำการเก็บจี๋ค้ำคาวมาให้วัดโดยจ่ายค่าจ้างถึงละ 20 บาท จากนั้นวัดจะนำไปขายในราคาถึงละ 120 บาท ซึ่งจะทำให้การเก็บและขายจี๋ค้ำคาวเฉพาะวันเสาร์เท่านั้น การขายจะมีกรรมการขายมูลจี๋ค้ำคาวทำหน้าที่ควบคุม และเงินที่ได้จากการขายก็จะส่งมอบให้กรรมการวัดอีกชุดหนึ่งทำการตรวจนับแล้วจึงนำไปฝากธนาคารในชื่อบัญชีของวัด และการนำมาใช้จ่ายจะอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลการเบิกจ่ายโดยเจ้าอาวาสวัด

ส่วนรายได้จากการขายจี๋ค้ำคาวนั้น จากการตรวจสอบเอกสารสรุปรายรับ-รายจ่ายของวัดในปี พ.ศ.2545 พบว่ามีรายได้จากการขายจี๋ค้ำคาวรวมทั้งสิ้น 3,066,619 บาท ซึ่งมีค่าใช้จ่ายเป็นค่าขนจี๋ค้ำคาวและเบี่ยเลี้ยงตอบแทนคณะกรรมการรวม 625,195 บาท ซึ่งเมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้วปรากฏว่าวัดยังมีผลกำไรจากการขายจี๋ค้ำคาวสูงถึง 2,441,424 บาท ซึ่งให้เห็นว่ารายได้จากการขายจี๋ค้ำคาวในแต่ละปีมีจำนวนไม่น้อย ซึ่งเมื่อเฉลี่ยรายได้จากการขายจี๋ค้ำคาวของปี พ.ศ.2545 ทั้งปีเป็นรายเดือนพบว่ามียาได้เฉลี่ยเดือนละ 2 แสนกว่าบาททีเดียว

อย่างไรก็ตาม รายได้ดังกล่าวข้างต้นเป็นยอดรายได้-รายจ่ายที่ได้จากเอกสารสรุปยอดเงินประจำปีของวัดประกอบการประชุมคณะกรรมการวัด จากการสังเกตภาคสนามเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2546 พบว่าในวันดังกล่าวมีผู้มาจองคิวเข้าซื้อเพื่อรอซื้อจี๋ค้ำคาวทั้งหมด 21 คิว รวม 70 คน และได้โควตาคนละ 2 กระสอบ รวมเป็น 140 กระสอบ ซึ่งวัดขายกระสอบละ 360 บาท คิดเป็นเงินเท่ากับ 50,400 บาท และยังมีเหลือจี๋ค้ำคาวอีก 33 กระสอบจากการแบ่งโควตาแล้ว ทางวัดจึงเปิดประมูลจี๋ค้ำคาว 33 กระสอบที่เหลือ โดยรอบแรก 20 กระสอบมีผู้ประมูลได้ในราคากระสอบละ 450 บาท คิดเป็นเงิน 9,020 บาท และรอบสอง 13 กระสอบมีผู้ประมูลได้ในราคา 432 บาทต่อกระสอบ คิดเป็นเงิน 5,616 บาท รวมเงินรายได้ก่อนหักค่าใช้จ่ายจากการขายจี๋ค้ำคาวประจำตำบลนี้ทั้งหมดเป็นเงิน 65,036 บาท ดังนั้น หากใช้ตัวเลขดังกล่าวเป็นฐานคำนวณรายได้ทั้งปีก็จะได้ประมาณ 3,400,000 บาท ทั้งนี้ยังไม่รวมการขายปลีกให้แก่นักท่องเที่ยวและชาวไร่ชาวนาขายย่อยในวันที่มีตลาดนัดซึ่งเป็นวันเสาร์-อาทิตย์ และวัดหยุดนักขัตฤกษ์ ซึ่งวัดจะนำจี๋ค้ำคาวใส่ถุงขายปลีกในราคาถึงละ 20 บาท ในแต่ละงวดก็จะมีรายได้เพิ่มอีกราวหมื่นบาท ประเมินทั้งปีก็น่าจะมีรายได้จากการขายปลีกจี๋ค้ำคาวเพิ่มอีกปีละแสนกว่าบาทจากการขายโดยปกติ

ส่วนที่ 3 : แนวทางการ จัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายใต้กรอบการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากผลประโยชน์"มหาศาล"ของจี๋ค้ำคาวนำมาซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแข็งขัน เห็นได้ชัดจากรื่องผลประโยชน์ด้านอื่น ๆ ที่เกิดจากถ้ำค้ำคาวซึ่งก็คือ การที่ถ้ำค้ำคาวได้กลายเป็น

สถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของชุมชน ซึ่งในปัจจุบันการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้บรรจุเป็นแหล่งท่องเที่ยวแนะนำตามโครงการ “Unseen Thailand” ก็ยังทำให้ถ้ำค้างคาวมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักมากขึ้น และมีผู้มาเที่ยวถ้ำค้างคาวกันมากขึ้น โดยทั่วไปจะมาเที่ยวชมวิถีชีวิตของค้างคาว โดยเฉพาะในช่วงเย็นถึงพลบค่ำที่ฝูงค้างคาวบินออกจากถ้ำไปหากินพร้อมกันนับหลายล้านตัว ฝูงค้างคาวจะบินออกมาเป็นสายสีดำขาวและพลิวไปในอากาศซึ่งดูสวยงามและน่ามหัศจรรย์เป็นอย่างมาก จึงกลายเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมกันเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้จากการเก็บรวบรวมสถิตินักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมถ้ำค้างคาวโดยสำนักงานเขตห้ามล่าสัตว์ป่าวัดเขาช่องพราน พบว่าในปี พ.ศ.2545 มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวที่บริเวณถ้ำค้างคาวโดยเฉลี่ยเดือนละ 5,500 คน และในปี พ.ศ.2546 โดยเฉลี่ยเดือนละ 7,200 คน เพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 31 โดยสรุปแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมถ้ำค้างคาวประมาณ 60,000 คนขึ้นไป

ดังนั้น จากการที่ถ้ำค้างคาวกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวก็ทำให้เกิดผลประโยชน์ต่อวัดและชุมชนในด้านอื่น ๆ อีกมากมาย ในส่วนของวัดเขาช่องพรานก็มีรายได้จากการขายจี๋ค้างคาวใส่ถุงให้นักท่องเที่ยวในราคาถุงละ 20 บาท และขายของที่ระลึกอื่น ๆ รวมทั้งมีรายได้จากการให้เช่าพื้นที่บริเวณสำหรับขายสินค้าต่าง ๆ หรือจัดตลาดนัด ซึ่งจากเอกสารสรุปยอดรายรับ-รายจ่ายของวัดในปี พ.ศ.2545 พบว่า วัดเขาช่องพรานมีรายได้จากการให้เช่าที่สำหรับเป็นร้านค้าและขายของในตลาดนัดเป็นเงิน 226,000 บาท ซึ่งก็เป็นรายได้อีกหนึ่งทางของวัดที่เป็นผลประโยชน์อันเกี่ยวเนื่องกับถ้ำค้างคาว

ในส่วนของชุมชนนอกจากชาวบ้านกลุ่มหนึ่งจะมีรายได้จากการโกยจี๋ค้างคาวให้วัดแล้ว จากการที่ถ้ำค้างคาวกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวก็ทำให้ชาวบ้านหลายรายมีรายได้จากอาชีพเสริมด้วยการทำการค้าขายสินค้าต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยวในวันที่จัดตลาดนัด ซึ่งจากการสังเกตภาคสนามพบว่าสินค้าที่วางขายอยู่บริเวณหน้าวัดหรือลานค้าของวัดมีมากมายหลากหลายชนิด ได้แก่ พระพุทธรูป รูปหล่อหลวงพ่อโสธร พระเครื่อง รูปพระแขวนหน้ารถ รูปใบโพธิ์ น้ำมันเหลือง และเสื้อที่ระลึก ซึ่งสินค้าเหล่านี้มีทั้งในลักษณะที่พ่อค้าแม่ค้านำมาขายเอง หรือฝากทางวัดเขาช่องพรานขาย เช่น น้ำมันเหลืองฝากขาย วัดจะได้ค่าฝากขายขวดละ 20 บาท หรือเสื้อที่ระลึกวัดจะได้ค่าฝากขายตัวละ 30 บาท

นอกจากนี้ในชุมชนมีชาวบ้านอีก 1 รายเกิดความคิดสร้างสรรค์และอาศัยจากการที่เคยมีอาชีพเป็นช่างตัดเย็บตุ๊กตา จึงได้ออกแบบและตัดเย็บตุ๊กตาผ้ารูปค้างคาวขายให้นักท่องเที่ยว โดยเช่าที่วัดเป็นร้านค้าย่อยขายปลีกตุ๊กตาค้างคาวดังกล่าว ทั้งยังมีการขายส่งให้กับลูกค้าภายนอกที่มาสั่งทำเป็นระยะ ๆ อีกด้วย ซึ่งปัจจุบันหลังจากที่มิวิจัยได้สัมภาษณ์นางสาววิกรานต์ .....แล้วได้

แนะนำให้จดลิขสิทธิ์ชื่อ"วิกิรณต์ล้างควาร้อยล้าน"ทำให้นางสาววิกิรณต์เห็นด้วยและได้จดลิขสิทธิ์เรียบร้อยแล้ว

"ไม่ได้มาฝากขายที่วัด เพราะเกรงใจ ก็เลยมาตั้งแผงทุกเสาร์ที่ตลาดนัดหน้าวัด ก็ขายดีทำไม่ทัน...."นางสาววิกิรณต์เล่าด้วยใบหน้าเป็นยิ้มแห่งความภูมิใจที่มีนักท่องเที่ยวเห็นคุณค่างานฝีมือที่สะท้อนเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งยังสร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำแก่ครอบครัวเธอ

ย้อนกลับมาเรื่องจีค้ำควาซึ่งมีกลุ่มผลประโยชน์ได้เสนอแนะให้ทำหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

"เทศบาลฯเสนอนโยบายเกี่ยวกับการทำหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์คือป้อนจากมูลค้ำควาโดยขอความสนับสนุนจากวัดในการให้มูลค้ำควา แต่พระบอกว่าคงจะไม่ให้เพราะมีชื่อเสียงอยู่แล้วและวัดก็ทำได้"(สัมภาษณ์หลวงพี่แป๊ะวันที่ 30 กรกฎาคม 2546)

"ไม่ได้เอาตัวเองเป็นหลักแต่ยึดความถูกต้อง รัก-ซังเป็นธรรมดาของโลก นายกเทศบาลคนปัจจุบันก็ก้าวค่ายวัด วัดมีเจ้าอาวาสมีกรรมกรอย่าก้าวค่ายกัน"เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันกล่าวสนับสนุนคำพูดพระลูกวัด

สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ชี้ให้เห็นว่านอกเหนือไปจากผลประโยชน์ที่ได้รับจากจีค้ำควาโดยตรงแล้ว ยังมีผลประโยชน์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องตามมาอีกด้วยจากกรณีที่ถ้ำค้ำควาได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวอันสำคัญของชุมชน

การจัดการผลประโยชน์เกี่ยวกับ “จีค้ำควา”

แนวทางการจัดการในอดีต

ถ้ำค้ำควาในอดีตนั้นยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย และไม่ได้เป็นแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งในอดีตทางวัดเขาช่องพรานก็ไม่ได้ให้ความสนใจในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติจากถ้ำค้ำความากนัก แต่เดิมนั้นทางวัดก็ปล่อยให้ชาวบ้านเข้ามาเก็บจีค้ำควาไปขายกันเอง โดยไม่มีการควบคุมหรือตั้งกฎเกณฑ์ใด ๆ ซึ่งพระครูวิสุทธาธิคุณเจ้าอาวาสวัดเขาช่องพรานปัจจุบันให้สัมภาษณ์ว่า

“....สมัยก่อนนี้ทางวัดมีพวกติดยาแล้วมานอนอยู่ในถ้ำ พอถึงหน้าน้ำพวกเรือใหญ่ผ่านมาบริเวณช่องพรานแล้วจะจ้างคนในนั้นมาจนถึงละ 2 ตังค์ 3 ตังค์ อยู่ประมาณครึ่งเดือนพอเต็มก็ล่องเรือออกไป คนจีนที่เขาขวางพอรู้ว่าจีค้ำควาขายได้ก็เริ่มทำยุ่งไว้เก็บ พอถึงหน้าแล้งก็ให้คนพวกนั้นไปขายจีค้ำควาไปขาย แต่จีมันมีไม่มากพอ มันก็เลยเอาจีค้ำไปผสม ตอนนั้นราคามันถึงละบาท คนไทยก็ได้ส่วนนี้ไปทางวัดยังไม่ได้อะไร” (สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2546)

ครั้งต่อมาในยุคสมัยที่หลวงปู่โต๊ะเป็นเจ้าอาวาสวัดเขาช่องพราน จึงได้มีดำริให้นำจี๊ค้ำคาวไปขายแล้วนำเงินเข้าวัด ซึ่งพระครูวิสุทธาธิคุณเล่าว่า

“...สมภารองค์ก่อนหลวงปู่โต๊ะเป็นพระหลวงตา แรกก็บอกว่าเราจี๊เต่าอยู่แต่ไม่ได้กินเนื้อเต่าหมายความว่าอยู่กับค้ำคาวแต่คนอื่นเอาไปกิน ไม่มีเกณฑ์ ไม่มีกรหวงห้าม จึงได้เริ่มทำการปิดถ้ำไม่ให้คนอื่นเข้าไปโกย ทางวัดโกยกันเอง คนที่เข้าไปโกยก็คือชาวบ้านที่ทางวัดจ้างให้ไปโกย”

แต่เดิมนั้นไม่ได้มีกฎเกณฑ์ใดมากนัก มีเพียงกรรมการวัดคนหนึ่งมาดูแลทำการนับจำนวนเพื่อที่จะจ่ายค่าจ้างเก็บจี๊ค้ำคาวให้แก่ชาวบ้านเท่านั้น ส่วนการขายก็จะมีผู้ซื้อจี๊ค้ำคาวที่เป็นผู้ซื้อผูกขาดประจำอยู่แล้ว ดังที่พระครูวิสุทธาธิคุณเล่าให้ฟังว่า

“แต่ก่อนใครจะโกยก็เข้ามาโกยได้ แต่ต้องมากองไว้ พอตอนเย็นหมดเวลาโกย กรรมการก็จะมานับว่าใครโกยได้เท่าไร แล้วทางวัดจะจ่ายเงินทันที แต่ก่อนพอโกยเสร็จแล้วต้องเอาไปไว้ที่หลังวัดหรือเป็นกุฎิในปัจจุบัน แต่สมัยก่อนเป็นยุ้งเก็บ พอหน้าน้ำเรือจะมาจอดขนทางวัดก็ขาย”

สำหรับกรรมการวัดที่ได้รับการมอบหมายให้มาดูแลการเก็บและซื้อขายจี๊ค้ำคาวมีจำนวนไม่มาก ราว 8-9 คน ซึ่งนายสะอาด สิทธิกุล อดีตผู้ใหญ่บ้านและอดีตรองกรรมการวัดในยุคหลวงปู่โต๊ะบอกว่า

“ในช่วงหลวงปู่โต๊ะ มีกรรมการเพียง 8-9 คน มีกำนันเจ กับผู้ใหญ่เป็นหลัก กรรมการ 8-9 คนนี้คัดเลือกกันเอง โดยเชื่อถือว่าทำงานเพื่อวัด ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ ไม่เหมือนปัจจุบันพูดลำบากเพราะวัดมีรายได้มากกว่าแต่ก่อน ปัจจุบันจี๊ค้ำคาวแพง” นอกจากนี้นายสะอาดกล่าวเพิ่มเติมว่า “สมัยที่ผู้ใหญ่เป็นกรรมการ คนขุดจี๊ค้ำคาวจะเป็นการเวียนไปทีละหมู่ เพื่อดูว่าแต่ละเสาร์จะได้กี่เกวียน แบ่งรายได้ผลัดเปลี่ยนกันไป” (สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2546)

ต่อมาในยุคของหลวงพ่อกบ ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสคนถัดมาจากหลวงปู่โต๊ะและก่อนคนปัจจุบัน แนวทางและวิธีการจัดการในเรื่องการเก็บจี๊ค้ำคาวและการขายจี๊ค้ำคาวก็ยังมีลักษณะไม่แตกต่างกันไปจากเดิมมากนัก แต่ที่แตกต่างออกไปคือ การดูแลเก็บเงินรายได้ซึ่งแต่เดิมนั้นหลวงปู่โต๊ะ จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องเงินรายได้ จะมอบหมายให้คณะกรรมการวัดจัดการดูแล การทำบัญชีกันเองแล้วนำเข้าบัญชีเงินฝากของวัด รวมทั้งการรายงานให้หลวงปู่โต๊ะทราบ แต่ในยุคของหลวงพ่อกบ การควบคุมดูแลเงินรายได้ หลวงพ่อกบจะจัดการโดยลำพังและถืออำนาจเบ็ดเสร็จเพียงผู้เดียว ทั้งนี้ นายเที่ยง น่วมมนริ อายุ 79 ปี ไวยาวัจกร วัดเขาช่องพราน ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นกรรมการวัดมาตั้งแต่ยุคหลวงปู่โต๊ะ ให้สัมภาษณ์ถึงการดูแลเงินของหลวงพ่อกบว่า

นายเที่ยง : ไม่อยากคุยเรื่องอาจารย์กับ ไม่ได้เรื่อง

ผู้สัมภาษณ์ : สมัยอาจารย์กับอยู่ การฝากเงินมูลค้ำค่าความเป็นยังไง

นายเที่ยง : เขาก็ไปฝากคนเดียว ฝากหรือไม่ฝากก็ไม่มีใครรับรู้ทั้งนั้น

อย่างไรก็ตามในยุคของหลวงพ่อกบ ก็เป็นช่วงระยะเวลาไม่นานนัก เนื่องจากในภายหลัง มีการร้องเรียนหลวงพ่อกบ ในกรณีชักยกเงินของวัด และมีการฟ้องร้องคดี จนหลวงพ่อกบแพ้กคดี ต้องย้ายไปอยู่ที่อื่น ซึ่งทราบว่าย้ายออกไปอยู่ที่พื้นที่นอกอำเภอโพธาราม แต่ยังคงพระภิกษุอยู่ ทั้งนี้ ในเรื่องเกี่ยวกับหลวงพ่อกบ ชาวบ้านในชุมชนมักไม่ค่อยกล่าวถึง ซึ่งอาจเป็นเพราะรู้สึกไม่ดี และ คิดว่าเป็นเรื่องที่สร้างความเสื่อมเสียแก่ชื่อเสียงของวัดและชุมชน

ทั้งนี้ การจัดการผลประโยชน์เกี่ยวกับจีค้ำค่า ในสองยุคที่ผ่านมา พระครูวิสุทธาธิคุณ เจ้าอาวาสปัจจุบัน เรียกยุคหลวงปู่ตะว่า เป็นยุคชาวบ้านเบ็ดเสร็จ โดยกล่าวว่า

“...พอได้มาแล้ว การจำหน่ายเป็นกรรมการวัดเบ็ดเสร็จ กำหนดผู้ใหญ่บ้าน คนที่มีหน้าที่ปกครองท้องถิ่น สารวัตร กำหนด เทศบาลตำบล มีอำนาจเบ็ดเสร็จ เป็นระบบเอื้อกัน ไป เงินไม่ค่อยเข้าวัด เกือบทุกตนเอง” (สัมภาษณ์ ,20 สิงหาคม 2546)

ส่วนยุคหลวงพ่อกบเรียกว่า ยุคเจ้าอาวาสเบ็ดเสร็จ โดยกล่าวว่า “ยุคก่อนเจ้าอาวาส เปลี่ยนจากกรรมการเป็นเจ้าอาวาส มีอำนาจเบ็ดเสร็จ อยากให้ใครก็ได้ ไม่อยากให้ใครก็ได้” จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ในอดีตที่ผ่านมาการเก็บจีค้ำค่าตั้งแต่เดิมนั้นยังไม่มียกเว้นใดมากนัก ชาวบ้านต่างก็ผลัดเปลี่ยนเวียนกันเข้ามาเก็บจีค้ำค่า ในระยะแรกก็ขายเป็นรายได้ของตนเอง ต่อมาวัดเข้ามาควบคุมจัดเก็บผลประโยชน์โดยจ่ายเป็นค่าจ้างการเก็บจีค้ำค่าให้แก่ชาวบ้าน ส่วนรายได้จากการขายจีค้ำค่าก็นำเข้าเป็นรายได้ของวัด ภายใต้การควบคุมดูแลของกรรมการวัดชุดหนึ่งซึ่งมักจะมีผู้นำชุมชนโดยตำแหน่งคือผู้ใหญ่บ้านและกำนันเป็นกรรมการร่วมอยู่ด้วย แต่ก็ยังไม่ได้ควบคุมเข้มงวดมากนักในการเข้ามาเก็บจีค้ำค่าของชาวบ้าน

อย่างไรก็ตาม สำหรับกรรมการวัดในยุคก่อนนั้นมักจะมาจากการเลือกโดยอาศัยความไว้วางใจจากเจ้าอาวาส ทั้งนี้พระครูวิสุทธาธิคุณกล่าวว่า “สมัยก่อนกรรมการวัดไม่ได้คัดเลือก เป็นการเจาะจงเลือกเอาเอง ดูว่าใครขยันก็เลือกเอาให้ครบตามจำนวน ใครที่อยากทำแต่ไม่ได้ทำก็หาโอกาสหาเวลาขยันตะแคงรั่วจนบางคนทนไม่ไหวก็ออกไปเองแล้วเอาคนที่อยู่ใส่เข้าไปแทน” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการจัดกันในเรื่องผลประโยชน์ รวมทั้งกรรมการมีผลประโยชน์เกี่ยวเนื่องในการดำเนินการด้วย ซึ่งพระครูวิสุทธาธิคุณกล่าวเพิ่มเติมว่า “มีกรรมการชุดเดียวมาจากการแต่งตั้ง มาจากเจ้าอาวาสเรียกใช้ ปัญหาคือเมื่อมีกรรมการชุดเดียวเขาก็แย่งกันซื้อ มาถึงหน้าถ้าไม่รู้จักกันเป็นแผนการทั้งนั้น ระยะนั้นเจ้าอาวาสไว้วางกรรมการมากกลายเป็นไม่รู้เท่าทันเกมกรรมการ”

แนวทางและวิธีการจัดการในปัจจุบัน

ในยุคปัจจุบันพระครูวิสุทธิคุณเป็นเจ้าของวัดเขาช่องพราน จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงแนวทางและวิธีการจัดการผลประโยชน์ในเรื่องซี้ค่างควาใหม่ มีการจัดระบบการควบคุมดูแลการซื้อขายและการเก็บซี้ค่างควาใหม่ทั้งหมด รวมทั้งวิธีการคัดเลือกและแต่งตั้งกรรมการวัด ซึ่งแต่เดิมมีเพียงไม่กี่คน แต่ในยุคปัจจุบันมีกรรมการวัดประมาณ 80 คน ทั้งยังมีกรรมการย่อยชุดต่าง ๆ แยกกันออกไปอีก 2 ชุด คือ กรรมการร้านค้า กรรมการจำหน่ายมูลค่างควา นอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการศูนย์อำนวยการท่องเที่ยว (ถ้ำค่างควา) อีก 1 ชุด ซึ่งคณะกรรมการชุดนี้เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างวัด ชุมชน และส่วนราชการ โดยมีเจ้าอาวาสวัดเขาช่องพรานเป็นกรรมการโดยตำแหน่งด้วย

"กรรมการวัดเป็นตัวแทนจากชุมชนต้องเป็นคนที่ใส่ใจเรื่องศาสนา มีศีลธรรม หลักในการตั้งกรรมการวัดก็คือ จะไม่เอาผู้นำท้องถิ่นมาเป็นกรรมการวัดเพราะจะหนักใจโดยปริยาย มันไม่เป็นอิสระและไม่ยุติธรรมต่อวัด อบต. ก็ต้องเกษียณแล้วเพราะว่าครึ่งหนึ่งของปัจจุบัน ผู้ใหญ่บ้าน กำนันมักไม่เข้าวัดไม่รู้เพราะอะไร หรืออาจมาแต่มาเฉพาะเทศกาลเพราะขัดไม่ได้ ปัจจุบันกรรมการมาคุยกับพระ มาทุกวันพระมาทุกอาทิตย์ ไม่ต้องทำหน้าที่เรียกประชุมเขาจะถามเอาตามตลอดว่าจะทำอะไรเขามาเข้าใจเรา เราก็ถามว่าน่าเป็นอย่างไร ไม่ดีรี...ก็ไม่เรียไรเป็นการพูดคุยตรวจสอบกันโดยปริยาย ก็ไม่มีปัญหาเพราะแยกเรื่องศาสนาและการปกครองท้องถิ่น งานวัดมันเรียบง่ายไม่ต้องใช้อำนาจ งานของวัดชุมชนก็เอื้อกัน กำนันผู้ใหญ่บ้าน กำนันผู้ใหญ่บ้านไม่เข้าวัด แต่พ่อ-ผู้ใหญ่ พี่น้องก็มาร่วมเป็นเฉพาะตัวบุคคล ปัจจุบันยึดไม่ได้เพราะเป็นวาระ"คณะกรรมการวัด และคณะกรรมการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

คณะกรรมการวัดในปัจจุบันตรวจสอบจากเอกสารรายชื่อที่ได้จากวัดเขาช่องพราน พบว่ามีทั้งหมด 69 คน ดังมีรายชื่อดังต่อไปนี้

1. นายเที่ยง น่วมนารี
2. นายจรูญ วันชะเอม
3. นายเงิน ชานู
4. ผู้ใหญ่ประเสริฐ วันชะเอม
5. ผู้ใหญ่แล หุ่น โคน
6. นายสุนทร สมจิต
7. นายบุญทึ่ง โมเล็ก
8. นายสม สัจจ์เสมอ
9. นายเขื่อน โมเล็ก

10. นายรวม เนตรสน
11. นายนม ชานู
12. นายสมชาติ ชานู
13. นายหอม บัวเบา
14. นายมิตร สิทธิกุล
15. นายลำยอง เสมออำ
16. นายบุญช่วย บัตรพันชนะ
17. ร.ต.บุญชู ทองใบ
18. นายอ่อน สิทธิกุล
19. นายเม่า ทองใบ
20. นายสง่า สุนทรปิ่น
21. นายเต๊ะ โยธา
22. นายผิน ชานู
23. นายสมาน ปลัดสิงห์
24. นายสมชาย ชานู
25. นายบุญช่วย โยธา
26. นายแมว บัวเบา
27. นายเขียน ชานู
28. นายสุค สวาพจน์
29. นายอิม ชุระเชตุ
30. นายนนท์ ทองมอญ
31. นายล้วน หุ่นโกน
32. นายสำลี นาคหนูน
33. นายสุรินทร์ วันชะเอม
34. นายสบ สิทธิกุล
35. นายสนอง โมเล็ก
36. นายจิ้น รอดเขียว
37. นายไช้ เพ็ญสุบ่น
38. นายยอด วัฒนา
39. นายเสี้ยว ทองพูล

40. นายเสงี่ยม คงสุวรรณ
41. นายสังัด มีเรียน
42. นายม้วน สุธาพจน์
43. นายอรุณ วีระเชื้อ
44. นายบุญรอด บัวเบา
45. ผู้ใหญ่สะอาด สิทธิกุล
46. ผู้ใหญ่มาก เปียชาติ
47. นายรต วีระเชื้อ
48. นายเจือ ผิ่งเสื่อ
49. นายสุชาติ โมเล็ก
50. นายสนั่น โประณะ
51. นายขงยุทธ เกื่อนทา
52. นายบุญมี บัตรพันชนะ
53. นายเจือ แยมมา
54. นายสำราญ ผิ่งเสื่อ
55. นายไชย จีนไฟ
56. นายเมี้ยน อุดมมาลี
57. นายบุญเลิศ วีระเชื้อ
58. นายหนู อะละมาลา
59. นายสำราญ สุ่มเมา
60. นายบุญช่วย ชานู
61. นายจู้ สังข์ทอง
62. นายประสิทธิ์ ศรีอ่อนน้ำ
63. นายสังวาลย์ บัวเบา
64. นายเวียน ทองมี
65. นายประสิทธิ์ วันชะเอม
66. นายไก่อ รอดอิม
67. นายเฟิน เนียมราช
68. นายประสิทธิ์ เกิดขาว
69. นายแปะ พันท้าว

ส่วนคณะกรรมการร้านค้า ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมดูแลและดำเนินการจัดเก็บรายได้จากการให้เช่าพื้นที่ของวัดเพื่อค้าขาย และดูแลร้านค้าของวัดเอง มี 3 คน ได้แก่

1.	นายสุนทร	สมจิต	ประธานกรรมการ
2.	นายบุญทิ่ง	โมเล็ก	กรรมการ
3.	นายเสี้ยว	ทองพูล	กรรมการ

คณะกรรมการอีกชุดหนึ่งที่มีความสำคัญมากและเป็นแกนหลักในการดูแลจัดการผลประโยชน์จากจี้ค้ำคาว ได้แก่ คณะกรรมการซื้อขายมูลค้ำคาว ซึ่งมีทั้งหมด 5 คน ได้แก่

1.	นายจรูญ	วันชะเอม	ประธานกรรมการ
2.	นายบุญทิ่ง	โมเล็ก	กรรมการ
3.	นายไชย	จิ้นไฟ	กรรมการ
4.	นายสุนทร	สมจิต	กรรมการ
5.	นายสมชาติ	ชานู	กรรมการ

กรรมการชุดนี้มีอำนาจในการกำหนดราคา จัดระบบระเบียบเฉพาะหน้าในการจำหน่ายจี้ค้ำคาวได้ตามความเหมาะสม

นอกจากนี้วัดยังมีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการศูนย์อำนวยการท่องเที่ยว (ถ้าค้ำคาว) อีกด้วย ซึ่งปัจจุบันคณะกรรมการดังกล่าวประกอบด้วย

คณะกรรมการในตำแหน่ง

1. เจ้าอาวาสวัดเขาช่องพราน	หรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย
2. นายกเทศมนตรีตำบลเขาขวาง	หรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย
3. กำนันตำบลเตาปูน	หรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย
4. หัวหน้าเขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาช่องพราน	หรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย
5. อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดช่องพราน	หรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย

คณะกรรมการที่ได้รับการแต่งตั้ง

1. นายผิน	จำเจริญ
2. นายนม	ชานู
3. นายจำลอง	ทองรุ่ง
4. นายบุญทิ่ง	โมเล็ก
5. นายแล	หุ่่น โคน
6. นายสุนทร	สมจิต
7. นายหอม	บัวเบา

ดังนั้น จะเห็นว่า ในยุคปัจจุบัน เจ้าอาวาสพยายามดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการ และมีการจัดการผลประโยชน์ของวัดมากขึ้น ดังจะเห็นได้จาก การแต่งตั้งกรรมการวัดเป็นจำนวนมาก เกือบ 70 คน โดยแต่งตั้งจากชาวบ้านในชุมชนที่มาจากหลายๆ หมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม พระครูวิสุทธิคุณ กล่าวว่า การแต่งตั้งกรรมการวัดนั้นก็มิใช่ว่าจะใจและกฎเกณฑ์กำหนดไว้ มิได้แต่งตั้งตามอำเภอใจโดยไม่ได้ไตร่ตรองคัดเลือก ซึ่งพระครูวิสุทธิคุณให้สัมภาษณ์ว่า

“กรรมการวัดเป็นตัวแทนจากชุมชน ต้องเป็นคนที่ใส่ใจเรื่องศาสนา มีศีลธรรม หลักการตั้งกรรมการวัดคือ 1.มีศีล 2.เป็นที่ยอมรับในชุมชน 3.มีอายุไม่ต่ำกว่า 25 ปี และ 4. ต้องเป็นเพศชาย” นอกจากนี้พระครูวิสุทธิคุณได้กล่าวเพิ่มเติมต่อว่า “ยุคต่อมาจัดตั้งกรรมการมีระเบียบต่างๆว่าจะไม่เอาผู้นำท้องถิ่นมาเป็นกรรมการวัด เพราะคุณจะหนักใจโดยปริยาย มันไม่เป็นอิสระ และไม่ยุติธรรมต่อวัด ก็เพราะว่า ครั้งหนึ่งของผู้ใหญ่บ้าน กำนันมักไม่เข้าวัด ไม่รู้เพราะอะไร มีมาเฉพาะเทศกาล เพราะขัดไม่ได้ ...” (สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2546)

จะเห็นว่าในการแต่งตั้งคณะกรรมการวัดนั้นมีการกันผู้หญิง และผู้นำท้องถิ่นที่มีตำแหน่งทางการปกครอง หรือตำแหน่งราชการออกไปโดยอ้างว่า ขาดความเป็นอิสระในการเข้ามาทำหน้าที่ช่วยงานที่วัด

การจัดการซื้อขายจี้ค่างควา

การซื้อขายจี้ค่างควาในยุคปัจจุบันได้มีการออกระเบียบเป็นประกาศแถลงการณ์คิดไว้ที่บริเวณวัด ซึ่งได้มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหลายประการ และมีคณะกรรมการเข้ามาควบคุมดูแลในเรื่องดังกล่าว

ทั้งนี้ ในปี พ.ศ.2543 เจ้าอาวาสและกรรมการวัดได้มีการจัดระบบ และประกาศเป็นระเบียบการซื้อขายจี้ค่างควา โดยได้ออกแถลงการณ์ เรื่องมูลค่างควาวัดเขาช่องพราน ลงวันที่ 31 ตุลาคม 2542 (ดูรายละเอียดจากเอกสารในภาคผนวก) จัดระเบียบการซื้อขายจี้ค่างควาใหม่ โดยยกเลิกระบบการจับสลากผู้มีสิทธิ์ซื้อขายจี้ค่างควา เปลี่ยนเป็นให้ผู้ซื้อมาซื้อกับทางวัดโดยตรง ในวันเสาร์ ตั้งแต่ 18.00 นาฬิกา เป็นต้นไป กรณีที่ผู้ซื้อจำนวนมากตั้งแต่ 60 ถังขึ้นไปและเป็นเกษตรกรจะได้รับการพิจารณาก่อน แต่ผู้ซื้อต้องนำถุงปุ๋ยมาใส่จี้ค่างควาเอง โดยทางวัดขายในราคาถังละ 100 บาท หรือกระสอบ(ปุ๋ย) ละ 300 บาท (1กระสอบใส่ได้ 3 ถัง) โดยมีคณะกรรมการบริหารมูลค่างควา ทำหน้าที่ควบคุมดูแลและจัดจำหน่ายจี้ค่างควาในแต่ละครั้ง

ต่อมาในปี พ.ศ. 2544 ทางวัดโดยมติที่ประชุมกรรมการวัดได้กำหนดระเบียบเกี่ยวกับการซื้อขายจี้ค่างควาใหม่ โดยการเปลี่ยนแปลงวิธีการซื้อด้วยการเปิดจำหน่ายบัตรมูลค่างควา จำนวน 250 ใบต่อครัว เริ่มขายตั้งแต่เวลา 08.00 – 11.00 น.บัตรละ 350 บาท บัตร 1 ใบจะได้มูลค่างควา 1

กระสอบ (หรือ 3 ถัง) โดยกำหนดให้ 1 คนซื้อได้ไม่เกิน 3 ใบ และห้ามเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีซื้อบัตรดังกล่าว นอกจากนี้ ใ้ได้ออกระเบียบห้ามมิให้กรรมการวัด ชี้อ้างคาวและร้านค้าที่ขายของอยู่ในบริเวณวัด มีสิทธิในการซื้อชี้อ้างคาว ทั้งนี้ การซื้อขายชี้อ้างคาวให้อยู่ภายใต้การควบคุมดูแล และการจัดระเบียบของคณะกรรมการซื้อขายชี้อ้างคาว ระเบียบใหม่ดังกล่าวเริ่มใช้มาตั้งแต่วันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2544 จนถึงปี พ. ศ. 2545

อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ การขายชี้อ้างคาวในแต่ละครั้งทางวัดจะกันชี้อ้างคาวส่วนหนึ่งไว้ก่อนเพื่อนำไปบรรจุถุงสำหรับขายปลีกให้นักท่องเที่ยวและผู้ซื้อขายย่อยในวันที่มีตลาดนัด ถุงละ 20 บาท ซึ่งจำนวนที่กันไว้ ก็แล้วแต่กรรมการจะพิจารณา ซึ่งไม่เท่ากันในแต่ละครั้ง หากเป็นช่วงเทศกาลท่องเที่ยวก็อาจเก็บไว้เองมากกว่าฤดูกาลปกติ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 จนถึงปัจจุบัน ทางวัดได้มีการปรับปรุงแก้ไขระเบียบการซื้อขายชี้อ้างคาวอีกเล็กน้อย โดยจากเดิมที่กำหนดโควตาในการซื้อบัตรมูลค่างคาวได้คนละไม่เกิน 3 ใบ ได้เปลี่ยนเป็นวิธีการให้ทุกคนลงชื่อเข้าคิวกันก่อน หลังจากนั้นจะนับชี้อ้างคาวที่เก็บได้ทั้งหมด แล้วนำจำนวนผู้ซื้อที่เข้าคิวได้มาหารเฉลี่ยกับจำนวนชี้อ้างคาวทั้งหมด ซึ่งทำให้แต่ละคนจะได้ซื้อชี้อ้างคาวในจำนวนเท่าๆกัน ในราคากระสอบละ 360 บาท โดยเศษที่เหลือกับส่วนที่ทางวัดกันไว้ตั้งแต่ต้นนั้น ทางวัดอาจนำออกประมูลขายภายหลังจากทำการซื้อขายตามโควตาหรือตามที่เฉลี่ยให้ทุกคนเสร็จแล้ว

เหตุการณ์ต่อไปนี้เป็นสถานการณ์ที่บันทึกได้จากการสังเกตภาคสนามในวันที่ 12 กรกฎาคม 2546 ระยะเวลา 8.00 – 13.00 น.

บันทึกเหตุการณ์การซื้อขายชี้อ้างคาว

วันเสาร์ที่ 12 ก.ค. 46 เวลา 8.00-13.00 น.

มีผู้ซื้อมารอซื้อชี้อ้างคาวตั้งแต่ 7 โมงเช้า เวลา 11.00 – 12.00 น. มีกรรมการวัดมาจัดการซื้อขายชี้อ้างคาวด้วย โดยแบ่งกรรมการซื้อชี้อ้างคาวจากชาวบ้านที่โกยออกมา จำนวน 10 คน วันเสาร์นี้เป็นเวรของกรรมการวัดจากหมู่ 4 ต.เตาปูน โดยกรรมการชุดนี้จะมีหน้าที่ช่วยโกยชี้อ้างคาวใส่กระสอบพลาสติก ความจุกระสอบละ 3 ถัง และกรรมการจะมีหน้าที่ค่าจ้างให้คนโกยถังละ 20 บาท โดยที่คนโกยนำชี้อ้างคาวของแต่ละคนมาแยกกองเอาไว้ทั้งหมด แล้วกรรมการจึงตัดชี้อ้างคาวต่อหน้าชาวบ้านที่เป็นผู้โกยออกมา แล้วมัดกระสอบแยกเป็นกองๆ แล้วจึงนับเป็นค่าจ้างให้คนโกย จะทำอย่างนี้ไปจนกระทั่งโกยชี้อ้างคาวจนหมดประมาณ 10.30 น.

จากนั้นจะเป็นการขายจีค้ำควา กรรมการขายจีค้ำควาจำนวน 5 คน ซึ่งเป็นกรรมการวัดเกี่ยวกับจีค้ำควาโดยเฉพาะ นำโดย นายจรูญ วันชะเอม พร้อมกรรมการอีก 4 ท่าน รวมทั้งยังมีผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเขาช่องพราน (พระน้อย) มานั่งดูอยู่ด้านหลังอีกด้วย กรรมการชุดขายจีค้ำควานี้จะต้องมาทุกวันเสาร์ และมีหน้าที่ขายรายชื่อผู้ซื้อจีค้ำควาที่มาเซ็นชื่อเอาไว้ตามลำดับก่อนหลัง และจัดสรรจำนวน โดยการเฉลี่ยจากจำนวนจีค้ำควาที่มีทั้งหมดในวันนั้น วันนี้มี 21 คิว ดังนี้

1. นายดี ดำเนินสะดวก	4 คน	จำนวน 8	กระสอบ
2. นายมนัส บ้านแพ้ว	6 คน	จำนวน 12	กระสอบ
3. นายสงวน	2 คน	จำนวน 4	กระสอบ
4. นายแดง บ้านแพ้ว	2 คน	จำนวน 4	กระสอบ
5. นายเล็ก ดำเนินสะดวก	2 คน	จำนวน 4	กระสอบ
6. บ้านแพ้ว	1 คน	จำนวน 2	กระสอบ
7. นางน้อย	2 คน	จำนวน 4	กระสอบ
8. วิชัย บ้านแพ้ว	5 คน	จำนวน 10	กระสอบ
9. ประเสริฐ บางมด	5 คน	จำนวน 10	กระสอบ
10. นายบันดาล	1 คน	จำนวน 2	กระสอบ
11. นภาพร เตปูน	2 คน	จำนวน 2	กระสอบ
12. ประสาร ดำเนิน	1 คน	จำนวน 2	กระสอบ
13. วิชัย ดำเนิน	3 คน	จำนวน 6	กระสอบ
14. ฤดี	4 คน	จำนวน 8	กระสอบ
15. นายศักดิ์	5 คน	จำนวน 10	กระสอบ
16. สุกัลยา	6 คน	จำนวน 12	กระสอบ
17. นันทพร กทม.	3 คน	จำนวน 6	กระสอบ
18. สำเร้ง ราชบุรี	2 คน	จำนวน 4	กระสอบ
19. สมหมาย	5 คน	จำนวน 10	กระสอบ
20. วันเพ็ญ	8 คน	จำนวน 16	กระสอบ
21. สมควร	2 คน	จำนวน 4	กระสอบ

หลังจากที่กรรมการขายชื่อตามคิวทั้งหมดแล้ว ยังมีจีค้ำควาเหลือ 33 กระสอบ กรรมการฯ จึงประกาศประมูลทันที โดยแบ่งการประมูลออกเป็น 2 รอบ เพราะรอบแรก 20 กระสอบ ประมูลได้กระสอบละ 451 บาท รอบสอง 13 กระสอบ ประมูลได้ราคากระสอบละ 432 บาท

คิวแต่ละคิวจะมีจำนวนคนไม่เท่ากัน กรรมการซื้อขอยี่ค้ำกาวจะนับจากจำนวนคนเป็นหลักแล้วเฉลี่ยจำนวนขอยี่ค้ำกาวอย่างเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ยังมีข้อกำหนดที่เคร่งครัดด้วยว่าผู้ซื้อทุกคนจะต้องแสดงตัวต่อหน้ากรรมการวัดด้วย และห้ามมิให้นำซื้อเด็กที่อายุน้อยกว่า 15 ปี มาลงชื่อเพื่อซื้อขอยี่ค้ำกาว ทั้งนี้ โดยให้กรรมการซื้อขอยี่ค้ำกาวของวัดฯ เป็นผู้ควบคุมดูแล

ระหว่างที่มีการขานซื้อกรรมการขอยี่ค้ำกาว จะประกาศกติกาในการซื้อขอยี่ค้ำกาวให้ทราบร่วมกัน อาทิ การซื้อขอยี่ค้ำกาวทุกคนมีสิทธิ์เท่ากัน จะเฉลี่ยจากจำนวนขอยี่ค้ำกาวที่มีอยู่ และจะเป็นไปอย่างโปร่งใส ตรงไปตรงมา ขอให้มั่นใจได้ และการซื้อขอยี่ค้ำกาวผู้ซื้อเองก็ต้องซื้อสัตย์ด้วย โดยการจะต้องแสดงตนทุกคน ห้ามมิให้นำเด็กที่อายุต่ำกว่า 15 ปี มาลงชื่อซื้อขอยี่ค้ำกาวด้วยการสอบถามผู้ซื้อส่วนใหญ่เป็นผู้ซื้อขอยี่ค้ำกาวที่มาจาก อ. ดำเนินสะดวก และรู้จักกติกาเป็นอย่างดี ในกรณีนี้เจออยู่ 2 กรณี และยังมีกรณีที่เขียนชื่อคน 2 คน แต่เมื่อกรรมการขอให้แสดงตัว กลับมีเพียงคนเดียวเป็นครูโรงเรียนช่องพรานวิทยา ทางกรรมการวัดจึงให้บุคคลที่มีชื่อร่วมมาแสดงตัวก่อนจึงจะขอยี่ค้ำกาวให้ได้

อนึ่งคณะกรรมการต่างๆเกี่ยวกับการซื้อขอยี่ค้ำกาวนี้ “คณะกรรมการซื้อขอยี่ค้ำกาว” จะมีอำนาจสูงสุด และได้รับเบี้ยเลี้ยงตอบแทนมากที่สุดประมาณครั้งละ 500บาท ส่วนคณะกรรมการชุดอื่นๆ ได้แก่ คณะกรรมการนับจำนวนขอยี่ค้ำกาว คณะกรรมการบรรจุและขนขอยี่ค้ำกาวเหล่านี้จะได้เบี้ยเลี้ยงครั้งละ 100-120บาท อย่างไรก็ตามในระหว่างดำเนินการ ทางวัดจะมีอาหาร เครื่องดื่มให้บริการกรรมการที่มาช่วยงานทุกคน คณะกรรมการชุดต่างๆยกเว้นคณะกรรมการซื้อขอยี่ค้ำกาวจะเป็นคณะกรรมการที่ผลัดเปลี่ยนเวียนกันมาจากชุมชนในหมู่บ้านต่างๆ แต่ก็จะเป็นกลุ่มของกรรมการวัดชุดใหม่ ส่วนคณะกรรมการซื้อขอยี่ค้ำกาวจะเป็นกรรมการที่ลงนามแต่งตั้งโดยเจ้าอาวาสภายใต้มติที่ประชุมใหญ่และปฏิบัติหน้าที่ตลอดปี สำหรับกรรมการซื้อขอยี่ค้ำกาวชุดปัจจุบันนี้ ได้รับการแต่งตั้งสืบต่อเนื่องมา 3 สมัยแล้ว

สำหรับการเก็บหรือโกยขอยี่ค้ำกาวออกมาจากถ้ำนั้นก็ยังเป็นไปตามระบบเดิม กล่าวคือ ทางวัดจะเปิดประตูถ้ำให้ชาวบ้านเข้าไปทำการโกยขอยี่ค้ำกาวตั้งแต่ 04.00 น เป็นต้นไป จนถึง 12.00 น. ชาวบ้านผู้ใดต้องการโกยขอยี่ค้ำกาวก็สามารถเข้าไปดำเนินการได้ทันที แต่ในทางปฏิบัติจะเป็นไปในลักษณะที่ได้รับการจับจองพื้นที่ในถ้ำไว้แล้ว โดยชาวบ้านแต่ละคนจะรู้กันว่าพื้นที่บริเวณใดเป็นของผู้ใดจองไว้ มักเป็นพื้นที่ที่ได้มีการสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่หรือปู่ตายายแล้ว ซึ่งผู้ที่เก็บขอยี่ค้ำกาวได้มีการเข้าไปขุดหลุมดินๆ และปรับพื้นที่โดยการเกลี่ยหินออกไปเป็นหลุมขนาดไม่ใหญ่มากและไม่ลึกเพื่อให้ขอยี่ค้ำกาวลงมาถ่ายและการปรับพื้นที่ขุดหลุมไว้เป็นการแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวมีผู้ใช้สิทธิ์จับจองไว้แล้ว แต่ไม่มีการติดป้ายชื่อไว้ที่หลุมแต่อย่างใด เพราะต่างคน ต่างก็รู้กันว่าพื้นที่ของตนเองอยู่บริเวณใด ซึ่งนางสมพิศ อินนุ ผู้เก็บขอยี่ค้ำกาวรายหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า

- ผู้สัมภาษณ์ : พี่มีที่เก็บจี้ค้ำควายเยอะไหม
นางสมพิศ : ก็มีเป็นหลุม เป็นหลุม
ผู้สัมภาษณ์ : แล้วจองยังไง
นางสมพิศ : ส่วนใหญ่ไม่ได้จองหรืออก เข้าไปแย่งกัน ใครไปก่อนก็ได้เยอะ แต่มักำนั้นคนก่อน เขาบอกว่าให้แบ่งไปเลย ที่ของใครที่ของมันเป็นส่วน ตอนนั้นก็ไม่มีใครแย่งใคร
ผู้สัมภาษณ์ : พี่หลงหลุมบ้างไหม
นางสมพิศ : ไม่มี หลงไม่ได้ เขาตำ
ผู้สัมภาษณ์ : สมมติ เสาร์นี้ไม่ว่าง หรือป่วยทำยังไง
นางสมพิศ : ก็ให้พี่ๆ น้องๆ ไปเก็บ
ผู้สัมภาษณ์ : จำได้ไหม
นางสมพิศ : ไม่ได้

หรือกรณีของนายกลอง แหยมแจ่ม อายุ 50 ปี ผู้เก็บจี้ค้ำควายอีกรายหนึ่งก็เช่นเดียวกัน ได้ขุดจี้ค้ำควายสืบทอดมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ นายกลองบอกว่า “ตามเขามาตั้งแต่พ่อแม่ พอพ่อแม่สิ้นก็ทำต่อ โทยต่อเมื่อก่อนต้องแย่งกัน เดียวนี้ไม่ต้องแย่ง แย่งใครแย่งมัน” (สัมภาษณ์ 13 กรกฎาคม 2546)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในส่วนของ การเก็บจี้ค้ำควาย แม้ว่าทางวัดจะไม่ได้ออกกฎเกณฑ์ควบคุมมากนัก แต่ก็ไม่ค่อยเกิดปัญหาความขัดแย้งกัน ในทางปฏิบัติ เนื่องจากการเก็บจี้ค้ำควาย ได้มีการสืบปฏิบัติกันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย และพ่อแม่จนทุกคนต่างรู้กันว่าบริเวณใดเป็นสิทธิ์จับจองของใคร จึงไม่มีการแย่งชิงพื้นที่กัน ในการเก็บจี้ค้ำควาย ซึ่งลักษณะการถือถือกันดังกล่าวอาศัยความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาแบบเครือญาติเป็นหลักนั่นเอง

อีกประการหนึ่งพบว่า ชาวบ้านที่เข้ามาเก็บจี้ค้ำควายส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านหมู่ที่ 4 เนื่องจากเป็นหมู่ที่ไม่ค่อยมีที่ดินหรือที่นาเป็นของตนเอง มักจะประกอบอาชีพ เช่นนาทำหรือรับจ้าง ในขณะที่หมู่อื่นๆ หรือแม้กระทั่งชาวบ้านในหมู่ที่ 2 ซึ่งอยู่ในพื้นที่ถ้ำค้ำควายโดยตรงก็ยังไม่ค่อยมาเก็บจี้ค้ำควายกัน เพราะมักจะมีที่ดินทำกินของตนเอง และมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดีเมื่อเปรียบเทียบกับชาวบ้านในหมู่ 4 ประกอบการเก็บจี้ค้ำควานั้นผู้เก็บต้องทนกับกลิ่นเหม็น และบางรายอาจมีอาการแพ้ คันอีกด้วย ดังนั้นผู้ที่ไม่เดือดร้อนเรื่องเงินรายได้จึงไม่ยอมเข้ามาเก็บจี้ค้ำควาย

ปัจจุบันทางวัดจ่ายค่าจ้างเก็บจี้ค้ำควายให้แก่ชาวบ้านในอัตราถึงละ 20 บาท โดยให้ชาวบ้านขนจี้ค้ำควายที่โกยได้ออกจากถ้ำมากองไว้บริเวณลานที่วัดจัดให้ ซึ่งจะมีกรรมการนับจำนวนคอยควบคุมและนับจำนวนของแต่ละคนที่ทำได้ โดยใช้วิธีแจก“ตัว” (ไม้ไผ่เหลาเป็นก้านยาวๆประมาณตะเกียบ) แล้วนับจำนวนที่แต่ละคนได้รับก็จะทราบจำนวนของแต่ละคน

จากนั้นเมื่อรวมจำนวนที่แต่ละคนได้ ทางวัดก็จะจ่ายเงินให้ตามจำนวน ซึ่งที่ผ่านมามีผู้ทำรายได้มากที่สุดภายในครึ่งวันเป็นจำนวน 2,000 บาท (100ถัง) และน้อยที่สุดเท่าที่เคยพบว่าเป็น 80 บาท (4ถัง)

การมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว(เจ้าอาวาส)

"ปัญหาทั้งหลายแก้ไขได้หมด ปัญหาที่ยังแก้ไขไม่ได้มีน้อย ท่องเที่ยวแก้ไขไม่ได้ ต้องใช้ความร่วมมือหลายด้าน โดยเฉพาะผู้มีอำนาจสั่งงบประมาณในการช่วยเหลือดูแลเพราะเขามองว่าไม่สำคัญมองว่าที่วัดๆไม่ได้ปิดกั้น มีแต่ร้องขอเพราะว่าท่องเที่ยวเป็นประโยชน์ส่วนรวม"

บทที่ 5

สรุป อภิปรายและ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง "การสื่อสารและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษาถ้ำค้างคาววัดเขาช่องพราน ต.เตาปูน จ.ราชบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศถ้ำค้างคาวในปัจจุบัน ตลอดจนวิเคราะห์ถึงกระบวนการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพรานและเพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายใต้กรอบการมีส่วนร่วมของชุมชน

งานวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสำรวจภาคสนาม(Field Survey) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก(In-Depth Interview)และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างได้แก่ประชากรในชุมชนเตาปูน 9 หมู่บ้านรวมทั้งสิ้น 45 ราย ช่วงระยะเวลาที่ศึกษาคือเดือน พฤษภาคม-ตุลาคม 2546

การวิเคราะห์ผลข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมได้ ทีมวิจัยได้นำมาทำการวิเคราะห์ด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ ได้แก่การจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) การตีความหมายข้อมูล (Interpretation) และการอธิบายเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล (Causal Relationship Explanation) ทั้งนี้เมื่อได้ผลและข้อสรุปแล้วจึงนำเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีการพรรณนาข้อมูล (Descriptive)ดังนี้

ส่วนที่ 1 ลักษณะการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ถ้ำค้างคาววัดเขาช่องพราน

1.1 ลักษณะพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน

ถ้ำค้างคาวตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ของวัดเขาช่องพราน อ.เตาปูน จ.ราชบุรี โดยมีพื้นที่ทั้งหมด 77 ไร่ โดยพื้นที่เป็นกรรมสิทธิ์ของวัดซึ่งเป็นเขตห้ามล่าที่มีค้างคาวมากที่สุดในประเทศ ภายในถ้ำเป็นหินงอกหินย้อย เขาช่องพรานมีสภาพเป็นเขาเล็กๆยอดสูงประมาณไม่เกิน 180 เมตรจากระดับน้ำทะเล อุณหภูมิภายในถ้ำประมาณ 25-30 องศาเซลเซียส บริเวณใกล้เคียงมีถ้ำประดิษฐาน

พระพุทธรูป ถ้ำพระนอน และมณฑปกรุพระ ตลอดจนซากเจดีย์หักพัง เป็นพื้นที่ป่าเบญจพรรณที่ค่อนข้างสมบูรณ์ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวในโครงการ **Unseen in Thailand**

จำนวนค้างคาวที่มีมากถึง 17ชนิด และความงดงามจากการเดินทางออกจากถ้ำของค้างคาวจำนวนมาก ดังคำร่ำลือเรียกขานว่า “ค้างคาว ร้อยล้าน” นั้นดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างประเทศในช่วงเย็นให้แวะมาชื่นชมตั้งแต่ 17.00น.เป็นต้นไปจนถึงเวลาประมาณ 20.30 น. และช่วงเช้าตั้งแต่ 05.00 น. ไปจนถึงเวลาประมาณ 7.00น.

1.2 ลักษณะของชุมชนเตาปูนซึ่งมีทั้งหมด 9 หมู่บ้านภายใต้การนำของกำนันสำเนียง สิทธิกุล

1.2.1 การปกครอง

1.2.2 เศรษฐกิจ

1.2.3 สังคม

ทั้งนี้พิจารณาจากโครงสร้างทางสังคม ปรากฏว่า โครงสร้างทางอำนาจที่ปรากฏในชุมชนดังกล่าวก็ไม่ค่อยแตกต่างไปจากชุมชนในชนบทไทยโดยทั่วไปกล่าวคือ เป็นชุมชนที่มีลักษณะเป็นการปกครองส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นตามแบบราชการบริหารของไทย โดยชุมชนรอบบริเวณถ้ำค้างคาวซึ่งได้แก่ ตำบลเตาปูน และบางส่วนของตำบลนางแก้ว เป็นพื้นที่ที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบล และบางส่วนของชุมชนเขาช่องพราน (หมู่ที่ 2 ของตำบลเตาปูน) ได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเทศบาลตำบล

1.3 กลุ่มอำนาจที่เข้ามาเกี่ยวข้องในเรื่องการจัดการแหล่งท่องเที่ยว

1.3.1 เจ้าอาวาสและพระวัดเขาช่องพราน

1.3.2 ผู้นำชุมชน (กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน/อบต.)

1.3.3 ครูใหญ่และผู้ช่วยครูใหญ่โรงเรียนวัดเขาช่องพราน

1.3.4 นายกเทศมนตรีตำบลเขาขวาง

1.3.5 สกต.เตาปูน(ตำรวจท่องเที่ยว)

1.3.6 หัวหน้าเขตและเจ้าหน้าที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาช่องพราน

1.3.7 กรรมการวัด

ส่วนที่ 2 : กระบวนการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน

2.1 กระบวนการสื่อสารภายในชุมชน พบว่าสื่อบุคคลมีบทบาทมาก ลักษณะการไหลเวียนของข่าวสารอยู่ในแนวตั้งและแนวนอน คือไหลจากเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำชุมชนและผู้นำทางความคิดไปสู่ชาวบ้าน ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านก็มีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง โดยมี “วัด” เป็นศูนย์กลางและมีเครือข่ายระหว่างกัน

2.2 กระบวนการสื่อสารภายนอกชุมชน พบว่ามีการสื่อสารกับกลุ่มคนหลากหลาย ทั้งภาคเอกชนและภาครัฐทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ นับตั้งแต่อบต. เทศบาล ตำรวจ กรมอนุรักษ์ ททท.

2.3 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศถ้ำค้างคาว วัดเขาช่องพราน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนเตาปูนเป็นชุมชนชนบททั่วไปที่ชาวบ้านมีอาชีพหลักคือเกษตรกรรม รองลงมาคือรับจ้างทั่วไป ชาวบ้านทั้ง 9 หมู่บ้านมีเชื้อชาติไทยและไทยมอญ โยหมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 4 มีพื้นที่ติดกับวัดและถ้ำค้างคาว จึงมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวมากกว่าหมู่บ้านอื่นๆ

ดร.ปิวย อิงภากร (ประเวศ วะสี, 2541: 38-39) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนว่าความเป็นชุมชนแก้ไขปัญหาได้ทุกชนิด ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมืองและสุขภาพ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ปรากฏภาพชัดเจนในชุมชนเตาปูนซึ่งมีถ้ำค้างคาวร้อยล้านอันเป็นที่มาของวาทกรรมมา ค้างคาวสร้างโรงเรียน และอีกหลายๆ คำอันทำให้เข้าใจได้ว่าค้างคาว นอกจากจะสร้างชื่อเสียงแล้วยังสร้างรายได้มหาศาลแก่ผู้ดูแลและชุมชน

ในขณะเดียวกันก็สร้างความขัดแย้งมากมายจากผลประโยชน์มหาศาล เกิดการปะทะช่วงชิงมาหลายยุคหลายสมัย ทว่าด้วยการมีผู้นำวัดโดยเฉพาะเจ้าอาวาสวัดที่มีเมตตาและปราดเปรื่องด้วยการดึงชาวบ้านทุกหมู่บ้านเข้ามาเป็นกรรมการวัดอย่างแยกย่อย ก่อให้เกิดการสื่อสารที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดี ตลอดจนความเข้าใจในสิ่งที่เห็นและเป็นอยู่อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งยังก่อให้เกิดความรักท้องถิ่น รักค้างคาว และรักชุมชนตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติที่แวดล้อม นำสู่การสร้างจิตสำนึกที่ดีแก่ลูกหลานและนักท่องเที่ยวที่ผ่านพบ

กุศโลบายในการบริหารจัดการของเจ้าอาวาสวัดเขาช่องพราน ก่อให้เกิดการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ดี นับตั้งแต่การตั้งกรรมการวัด 80 คน (ปัจจุบันคงเหลือ 69 คน) จากทุกหมู่บ้าน โดยแบ่งหน้าที่หลักๆ คือ กรรมการดูแลเรื่องศาสนาและประเพณีภายในวัด กรรมการดูแลร้านค้า กรรมการดูแลซื้อขายมูลค้างคาว และกรรมการศูนย์อำนวยการท่องเที่ยว

ส่วนที่ 3 : แนวทางการพัฒนาการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายใต้กรอบการมีส่วนร่วมของชุมชน

พบว่าเจ้าอาวาสเป็นผู้นำทางความคิดที่มีบทบาทสูง เป็นเจ้าของสถานที่แหล่งท่องเที่ยว เป็นผู้ธำรงพระพุทธศาสนา มีความน่าเชื่อถือ สามารถสื่อสารกับชาวบ้านและหน่วยงานต่างๆ ได้ดี มีอำนาจบารมีให้คุณให้โทษแก่สมาชิกในชุมชนได้ อาทิ การเข้าเป็นกรรมการวัด กรรมการร้านค้า กรรมการซื้อขายมูลค้างคาว ฯลฯ ทั้งนี้การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนมีผลประโยชน์ร่วมกันทั้งการพึ่งพิงแรงงานและการพึ่งพิงเชิงเศรษฐกิจ กระทั่งเกิดวาทกรรมในชุมชนว่า ค้างคาวอุปถัมภ์ หรือค้างคาวสร้างโรงเรียน

กุศโลบายในการบริหารจัดการของเจ้าอาวาสวัดเขาช่องพราน ก่อให้เกิดการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ดี นับตั้งแต่การตั้งกรรมการวัด 80 คน (ปัจจุบันคงเหลือ 69 คน) จากทุกหมู่บ้าน โดยแบ่งหน้าที่หลักๆ คือ กรรมการดูแลเรื่องศาสนาและประเพณีภายในวัด กรรมการดูแลร้านค้า กรรมการดูแลซื้อขายมูลค้างคาว และกรรมการศูนย์อำนวยการท่องเที่ยว

การอภิปรายผล

ผลสรุปจากการศึกษาชุมชนรอบบริเวณถ้ำค้างคาว โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดการผลประโยชน์ของถ้ำค้างคาวพบว่า ลักษณะโครงสร้างทางสังคม สภาพแวดล้อมของชุมชน และกลไกลดความขัดแย้งของชุมชนมีความสัมพันธ์และต่างมีบทบาทหน้าที่ในการทำงานร่วมกัน ซึ่งมีผลให้การจัดการผลประโยชน์เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ซึ่งในที่นี้หมายถึงการจัดเก็บรายได้จากจิ้งจี้ค้างคาว สามารถดำเนินการไปได้ด้วยดีและสามารถธำรงระบบนิเวศของถ้ำค้างคาวอันเป็นแหล่งที่มาของรายได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เศรษฐกิจของชุมชนให้คงอยู่ต่อไปได้เป็นอย่างดี

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว คือ

- 1) วัดขาดกำลังคน
- 2) ขาดทิศทางการพัฒนาในมิติของการอนุรักษ์
- 3) ปัญหาเรื่องความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์จากมูลค้างคาว

ข้อเสนอแนะ

1)หน่วยงานภาครัฐ ควรให้การสนับสนุนเรื่องการให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแก่เจ้าของสถานที่ ตลอดจนกรรมการวัดและชุมชน

2)เจ้าของสถานที่ควรจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบโดยอาจจัดทำในรูปแบบของ ห้องสมุด ห้องนิทรรศการ ฯลฯ เพื่อให้นักท่องเที่ยว นักวิจัย และผู้สนใจเข้าไปชมและค้นคว้าได้

3)ผู้นำของวัด โรงเรียนและชุมชนควรร่วมมือกันเพื่อปลูกฝังให้เยาวชนมีความรู้และจิตสำนึกในเรื่องแหล่งท่องเที่ยวอันทรงคุณค่าในท้องถิ่นของตน โดยอาจหาเครื่องมือมาช่วยกระตุ้น เช่น การเรียนการสอนในห้องเรียน การจัดกิจกรรมเพื่อความรู้และความเพลิดเพลิน การทำงานประดิษฐ์ตุ๊กตาค้างคาว ฯลฯ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

กองวิชาการและฝึกอบรม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ความหมายและความสำคัญของการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร, 2539.

กาญจนา แก้วเทพ กิตติ กัมภักย์และปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล. การสื่อสารกับชุมชน : แนวคิดหลักเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาแบบถ้อยมนุษย์เป็นศูนย์กลาง: ทิศนะจากแนววัฒนธรรมชุมชน. เอกสารประกอบการบรรยายวิชาหลักการพัฒนาสังคม: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.

กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน: โดยถ้อยมนุษย์เป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2538.

กาญจนา แก้วเทพ. เครื่องมือทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2538.

กาญจนา แก้วเทพ. ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอดิสันเพรสโปรดักส์, 2544.

กาญจนา แก้วเทพ. สื่อเพื่อชุมชน การประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. นโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ปีพ.ศ.2538-2539. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2539.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. การดำเนินงานเรื่อง Ecotourism ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540.

จรัญญา วงษ์พรหม. “การบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในสหกรณ์ร้านค้า.” รวมบทความและข้อเขียนในวาระครบ 6 รอบ มรว.อภินันท์ รพีพัฒน์. สถาบันและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น: ขอนแก่น, 2536.

เจมส์คัลดี ปิ่นทอง. การบริหารการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2526.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะ. ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา. กรุงเทพมหานคร :

โครงการวิถีสัน, 2541.

เดวิท แมทิวส์(เขียน), จีรวุฒิ เสนาคำ(แปลและเรียบเรียง). จากปัจเจกสู่สาธารณะ: กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์(บรรณาธิการ). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท.

กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสการพิมพ์, 2527.

นเรศ สงเคราะห์สุข. จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ. สำนักงานโครงการพัฒนาที่สูง ไทย-เยอรมัน.

เชียงใหม่: 2541.

บัณฑกร อ่อนคำ และวิริยา น้อยวงศ์. ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท: ประสบการณ์ของ

ประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการพัฒนชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.

ประเวศ วะสี. ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา, 2538.

ประเวศ วะสี. วิถีสันนาการ: ทางออกทางปัญญา ยุทธศาสตร์ประเทศไทย 1990-2000.

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและมูลนิธิภูมิปัญญา, 2541.

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล. การสื่อสารกลไกสำคัญในการก้าวสู่ประชาสังคมในศตวรรษที่

21. กรุงเทพมหานคร: เอกสารสำหรับการประชุมย่อยว่าด้วยเรื่ององค์ประกอบในการขับเคลื่อนประชาสังคม ในการประชุมทางวิชาการประชาสังคมครั้งที่ 1 มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540.

มิศรา สามารด. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิง

นิเวศ. สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัท แอล. ที. เพรส จำกัด, 2543.

ยุวดี นีรัตน์ตระกูล. 'การดำเนินงานเรื่อง Ecotourism ในประเทศไทย'. ในเอกสารประกอบ

โครงการอบรมผู้นำเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์พิทักษ์ท่องเที่ยวไทย ครั้งที่ 6, 2539.

ยุวดี นีรัตน์ตระกูล. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนใน 36 ปี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ดอกเบี๋ย, 2539.

ยุวดี นีรัตน์ตระกูล. 'Eco-tourism: การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์'. เอกสารการท่องเที่ยว. ปีที่

14 เล่มที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน), 2538.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการพัฒนชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทย

อนุเคราะห์, 2526.

อมรา พงศาพิชญ์. คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา

มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิสารทสกุล. “ประชาสังคม: คำ ความคิด และความหมาย”
หนังสือชุดประชาสังคม ลำดับที่ 7 .กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา,
2541.

อภิชัย พันธเสน. แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้น
ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2539.

เอนก นาคะบุตร. คนกับดิน น้ำ ป่า จุดเปลี่ยนแห่งความคิด. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชน
ท้องถิ่นพัฒนา, 2526.

วิจัยและวิทยานิพนธ์

กรชวล น้ำใจดี. การสื่อสารในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนบางน้ำผึ้ง อำเภอพระ
ประแดงจังหวัดสมุทรปราการ, 2548.

จรินทร์ กันดี. ความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอ่างแม่ทะของ
ราษฎรบ้านผาลาด ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, 2548.

ฉัตรชัย ดั่งจาด. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา
ความคิดเห็นชุมชนคลองบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ ศิลปะศาสตร
มหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์: 2545.

ธันยพร วณิชฤทธา. การจัดการความรู้ในชุมชน กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดย
ชุมชนมีส่วนร่วม จังหวัดสมุทรสงคราม, 2550.

ธวัชชัย รัตนช้อน. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูง การวิจัยเรื่องจัดการ
การท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน, 2542.

นันทนุช สังวาลย์. กระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจ
ชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: ศึกษากรณี หมู่บ้านท่องเที่ยวบ้านทรงไทยปลาย
โพรงฟาง จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: 2546.

นาคม ชีรสวรรณจักร. ความคิดเห็นของประชาชนท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิง
นิเวศ กรณีศึกษา : อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี, 2541.

นิพล เชื้อเมืองพาน. แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา :
วนอุทยานภูชี้ฟ้า จังหวัดเชียงราย, 2542.

- เบญญา จันทรและคณะ. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำกลอง จังหวัดราชบุรี, 2547.
- พรเพ็ญ จรรย์นฤมล. บทบาทผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ศึกษาเฉพาะกรณีอุทยานแห่งชาติศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย, 2542.
- มนัส ศุภลักษณ์. การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมธุรกิจท่องเที่ยวเกษตรเชิงนิเวศ ชุมชนบ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่. คุยฎีนิพนธ์ ศิลปศาสตรคุยฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยแม่โจ้: 2544.
- รัชฎา คชแสงสันต์. แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวประเภทเกาะกรณีศึกษา เกาะลิบ๊ะ จังหวัดสตูล, 2543.
- วันเพ็ญ พินเือก. การรับทราบข่าวสาร ความรู้ ความตระหนักและการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นที่มีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนาการ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์: 2544.
- วันชัย เจือบุญ. การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่, 2545.
- วิทยาภรณ์ จรัสด้วง. การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง, 2544.
- สมสกุล แอลเฟรด. พฤติกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติของประชาชนในท้องถิ่น กรณีศึกษา เกาะล้าน เมืองพัทยา, 2540.
- สมศักดิ์ พิริโยธา. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลน ชุมชนบางเตย อำเภอเมือง จังหวัดพังงา. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์: 2542.
- สุชิน ศิลธรรม. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านเกาะปากจั่น ต.ปากจั่น อ.นครหลวง จ.พระนครศรีอยุธยา, 2545.
- สุรชาติพย์ ประสพสุข. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านพัฒนารพวงษ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์: 2546.
- อุทัย ทักษิณธรรม. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยประชาชนในท้องถิ่น กรณีศึกษา หมู่บ้านคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช, 2542.

ภาษาอังกฤษ

Boo, Elizabeth. Ecotourism : The Potentials. Vol1 and 2. World wildlife Fund. Washington, D.C., 1990

Cohen, J. and N.T. Uphoff. Rual Development Partipation. Lthaca: Cornell University, 1977.

Cohen, J. and N.T. Uphoff. "Participation's Place in Rual Development: Seeking Clarify Through Specificity" Woldr Development 8 March 1980.

HO,H Strategies and Measures to Secuer People' Partipation in Development at the Grassroots Level. Professional Paper of ICSW, Western Pacific Reginal Conference, 1983.

WHO/UNICEFF, Report of the International Conference on Primary Health Care. New York : N.P. Press, 1978.

สัมภาษณ์

1. กลุ่มผู้มีตำแหน่ง จำนวน 15 คน
ก้องหล้า มีสวัสดิ์. รองประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลเตาปูน หมู่ที่ 6, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.
- กฤษณศักดิ์ ขำเจริญ. ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลเตาปูน หมู่ที่ 5, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.
- จรรยา เอี้ยวตระกูล. นายกเทศมนตรี ตำบลเขาขวาง, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.
- ณรงค์ ชินเวช. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเตาปูน หมู่ที่ 4, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.
- เที่ยง น่วมนารี. ไวยาวัจกรวัดเขาช่องพราน, สัมภาษณ์เมื่อ 20 สิงหาคม 2546.
- บุญชู สุขเจริญ. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเตาปูน หมู่ที่ 8, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.
- ประยงค์ ปุทธิมะ. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเตาปูน หมู่ที่ 1, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.
- พระครูวิสุทธาธิคุณ. เจ้าอาวาสวัดเขาช่องพราน, สัมภาษณ์เมื่อ 13 สิงหาคม 2546.
- พระวิเชียรสีลสวโร. รองเจ้าอาวาสวัดเขาช่องพราน, สัมภาษณ์เมื่อ 30 สิงหาคม 2546.
- พระสมชยันิสสโก. ผู้จัดการซื้อขายมูลค้างคาว, สัมภาษณ์เมื่อ 30 สิงหาคม 2546.
- ยม นิมพาลี. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเตาปูน หมู่ที่ 7, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.
- แล หุ่น โคน. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.
- ศักดิ์ ร่มโพธิ์. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเตาปูน หมู่ที่ 4, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.

สกุล นุเงิน. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเตาปูน หมู่ที่ 5, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.
 สะอาด สิทธิกุล. อดีตกรรมการวัดเขาช่องพราน, สัมภาษณ์เมื่อ 13 สิงหาคม 2546.

2. กลุ่มผู้ไม่มีตำแหน่ง

2.1 คนเก็บจี้ค้างคาว จำนวน 5 คน

กลอง แหยมแจ่ม. คนงานโกยจี้ค้างคาว หมู่ที่ 4 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.
 เตี้ย โตชรา. คนงานโกยจี้ค้างคาว หมู่ที่ 4 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.
 น้อย โตชรา. คนงานโกยจี้ค้างคาว หมู่ที่ 4 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.
 เล็ก อินุ. คนงานโกยจี้ค้างคาว หมู่ที่ 4 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.
 สมพิศ อินุ. คนงานโกยจี้ค้างคาว หมู่ที่ 4 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.

2.2 ชาวบ้าน จำนวน 24 คน

1) ตำบลเตาปูน จำนวน 20 คน

โก้ ไม่ทราบนามสกุล, หมอแผนโบราณ ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 30 สิงหาคม 2546.
 กัญญา ผ่องอร่าม. ชาวบ้านหมู่ที่ 8 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.
 ครรชิต ฮวดลิ้ม. ชาวบ้านหมู่ที่ 6 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.
 แถบ จุเฉย. ชาวบ้านหมู่ที่ 3 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.
 ทวีป นุสละ. ชาวบ้านหมู่ที่ 8 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.
 ธิดา ณ ปานแก้ว. ชาวบ้านหมู่ที่ 2 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.
 น้ำผึ้ง กราวพรรักษา. ชาวบ้านหมู่ที่ 3 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.
 ประสิทธิ์ ผ่องอร่าม. ชาวบ้านหมู่ที่ 8 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.
 ปรารักษ์ทิพย์ สีมาก. ชาวบ้านหมู่ที่ 4 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.
 เปี้ยทิพย์ โปธารส. ชาวบ้านหมู่ที่ 9 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.
 พิเชษฐ์ เอี่ยมสำอางค์. ชาวบ้านหมู่ที่ 5 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.
 มณี นุสละ. ชาวบ้านหมู่ที่ 8 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.
 รำเพย พารา. ชาวบ้านหมู่ที่ 9 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.
 เล็ก ทองเผือก. ชาวบ้านหมู่ที่ 7 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.
 วารี ชุนสวัสดิ์. ชาวบ้านหมู่ที่ 1 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.
 วิกรานต์ พันท้าว. ผู้เย็บตุ๊กตาค้างคาว ชาวบ้านตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 13 กรกฎาคม 2546.
 สมชาย ทองดี. ชาวบ้านหมู่ที่ 5 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.

ลำลี สุขชู. ชาวบ้านหมู่ที่ 6 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.

สำเนียง ฮวดล้อม. ชาวบ้านหมู่ที่ 6 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.

อรพินธ์ วีระพันธ์. ชาวบ้านหมู่ที่ 1 ตำบลเตาปูน, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.

2) ตำบลนางแก้ว จำนวน 4 คน

ปราณี อรภักดี. ชาวบ้านหมู่ที่ 7 ตำบลนางแก้ว, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.

ภิรมย์ ชัยศิริ. ชาวบ้านหมู่ที่ 6 ตำบลนางแก้ว, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.

สัมฤทธิ์ มาเวหา. ชาวบ้านหมู่ที่ 6 ตำบลนางแก้ว, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.

อรัญญา ปานณรงค์. ชาวบ้านหมู่ที่ 7 ตำบลนางแก้ว, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กรกฎาคม 2546.

บรรยากาศบริเวณทางเข้าถ้ำและภายในถ้ำค้างคาววัดเขาช่องพราน

บรรยากาศบริเวณทางเข้าถ้ำและภายในถ้ำค้างคาววัดเขาช่องพราน

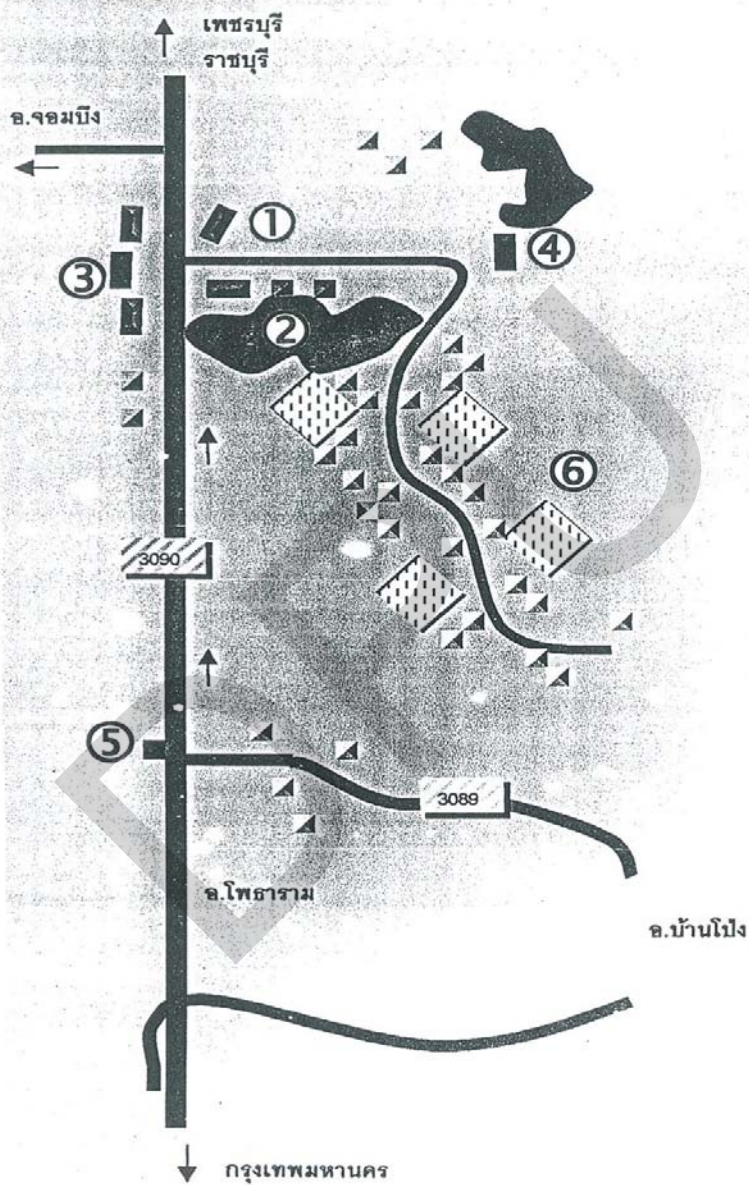

การรักษาโรคแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการกวาดยา

การสนทนากลุ่ม (Focus Group)

แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวถ้ำค้างคาววัดเขาช่องพราน จ.ราชบุรี

- 1. วัดเขาช่องพราน
- 2. ถ้ำค้างคาว
- 3. โรงเรียน
- 4. โรงเรียน
- 5. ป้อมตำรวจ
- 6. ชุมชน

บันทึกภาคสนาม : ถ้ำค้างคาว

มิถุนายน 2546

หัวข้อการสำรวจ	วัน/เวลา/สถานที่	ข้อมูลที่สำรวจ
<p>การจัดสรร ผลประโยชน์</p> <p>ON</p> <p>TN</p> <p>MN</p>		